

Ärsyttävyyden kieli-ideologisuus

- purismi ja standardi-ideologia ärsyttävien sanojen ja sanontojen taustalla

Pro gradu -tutkielma
Emma Koistinen
Suomalais-ugrilainen ja
pohjoismainen osasto
Helmikuu 2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Humanistinen tiedekunta		Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto	
Tekijä – Författare – Author			
Emma Koistinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Ärsyttävyyden kieli-ideologisuus – purismi ja standardi-ideologia ärsyttävien sanojen ja sanontojen taustalla			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
pro gradu	2018	93	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielma käsittelee ärsyttäviä sanoja ja sanontoja kieli-ideologioiden näkökulmasta. Aihe on rajattu kahden kieli-ideologian, standardi-ideologian ja purismin, tarkasteluun. Tutkielman tavoitteena on selvittää, miten standardi-ideologia ja purismi näkyvät ärsyttävistä sanoista ja sanonnoista puhuttaessa ja millaisia sosiaalisia merkityksiä standardi-ideologisiin ja puristisiin kommentteihin liittyy? Tutkielman lähtökohtana on konstruktivinen kielikäsitte ja ymmärrys variaatiosta sosiaalisena toimintana. Tutkielman teoria ankkuroituu kieli-ideologiseen tutkimukseen. <i>Kieli-ideologian</i> lisäksi keskeisiä käsitteitä ovat <i>kielen indeksisyys</i> ja <i>semioottiset prosessit</i>.</p> <p>Tutkielman aineisto on osa vuonna 2013 kerättyä asennekyselyä. Kyselyyn vastattiin verkossa ja se tavoitti 1517 vastaajaa. Kyselyssä vastaajilta kysyttiin: ärsyttävätkö sanat tai sanonnat heitä, millaiset sanat ja sanonnat heitä ärsyttävät ja miksi? Tutkielmassa keskitytään analysoimaan kysymyksen perusteluosuutta, joka koostuu 374 kommentista. Aineiston lukutapa perustuu kriittisen diskurssianalyysin metodiin.</p> <p>Tutkielman lähtöoletuksena on, että sanoihin ja sanontoihin ärsyyntymisen taustalla on kieli-ideologinen konflikti. Ärsyttävä sana tai sanonta on jollain tavalla vastaajan jakaman kieli-ideologian vastainen. Analyysin perusteella voidaan todeta, että standardi-ideologiassa tällaiset sanat ja sanonnat ovat vastaajien mielestä kieliopin, suomen kielen tai kielitajun vastaisia. Ne voivat olla myös merkitykseltään vääriä tai ne ovat uusia, kieleen tulleita, sanoja. Standardi-ideologinen käsitys kielestä on ehdoton ja vahvan normatiivinen. Standardi-ideologian vastaisiin sanoihin ja sanontoihin liitetään puhujan yksinkertaisuutta, moraalittomuutta tai sosiaalista pyrkyryyttä ilmentäviä indeksisiä merkityksiä.</p> <p>Tutkielmassa purismi ymmärretään laajasti epämiellyttävänä koettujen kielimuotojen vastustamisena. Epämiellyttäviä kielimuotoja voivat olla kielen ulkoiset kielet eli vieraat kielet ja kielen sisäiset kielimuodot. Analyysin mukaan ulkoisen purismin mukaiset kommentit vastustavat englannista lainattuja sanoja. Ärsyttäviksi koetaan niin muodoltaan (sitaatti- ja erikoislainat) kuin merkitykseltään (käännöslainat) vierasperäiset sanat ja sanonnat. Vierasperäiset sanat indeksoivat laiskuutta ja pätemistä. Kielen sisäisistä kielimuodoista vastustetaan politiikan ja talouden kieltä, nuorison kieltä, hellimispuhetta sekä slangia ja murteita. Kielen sisäinen purismi rakentuu monenlaisen ideologisuuden varaan. Ideologisuutta selittävät muun muassa semioottiset prosessit, joiden avulla sosiaalinen merkitys on jäsentynyt. Tutkielmassa purismin laaja määritelmä osoittautuu liian väljäksi käsitteeksi analyysin tekemiselle.</p> <p>Tutkielmasta käy ilmi, että kieli-ideologiat rakentavat ja ylläpitävät monenlaisia sosiaalisia merkityksiä. Standardi-ideologia ja purismi ovat usein niin luonnollistuneita, että niiden sisältämät käsitykset näyttävät itsestään selvyyksiltä. Molemmat ideologiat usein myös limittyvät ja ovat läsnä yhtäaikaista. Semioottisten prosessien tutkimisen kannalta aineisto osoittautuu paikoitellen hieman ohueksi, ja moni standardi-ideologiaan ja purismiin liittyvä sosiaalinen merkityssuhde jää odottamaan syventäviä jatkotutkimuksia.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
ärsyttävät sanat, kieli-ideologia, standardi-ideologia, purismi, indeksikaalisuus, semioottiset prosessit			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Aineisto ja metodi.....	4
2.1 Asennekyselyaineisto	4
2.2 Kriittinen diskurssianalyysi	10
3 Kieli-ideologisen tutkimuksen teoria.....	12
3.1 Kieli-ideologiat	12
3.2 Merkityksen indeksikaalisuus ja semioottiset prosessit	15
4. Standardi-ideologia.....	18
4.1 Virheellinen muoto.....	21
4.1.1 Kieliopillisesti virheelliset ilmaukset	23
4.1.2 Suomen kieleen kuulumattomat ilmaukset.....	27
4.1.3 Korvassa särähtää – kielitajun vastaiset ilmaukset.....	32
4.2 Väärä merkitys.....	35
4.3 Kielen muuttuminen	39
4.4 Sosiaaliset merkitykset: tyhmät, kiertelevät ja coolit kielenkäyttäjät.....	42
4.4.1 Intellektuaaliset syyt	42
4.4.2 Moraaliset syyt	45
4.4.3 Sosiaaliset syyt	46
5 Purismi.....	50
5.1. Ulkoinen purismi	52
5.1.1 Englanninkieliset sanat ja anglismit	53
5.1.2 Suorat käännökset.....	56
5.1.3 Suomen kieli suhteessa muihin kieliin	59
5.1.4 Sosiaaliset merkitykset: laiskat ja muka fiksut kielenkäyttäjät	62
5.2 Sisäinen purismi	65
5.2.1 Poliitiikan ja talouden kieli	65
5.2.2 Teinikieli.....	69
5.2.3 Hellimispuhe.....	72
5.2.4 Slangi ja murteet.....	76
6 Lopuksi	81
Lähteet	84

1 Johdanto

Kieli ja tunteet liittyvät toisiinsa monin tavoin. Sen lisäksi, että kielellä voi ilmaista monenlaisia tunteita, kieli myös aiheuttaa tunteita. Se sekä ihastuttaa että vihastuttaa (Haakana – Mäntynen 2002; Karjalainen 2015: 67). Tässä tutkielmassa syvennytään erityisesti jälkimmäiseen. Tutkimuksen aiheena ovat ärsyttävät sanat ja sanonnat sekä niihin liittyvät kieli-ideologiat. Siinä käytetty aineisto on kerätty vuonna 2013 asennekyselymenetelmällä. Kyselyä levitettiin internetissä ja sillä tavoitettiin noin 1500 vastaajan joukko. Kyselyssä vastaajilta kysyttiin: ärsyttävätkö sanat tai sanonnat heitä, millaiset sanat ja sanonnat heitä ärsyttävät ja miksi? Aineiston analyysi perustuu diskurssianalyysin metodiin. Analyysin tavoitteena on osoittaa, miten kaksi kieli-ideologiaa – standardi-ideologia ja purismi – näkyvät ärsyttäviä sanoja kommentoitaessa ja millainen sosiaalinen todellisuus niiden varaan rakentuu.

Ärsyttäviä sanoja ja sanontoja voisi pitää yhteiskunnassamme jonkin tason ilmiönä. Ärsyttävistä sanoista on julkaistu kirja *Suuri ällösanakirja: Piinakiinaa pitkässä juoksussa*, josta otettiin toinen täydennetty painos vuonna 2016. Ärsyttävistä sanoista ja sanonnoista on tehty viime aikoina lukuisia lehti juttuja (esim. Helsingin Sanomat 17.1.2013; Iltasanomat 22.6.2017; Aamulehti 28.10.2016; Iltalehti 2.11.2016). Aiheesta käydään myös julkista keskustelua keskustelupalstoilla ja sosiaalisessa mediassa. Esimerkiksi ärsyttävälle sanoille omistetussa Facebookin *Kielletyt sanat ja sanonnat* -ryhmässä on yli 12 tuhatta jäsentä¹. Sanat ja sanonnat siis aiheuttavat paljon ärsytystä, mutta miksi? Tämä pro gradu -tutkielma on yksi yritys vastata tähän kysymykseen (ks. myös Joronen 2007).

Tarkoitukseni on tutkia, millaisia kieli-ideologioita negatiivisten reaktioiden takana on. Tarkastelemalla, kuinka ihmiset perustelevat sanojen aiheuttamaa ärsytystä, yritän päästä kiinni taustalla vaikuttavaan ideologiatasoon eli siihen miten ihmiset ymmärtävät kielen ja millaisia merkityksiä ja arvoja he sille antavat. Tavoitteenani on tehdä kvalitatiivinen katsaus suomenkielisten puhujien kielikäsitteisiin. Lähtöoletukseni on, että sanoista ja sanonnoista ärsyyntymisessä on kyse konfliktista. Kielenkäyttäjän ärsyyntyminen johtuu siitä, että sana tai sanonta asettuu ristiriitaan hänen ideologioidensa kanssa. Ristiriitaan joutuminen nostaa esille käsityksiä, joita puhujalla kielestä on – myös sellaisia, jotka ilman konfliktia saattaisivat jäädä huomaamattomiksi. (Normiristiriidasta ja normineuvottelusta ks. esim. Laitinen 2004; Nordlund 2004; Solin 2012; Mäntynen – Halonen – Pietikäinen – Solin 2012.) Mutta kuten tutkimuksessa tullaan huomaamaan, kaikki kielestä

¹ Jäsenmäärä tarkistettu 5.1.2018.

nousevat ideologiat eivät ole pelkästään kieltä koskevia, vaan ideologioihin liittyy sosiaalisia merkityksiä, joiden avulla kielenkäyttäjät järjestävät sosiaalista todellisuutta.

Tutkimuksen aineisto on laaja, joten kaikkien aineistosta havaittavien kieli-ideologioiden tutkiminen ei tämän tutkielman puitteissa ole mahdollista. Olenkin rajannut tarkastelun koskemaan kahta kielenhuollollisesti merkittävää kieli-ideologiaa. Tutkittavat ideologiat ovat standardi-ideologia ja purismi. Tutkielmani tutkimuskysymykset voisikin muotoilla seuraavalla tavalla: miten standardi-ideologia ja purismi näkyvät ärsyttävistä sanoista ja sanonnoista puhuttaessa ja millaisia sosiaalisia merkityksiä standardi-ideologisiin ja puristisiin kommentteihin liittyy?

Olen rajannut tutkittavat ideologiat standardi-ideologiaan ja purismiin, koska niillä yhteiskunnallisesti merkittävä asema ja koska ne ovat aineistossa yleisiä. Standardi-ideologialla ja purismilla on ollut merkittävä rooli kirjakielen kehityksessä ja ne ovat vaikuttaneet myöhemmin kielenohjailuun Suomessa. Merkittävän yhteiskunnallisen tehtävänsä kautta ne ovat osa myös sitä käsitystä, jota kouluissa on vuosikymmeniä opetettu lapsille ja nuorille. Uudessa opetussuunnitelmassa (POPS 2014: 28) kielitietoisuuden oppiminen on nostettu laaja-alaiseksi osaamisen tavoitteeksi ja osaksi koulun toimintakulttuuria, mikä tarkoittaa sitä, että kieltä, kieliyhteisöjä ja niihin liittyviä asenteita tehdään oppilaille tunnetummaksi. Nykyään yhä useammin on tärkeää pystyä hallitsemaan erilaisia kommunikaatiotaitoja ja -tekniikoita yhteiskunnan eri aloilla. Samaan aikaan modernin ajan ihmisen identiteetti on fragmentoitunut, eikä enää ole yhtä selvää, miten onnellisen yksilön, menestyneen ammattilaisen ja aktiivisen kansalaisen tulisi ilmaista itseään ja tulkita viestejä ympärillään. (Coupland – Jaworski 2004: 39–40). Tätä taustaa vasten tutkimus tuo tärkeää tietoa Suomessa perinteisesti vaikuttaneista kieli-ideologioista ja auttaa ymmärtämään, millaisia ne ovat ja miten ne vaikuttavat siihen, miten sosiaalista todellisuutta järjestetään.

Standardi-ideologiasta ja purismista on tehty myös kielenhuollollista tutkimusta, mikä helpottaa aineiston analyysiä, mutta myös mahdollistaa vuoropuhelun perinteisen tutkijalähtöisen kielenhuoltokeskustelun ja aineistosta esille nousevien maallikkokokemusten välille. On kiinnostavaa myös tarkkailla sitä, miten virallisissa kielenhuoltodiskursseissa esillä olleet käsitykset näkyvät arkisessa sanoista ja sanonnoista kommentoinnissa. Tässä tutkielmassa lähestyn näitä ideologioita myös eri lähtökohdista kuin totutusti. Hyödyntämäni standardi-ideologian käsite ei ole suomalaiselle kielenhuollon ja kirjakielen tutkimukselle niin tuttu, vaan samantyyppisiä ilmiöitä on tutkittu käyttämällä *yhdennäköisyyden periaate* ja *kieliopillisuuskanta*-käsitteitä (ks. esim. Rintala 1998; Mäntynen 2003). Käsittelen purismia myös hieman laajemmasta näkökulmasta kuin perinteisessä kielen-

huollon tutkimuksessa on totuttu (ks. esim. Paunonen 1996; Rintala 1998; vrt. kuitenkin Nordlundin 2004 tutkimus kirjakielen kehityksen historiasta).

Tutkimusta on myös motivoinut kieli-ideologioiden laaja vaikutusala. Kieli-ideologiat ovat näkökulma kieleen ja sitä koskeviin käsityksiin (Mäntynen ym. 2012: 325). Kun puhutaan kielestä tai tutkitaan sitä, on ideologinen taso aina läsnä. Kaikki mielipiteet ja tutkimukset perustuvat jonkinlaiseen ymmärrykseen kielen olemuksesta ja tehtävästä. Nämä lähtökohdat vaikuttavat siihen, miten toimimme kieltä koskevissa asioissa – ja kuten tässä tutkimuksessa esille tulee: miten reagoimme sanoihin ja sanontoihin. (Ks. Mäntynen ym. 2012: 325–326.) Kieli-ideologinen ymmärrys auttaa ymmärtämään myös muuta kielenkäyttöä ja suhtautumaan siihen kriittisesti.

Kielenhuollollisen tutkimuksen lisäksi aiemmat kieli-asenne- ja normitutkimukset asettuvat vuoropuheluun tämän tutkimuksen kanssa. Vaikka teoreettinen lähestymistapa on näissä tutkimuksissa erilainen, on niissä monia yhtymäkohtia. Kieliassennetutkimuksissa ollaan kieli-ideologisten kysymysten äärellä, mutta usein vain implisiittisesti (Mäntynen ym. 2012: 336). Asenne on kieli-ideologiaa rajatumpi kielinäkemyks ja käsitteiden teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat palautuvat erilaisiin tutkimusperinteisiin. Siinä missä ideologia ponnistaa sosiologisista lähtökohdista, ovat assennetutkimuksen juuret psykologian alalla. (Wingstedt 1998: 19.) Yleistäen assennetta voi luonnehtia arvioivaksi suhtautumiseksi johonkin sosiaaliseen objektiin kuten kieleen (Garrett 2010: 20). Kieliassennetutkimusta on tehty Suomessa paljon, ja niistä tämän tutkielman kannalta relevantteja ovat Kajalan ja Hyrkstedtin (2000), Jorosen (2007) ja Mielikäisen ja Palanderin (2014) tutkimukset. Pia Joronen (2007) on pro graduunsa tarkastellut ärsyttäviä sanoja verkkokeskusteluissa, ja hänen tutkimuksensa tuo arvokasta vertailuaineistoa.

Normitutkimuksella on myös yhteys kieli-ideologioihin. Normit liittyvät käsityksiin kielen arvosta, merkityksestä ja tehtävästä (Mäntynen ym. 2012). Kielen normit määritellään ”odotuksiksi kielen tilanteeseen sopivista käyttötavoista” (Piippo 2016: 39). Normeja voi jollain tapaa pitää ideologioiden ”lihallistumana” (Mäntynen ym. 2012: 331). Se, mitä pidetään sopivana kielenä, pohjaa laajempaan käsitykseen kielestä. Tällä vuosikymmenellä normeja on tutkittu Suomessa paljon (Mäntynen 2012; Pietikäinen 2012; Piippo 2012; Solin 2012).

Sen sijaan kieli-ideologian teoriaan nojaavaa sociolinguivistä tutkimusta on tehty Suomessa verrattain vähemmän ja useissa tutkimuksissa on tutkittu kieli-ideologisuutta monikielisessä ympäristössä (ks. esim. Kunnas 2006; Lantto 2012; Karjalainen 2015). Lähtökohdiltaan oman tutkimukseni kaltainen on Krista Keisun (2014) pro gradu, joka käsittelee kielen muutoksesta käytävää keskustelua kieli-ideologioiden näkökulmasta. Tällä tut-

kielmalla yritän asettua uudemman kieli-ideologisen tutkimuksen ja vanhempien tutkimus-
suuntausten väliin. Tutkimus hyödyntää kielenhuollon ja kirjakielen tutkimuksen historian
vahvaa perinnettä. Tutkimuksen aineisto on asennetutkimuksen metodein kerättyä, ja nojaa
siinä mielessä sen traditioon. Analyysin teoreettiset työkalut ovat kuitenkin kieli-
ideologisen tutkimuksen mukaisia, ja tavoitteena on, että analyysi sitä kautta tuo uusia nä-
kökulmia suomalaiselle kielentutkimuskentälle. Samalla työ on osa sosiolingvististä tutki-
musta, jossa variaatio ymmärretään kokonaisvaltaisemmin sosiaalisena toimintana. Variaa-
tion lähtökohdaksi valitaan merkitys – ja erityisesti kielen indeksikaallinen merkitys – ään-
nemuutoksien tai rakenteellisten seikkojen sijaan. (Ks. Eckert 2008: 453–454.)

Tutkielma etenee siten, että luvussa 2 esittelen tutkimuksessa käytetyn aineiston ja
sen analyysissä käytetyn kriittisen diskurssianalyysin metodin. Luku 3 on omistettu teorial-
le. Luvussa käyn läpi tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet. Teoksen analyysiosuus on
jaettu lukuihin 4 ja 5. Ensin tarkastelen standardi-ideologiaa, sillä se on aineiston hallitse-
vin kieli-ideologia. Standardi-ideologian analyysi jakautuu kahteen vaiheeseen. Ensimmäi-
senä tarkastelen kieltä koskevaa kommentointia (luvut 4.1–4.3). Toisessa vaiheessa ana-
lyysi keskittyy sosiaalisen tason kommentointiin (luku 4.4). Analyysiluvussa 5 tutkin pu-
rismia. Käsittelen myös purismia samassa järjestyksessä: ensimmäisenä katse kiinnittyy
kieleen luvuissa 5.1.1–5.1.3 ja seuraavaksi sosiaalisen tason kommentointiin luvuissa 5.1.4
ja 5.2. Lopuksi kokoan yhteen analyysistä esille nousseet havainnot ja esitän jatkotutki-
musaiheita.

2 Aineisto ja metodi

Tässä luvussa esittelen tarkemmin tutkimuksessa käytetyn aineiston sekä analyysin pohja-
na toimivan kriittisen diskurssianalyysin metodin. Aineiston laajuudesta huolimatta tutki-
muksen ote on tarkoituksella kvalitatiivinen. Kieli-ideologisessa tutkimuksessa ei ole tar-
koituksen mukaista tehdä yleisyyttä koskevia päätelmiä vaan avata merkityksiä ja prosesse-
ja, joita kieli luo ja vahvistaa.

2.1 Asennekyselyaineisto

Tutkimuksen aineisto on osa vuonna 2013 kerättyä asennekyselytutkimusta, jossa selvitet-
tiin suomenkielisten puhujien asenteita erilaista – sekä puhutun että kirjoitetun kielen –
kielenkäyttöä kohtaan. Aineisto syntyi halusta tarkastella tavallisten kielenpuhujien kielen-

käyttöä koskevia asenteita yleisemmin. Kysymyksistä suurin osa koski kirjoitettua kieltä, mutta mukana oli kysymyksiä myös puhekielestä. Kysymysten aiheet koskivat muun muassa kielen muuttumista, yleiskielen ja puhekielen suhdetta ja asiakaspalvelutilanteiden kielikäytänteitä. Aineiston keräsivät Hanna Lappalainen (Helsingin yliopisto) ja Riitta Korhonen (Kotimaisten kielten keskus). (Korhonen – Lappalainen 2013.)

Kysely koostui 14 kysymyksestä. Lisäksi kerättiin vastaajan taustatiedot, jotka koskivat ikää, sukupuolta, asuinpaikkaa, äidinkieltä, koulutusta, ammattia, kielitaitoa ja luke- ja kirjoittamistottumuksia. Kyselyyn vastasi internetissä alkukesän 2013 aikana 1517 vastaajaa. Kyselyä levitettiin Kotuksen verkkosivuilla, sähköpostilistoilla ja Facebookissa.

Vastaajien taustamuuttujat jakautuivat osittain epätasaisesti. Vastaajista suurin osa oli iältään 18–65-vuotiaita. Alueellisesti vastauksia tuli eri puolelta Suomea sekä ulkomailta, mutta suurin keskittymä oli Uudellamaalla (48 %). Naisia oli vastaajista huomattavasti enemmän (72 %) kuin miehiä. Myös isolla osalla vastaajista oli yliopistotutkinto (noin 52 %). (Korhonen – Lappalainen 2013.)

Tämän tutkimuksen aineisto lohkaisee yhden kysymyskohdan kyselyn 14 kysymyksestä.² Kysymyksessä numero kymmenen selvitetään, millaiset suomen kielen ilmaukset ärsyttävät vastaajia. Kysymyskohta on kolmiosainen:

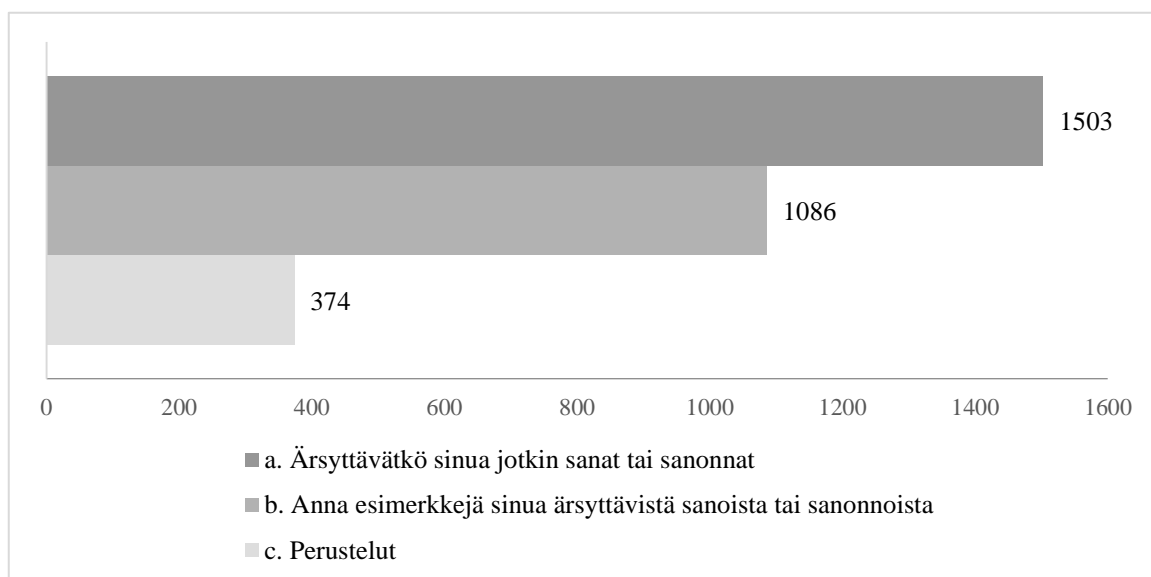
10.

- a. Ärsyttävätkö sinua jotkin sanat tai sanonnat (esim. niinku, tahtotila, paras ikinä)?
- b. Anna esimerkkejä sinua ärsyttävistä sanoista tai sanonnoista
- c. Perustelut (vapaaehtoinen)

Kysymykseen a olivat vastanneet melkein kaikki vastaajat (1503/1517). Vastaukset jakautuvat hyvin yksimielisesti, sillä reippaasti suurin osa (89 %) ilmoitti ärsyyntyvänsä joistain sanoista tai sanonnoista. Ärsyttäviä sanoja oli nimennyt (b) 1086 (72 %) vastaajaa, ja vastauksiaan oli perustellut (c) 374 (25 %) vastaajaa. Seuraava diagrammi (kaavio 1) havainnollistaa kysymyksen vastausten jakautumista.

² Muita aineistosta tehtyjä tutkimustuloksia on luettavissa mm. Korhosen ja Lappalaisen *Kielikellossa* 4/2013 julkaistusta artikkelista, Kotimaisten kielten keskuksen sivuilta sekä kandidaatintutkielmista Jousjärvi (2014) ja Kotkaranta (2014).

Kaavio 1. Aineiston vastausten jakautuminen kysymyksessä 10.

Koska tutkimukseni kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti kieli-ideologiat, on luontevinta hyödyntää nimenomaan kyselyn c-osuutta. Tarkastelemalla vastaajien esittämiä ärtymyksen syitä voidaan tutkia metakielisiin kommentteihin piiloutuvia kieli-ideologioita. Lisäksi kohta c, jossa on vähiten vastauksia, on laadullisen tutkimuksen toteuttamisen näkökulmasta käytännöllisin. 374 vastaajan perusteluosuus kooltaan 6966 sanaa. Tosin osa vastaajista on perutellut luettelemiensa sanojen ärsyttävyyttä jo kohdassa b, mutta aineiston rajaamisen selkeyttämiseksi, olen jättänyt nämä perustelut varsinaisen analysoitavan aineiston ulkopuolelle.

B-kohdan rajaaminen ei kuitenkaan koske c-kohtaan vastanneiden vastaajien vastauksia. Analysoinnin kannalta b-kohdan huomioiminen on välttämätöntä siksi, että se toimii vastausten c kontekstina: vastaajat saattavat perusteluissaan viitata edellä esittämiin vastauksiinsa, jolloin on tärkeää tietää, mitä he ovat aiemmin sanoneet, jotta perustelu tulee oikein tulkituksi. Alla on hyvä esimerkki tällaisesta tapauksesta.³

1)

a. Ärsyttävätkö sinua jotkin sanat tai sanonnat (esim. niinku, tahtotila, paras ikinä)?

Kyllä

b. Anna esimerkkejä sinua ärsyttävistä sanoista tai sanonnoista: *Kaikki ylläolevat...ihq, jaksu, raxu, tsemii, ipadi, parhautta...näitä on lukemattomia.*

c. Perustelut (vapaaehtoinen): *Antavat käyttäjästä vähä-älyisen vaikutelman.*

³ Esimerkkien alussa olevat kirjaintunnisteet (a, b, c) viittaavat siihen, mistä kysymyskentästä vastaus on poimittu.

Pelkän c-kohdan vastauksen perusteella on mahdoton sanoa, millaiset sanat tai sanonnat antavat vastaajan mielestä *vähä-älyisen* vaikutelman, sillä lauseessa on subjektin ellipsi eli tekijää ei ole ilmipantu. Vasta tarkastelemalla kyselyn aiempaa kohtaa b voi saada käsityksen siitä, minkä tyyppisistä sanoista on kyse. Itse asiassa myös vastauksessa b on viittaus edelliseen kysymykseen. *Kaikki ylläolevat* -ilmaus viittaa kysymyksessä a annettuihin esimerkkeihin *niinku*, *tahtotila*, *paras ikinä*.

Vaikka en analysoi kyselyn b-kohdan kommentteja varsinaisesti, olen koostanut taulukon ärsyttävimmistä sanoista (Arppe 2014). B-kohtaan vastanneiden kommentteissa (1086) oli mainittu satoja eri sanoja. Vastaajien innokkuus luetella sanoja vaihteli. Jotkut olivat ilmoittaneet vain yhden sanan, kun taas eräällä vastaajalla niitä oli listattuna yhteensä 26 kappaletta. Taulukkoon 1 on kerätty kymmenen ärsyttävintä sanaa tai sanontaa. Oikean reunan sarake kertoo, kuinka monessa eri kommentissa sana oli mainittu eli kuinka moni eri vastaaja koki sanan ärsyttäväksi.

Taulukko 1. Ärsyttävimmät sanat 2013.

Sija	Ärsyttävimmät sanat	Vastaukset, joissa esiintym(i)ä
1.	niinku	244
2.	tahtotila	155
3.	tota/totanoi-	145
4.	pitkässä juoksussa	135
5.	haaste/haastava/haasteellinen	92
6.	parhautta	73
7.	ketä	72
8.	jaksuhali/jaxuhali	70
9.	elikkä	47
10.	aikuisten oikeesti	47

Listalla on erityyppisiä sanoja: puhekielen partikkeleita (*niinku*, *tota/totanoi*), humoristiseksi tulkittavia sanontoja (*aikuisten oikeesti*, *parhautta*), kielikontakteissa syntynyt ilmaisu (pitkässä juoksussa) ja muun muassa yritys-elämään yhdistyvää sanastoa (*tahtotila*, *haastava*). Myös Piia Joronen (2007: 62) on ärsyttävää kieltä koskevassa tutkielmassaan laatinut vastaavanlaisen taulukon, jossa hän on listannut Ilta-Sanomien verkkokeskusteluissa (vuosina 2001–2006) useimmin mainittuja ärsyttäviä sanoja. Vaikka tutkimuksen

aineisto on melko erilainen ja aineistojen keruun välillä aikaa kulunut joitain vuosia, ovat listaukset yllättävän samanlaisia.

Taulukko 2. Ärsyttävimmät sanat 2007.

Sija	Ärsyttävimmät sanat (Joronen 2007: 62, yksinkertaistettu)
1.	nii(n)ku(n)
2.	eli(kkä)
3.	itse asiassa
4.	pitkässä juoksussa
5.	t(u)ota (noin)
6.	(ihan/aikuisten) oikeesti
7.	loppupeleissä

Vuoden 2013 luettelosta puuttuvat ainoastaan sanat *loppupeleissä* ja *itse asiassa*. Uusia tulokkaita ovat ainakin *parhautta* ja *tahtotila*. Taulukoiden samankaltaisuus antaa evidenssiä sen puolesta, että kyse on yleisistä ja jokseenkin hitaasti muuttuvista kieli-ideologioista. Vaikka pitää tietysti ottaa huomioon, että taulukossa 2 on vain 7 sanaa, eli on siis mahdollista, että nyt uusilta tulokkailta näyttäivät sanat ovat kuuluneet taulukon sijoille 8–10.

Lisäksi täytyy muistaa, että edellä listatut sanat ovat olleet julkisen keskustelun alaisina. Esimerkiksi Helsingin Sanomat keräsi vuoden 2013 tammikuussa oman listansa suomen kielen ärsyttävimmistä sanoista, joista lähes kaikki esiintyvät myös omassa aineistosani, muutama myös taulukossa 1. Lisäksi julkista keskustelua käydään jatkuvasti myös internetin keskustelufoorumeilla (Joronen 2007; Keisu 2014), ja esimerkiksi hakusanalla *ärsyttäviä sanoja* löytyy keskusteluketjuja ainakin Vauva-, Kaksplus-, Tiede-, Aapeli- ja Suomi24 -sivustoilta. On siis ymmärrettävää, että esillä olleet sanat tulevat helpommin näkyviin – tai ylipäättään vastaajien mieleen – myös asennekyselyn vastauksissa (ks. Garrett 2010: 42–43). Muutamat vastaajat kertovatkin, että ärsyttäviä sanoja on heidän kokemuksensa mukaan enemmän, mutta ne eivät vain muistu mieleen tällä hetkellä.

Asennekyselyaineistoa suunniteltaessa vuonna 2013 osa kysymyksistä muotoiltiin tarkoituksella provosoiviksi. Keskustelupalstojen väitteet ja kielenammattilaisten ja maalikkojen välillä käydyt keskustelut antoivat aiheita tällaisten kysymysten keksimiselle. (Korhonen – Lappalainen 2013.) Provosoimisyritystä voi havaita myös kysymyksessä numero 10, jonka esimerkkisanat ja -sanonnat (*niinku*, *tahtotila*, *paras ikinä*) ohjaavat vastaa-

jia tietynlaisten kieli-ideologisten kielidiskurssien äärelle. Kysymys oli tehty alun perin avoimeksi (*Millaiset sanat tai sanonnan ärsyttävät sinua eniten?*), mutta esimerkkisanat päätettiin lisätä myöhemmin helpottamaan kysymykseen vastaamista (Hanna Lappalaisen haastattelu 12.5.2015). *Niinku, tahtotila* ja *paras ikänä* saattavat kiinnittää vastaajan huomion esimerkiksi puhekielen, abstraktiin sanastoon ja englannin kielen vaikutukseen.

Kysymys ei siis perinteisessä mielessä ole neutraali. Se ilmaisee vastaajalle, että kyselyn laatija on tietoinen kysymyksessä mainittujen sanojen mahdollisesta ärsyttävästä vaikutuksesta. Sanoihin voi olettaa liittyvän yhteisön yleisesti jakamia uskomuksia, joihin vastaaja voi yhtyä tai joita hän voi vastustaa. Kysymyksenasettelu johdattelee vastaajan huomion muutaman sanan tai sanonnan ympärillä käytyjen diskurssien äärelle, mikä saattaa rajoittaa ohjata vastaajan mielessä aktivoituvia käsityksiä. Toisaalta kysymysten muotoilu ja rakentuminen eivät poissulje pelkkien vastaajan omien kokemusten reflektointia. Vastaajan ei tarvitse tarttua esimerkkisanoihin, vaan hän voi nostaa omasta kokemuspöydästä löytyviä sanoja ja perustella niitä.

Kieli-ideologisessa tutkimuksessa arvostetaan aineistoja, jotka ovat syntyneet ilman tutkijan vaikutusta ja provosointia. Ihanteellinen aineisto syntyy ilman tutkijan vaikutusta spontaanisti. Provokaatio koetaan ongelmalliseksi siksi, että se vaikuttaa sosiaalisten merkityssuhteiden aktivoitumiseen. (Vaattovaara 2016: 111.) Provosoiva kysymys siis johdattelee vastaajaa puhumaan ennakoituista kytköksistä, jolloin muilla mahdollisilla merkityssuhteilla ei ole samanlaista mahdollisuutta nousta esille. Tämän tutkimuksen kannalta provokaatio ei ole samalla tavalla haitallista, sillä aihe on rajattu kahteen kieli-ideologiaan. Esimerkkisanoista on mahdollista nostaa sekä purismille että standardi-ideologialle ominaisia merkityssuhteita. Näin ollen muiden ideologioiden merkityssuhteiden poisjääminen aineistossa ei vaikuta tähän tutkimukseen. Lisäksi esimerkkisanojen vaikutus jää aineiston analyysissä pieneksi. Asennekyselymenetelmällä on ylipäätään miltei mahdoton tehdä kieli-ideologista tutkimusta, joka olisi täysin neutraali, sillä jo pelkkään kysymysten valintaan ja muotoiluun vaikuttavat tutkijoiden kielikäsitykset. Silti asennetutkimusta pidetään relevanttina kieli-ideologisen tutkimustapana (Mäntynen ym. 2012: 336). Provokaation vaikutusta ei silti tule jättää aineistoa tarkasteltaessa huomiotta.

Yksi syy asennetutkimuksen menetelmillä kerätyn aineiston käyttämiselle on pyrkimys erottautua aiemmista tutkimuksista. Sekä Jorosen (2007) ärsyttäviä sanoja koskeva tutkimus että Keisun (2014) kielen muuttumiseen liittyvä kieli-ideologinen tutkimus pohjautuvat internetin keskustelupalstoilta kerättyyn aineistoon. Tämän tutkimuksen vastaajat eivät sen sijaan ole olleet keskinäisessä vuorovaikutuksessa eikä yksi yhteinen diskurssi ole vaikuttanut heidän kommenttiensa muodostumiseen. Koska vastaajien välinen vuoro-

vaikutus puuttuu, he ovat paremmin voineet tuottaa toisistaan riippumattomia havaintoja. Kysely tarjoaa maallikoille mahdollisuuden perustella itsenäisesti sanoihin ja sanontoihin liittyvää ärsytystä ilman, että heidän tarvitsee miettiä vastauksensa mahdollisia sosiaalisia vaikutuksia keskusteluryhmässä. Vastaajat ovat siis tässä mielessä vapaampia kommentoimaan omia kokemuksiaan.

2.2 Kriittinen diskurssianalyysi

Aineiston analyysi lähtee siitä konstruktiivisesta perusymmärryksestä, että kieli on sosiaalista toimintaa. Tutkittaessa ärsyttäviä sanoja ja sanontoja, ei kiinnostuksen kohde rajaudu vain kieleen, vaan myös moniin arvottaviin ja sosiaalisiin merkityksiin. (Ks. Piippo – Vaatovaara – Voutilainen 2016.) Aineiston lukutapa perustuu kriittiseen diskurssianalyysiin. Diskurssi koostuu erilaisten merkityksellisten ihmistoiminnan muotojen yhteydestä sosiaaliseseen, kulttuuriseen ja historialliseen käytön tapoihin ja kehitykseen. Diskurssi on kieltä laajempi ilmiö: kieli on vain yksi sen manifestoitunut muoto. (Blommaert 2005: 2–3.) Diskurssianalyysissä korostuu kielenkäytön mikrotason ja yhteiskunnan ja historian makrotason tiivis yhteys (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 17–18), joka on myös tämän tutkimuksen ytimessä. Mikrotaso on se kielellinen taso, jolla kielenkäyttö reaalistuu, kuten esimerkiksi aineiston vastaajan yksittäinen kommentti. Makrotaso on kontekstin taso, joka muodostuu historian, yhteiskunnan ja laajempien jaettujen ideologioiden tasoista (ks. mts. 27). Tässä tutkimuksessa niitä ovat erityisesti standardi-ideologian ja purismin tasot, jotka puolestaan kytkeytyvät yhteiskunnallisiin konteksteihin. Kielenkäytössä nämä kaksi tasoa kietoutuvat yhteen erottamattomalla tavalla.

Kun tutkimuksen aiheena ovat ideologiat, ollaan luonnollisesti tekemisissä myös valtaan liittyvien kysymysten kanssa. Puristiset ja standardi-ideologiset kommentit uudelleen tuottavat tiettyjä valtasuhteita. Vallanaspekti tuo tutkielmaan mukaan myös kriittisen näkökulman. Kriittisessä diskurssianalyysissä kritiikki kohdistuu kielen ja sosiaalisen rakenteen leikkauspisteeseen. Sen tavoitteena on sekä paljastaa että analysoida niitä tapoja, joilla sosiaalinen rakenne liittyy ideologisuuteen. (Blommaert 2005: 25.) Tässä tutkielmassa se tarkoittaa analyysin kohdistamista myös siihen, millaisia sosiaalisia seurauksia purismilla ja standardi-ideologialla on. Aineisto ei riitä kaikkien mahdollisten sosiaalisten kytkösten havainnointiin, mutta se antaa aineksia tarttua niistä muutamiiin.

Kriittisessä diskurssianalyysissä kontekstilla on suuri rooli. Ymmärryksemme perustuu siihen, että jokin lausuma tulee ymmärretyksi kontekstissa (Blommaert 2005:43). Kontekstin vaihtuminen vaikuttaa tulkintaan. Konteksteja on lukuisia ja eritasoisia. Tässä

työssä ainut konkreettinen konteksti, joka on myös palautettavissa, on kysely. Muita konteksteja, jotka tulevat vastauksissa enemmän ja vähemmän eksplisiittisesti esille, ovat lukuisat metakielidiskurssit, kuten keskustelupalstoilla, kahvipöydissä ja kouluopetuksessa käydyt kieli aiheiset keskustelut sekä tilanne tai tilanteet vastaajan elämässä, joissa sanoja on käytetty ärsyttävällä tavalla. Julkisten kielikeskustelujen jättämiä intertekstuaalisia jälkiä on havaittavissa osassa kommentteja. Näiden tekstuaalisia suhteita on mahdollista osittain päätellä ja hyödyntää analyysissä. Sen sijaan jokaisen vastaajan henkilökohtainen kielellinen elämäkerta, josta käsin vastaaja katsoo kieltä, on yksilöllinen ja tämän tutkimuksen tavoittamattomissa. Toki jokaisen vastaajan ilmoittamat taustamuuttujat ovat tiedossa, mutta olen analyysissä ottanut ne huomioon vain silloin, kun se on ollut vastauksen tulkinnan kannalta välttämätöntä. Taustamuuttujien jättämien tutkimuksen aineiston ulkopuolelle on ollut menetelmällinen valinta. Olen halunnut keskittyä laadulliseen analyysiin ja itse vastauksiin. Vastaajien taustamuuttujien vaikutusta kieli-ideologioihin olisi kiinnostava tutkia, mutta se jää tässä vaiheessa jatkotutkimusaiheeksi.

Kontekstualisaatio eli tulkinnallinen prosessi, jossa diskurssi yhdistetään ja merkityksellistetään suhteessa kontekstiin, on luonteeltaan aina dialoginen (Blommaert 2005: 43–45). Puhuja yksin ei luo lausuman kontekstia, vaan myös kommunikaation muut osallistujat osallistuvat siihen. Blommaert on huomauttanut, että kontekstualisaation dialogisuus ei ole ongelmatonta (mp.) ja dialogiin liittyvät katkoskohdat on tärkeä tunnistaa. Blommaertin mainitsemista ongelmista jaettavuus ja epäsymmetrinen kontekstualisointikyky vaikuttavat myös tämän tutkimuksen aineiston tulkintaan. Ongelmat jaettavuudessa tarkoittavat sitä, ettei kommunikaation osapuolilla – tässä yhteydessä siis vastaajalla, kyselyn laatijoilla ja minulla aineiston analysoitsijana – ole täysin samanlaista taustaa, jota vasten tulkita merkityksiä. Esimerkiksi osapuolien käyttämissä kielimuodoissa ja merkitysten indekseissä ja viittaussuhteissa on eroja.

Epäsymmetrinen kontekstualisointikyky on aineistossa korostunutta, mikä on seurausta jo aineistonkeruun asetelmasta. Analyyttiseen kielestä puhumiseen tottuneet tutkijat kysyvät maallikoiden käsityksiä kielestä. Maallikoiden käyttämä metakieli eroaa luonnollisesti kielentutkijoiden käyttämästä metakielestä. Kansanlingvistiikassa ilmiöstä puhutaan erilaisena kielitietoisuutena (ks. Preston 1996: 40–45; Vaattovaara 2009: 30–32). Kielentutkijan, joka on tottunut käyttämään kielitieteellisiä termejä eksaktisti, voi olla vaikea tavoittaa sitä, mihin maallikko niillä viittaa. Vaikka sanasto olisi muodoltaan samanlaista, ei termeillä välttämättä ole samaa merkitystä. Lisäksi kieli ja tunteet abstraktina aihepiirinä saattavat vaikuttaa kontekstualisaatioon. Ärsytyksen tunnetta ja sen syitä voi olla vaikea jäsentää vastaanottajalle ymmärrettävällä tavalla.

Vaikka aineisto ei ole täydellinen ideologisen tutkimuksen tekemiselle, täytyy muistaa, että kielentutkimuksessa sellaista harvoin on. Ei tule unohtaa myöskään aineiston vahvuuksia. Edellä mainitun anonymiteetin tuoman kommentointivapauden lisäksi suuri aineisto mahdollistaa monipuolisen kieli-ideologioiden tutkimisen. Tilanteisten diskurssien analyysissä on päinvastoin riskinä pienen aineiston liiallinen yleistäminen (Coupland – Jaworski 2004: 26–27). Aineiston mahdollisuudet ja realiteetit tulee ottaa huomioon aineistoa analysoitaessa ja tulkittaessa.

3 Kieli-ideologisen tutkimuksen teoria

Kuten johdannossa totesin, sanoihin ja sanontoihin ärtymiseen vaikuttavat kieli-ideologiset käsitykset. Kun jokin sana tai sanonta rikkoo ymmärrystä siitä, millainen kielenkäyttö on hyvää tai sopivaa, syntyy ärtymisen kokemus. Kieli-ideologia on siis alue, jolla ärsyyntymistä voi selittää. Kieli-ideologinen tutkimus on näkökulmiltaan, menetelmiltään ja teorioiltaan monipuolista, sillä aihetta voi lähestyä monesta tutkimusalasta käsin (ks. Mäntynen ym. 2012: 333). Merkittävimmät teoreettiset ja metodologiset vaikutukset tälle tutkimukselle on saatu lingvistikasta antropologiasta, sosiolingvistikasta ja diskurssitutkimuksesta. Tässä luvussa avaan kieli-ideologisen tutkimuksen yleistä teoriaa. Aloitan ensin kieli-ideologian käsitteen määrittelyllä, minkä jälkeen esittelen sen tutkimiseen oleellisesti liittyviä indeksikaalisuuden ja semioottisten prosessien ilmiöitä. Standardi-ideologian ja purismin teorioihin syvennyn myöhemmin niitä käsittelevien analyysilukujen alussa.

3.1 Kieli-ideologiat

Kieli-ideologioiden teoreettista tutkimusta on kehitelty viime vuosikymmeninä erityisesti lingvistisen antropologian tutkimusperinteessä (Coupland – Jaworski 2004: 37). Koska kieli-ideologisessa tutkimuksessa ei ole varsinaista ydinkirjallisuutta, termin määrittelyssä on erilaisia korostuksia (Woolard 1998: 3–4). Usein tutkijat lainaavat Michael Silversteinin jo vuonna 1979 esittämää määritelmää, jonka mukaan kieli-ideologiat ovat:

set of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure or use. (Silverstein 1979: 193)

Määritelmässä korostuu kielenkäyttäjien uskomusten merkitys sekä heidän pyrki-
myksensä järjeistää tai oikeuttaa kielen rakenteiden tai kielenkäytön piirteitä. Silverstein
näkee kaikki yhteisön jäsenet – diskurssianalyttisesti ajateltuna kielenkäytön mikrotason
– osallisina ideologioihin. Tämä lähtökohta on vastoin tutkimusperinnettä, jonka mukaan
ideologiat olisivat vain tiettyjen ryhmien ajamia, kodifioituja ”ismejä”, kuten feminismi tai
konservatismi. Näin ollen ideologiat ovat enemmän maalaisjärkeä ja tavallisia havaintoja
maailmasta, jotka ehkä näyttävät viattomilta, mutta tosiasiaassa ylläpitävät sosiaalisia suh-
teita ja valtarakenteita. (Ks. Blommaert 2005: 158–160.)

Toinen kieli-ideologisen tutkimuksen usein siteeraama määritelmä tulee Judith Irvi-
neltä (1989: 255), joka on puolestaan esittänyt, että kieli-ideologia on sosiaalisten ja kielel-
listen suhteiden kulttuurinen käsitysjärjestelmä, joka on ladattu moraalilla ja poliittisilla
intresseillä. Tämä määritelmä tuo esille kieli-ideologioiden makrotasoa, yhteiskunnan ja
historian kontekstia. Se myös korostaa ideologioiden järjestelmällistä ja pysyvämpää luon-
netta. Irvine näkee kieli-ideologioissa vahvan kytköksen sosiaalisen ja kielen välillä ja
liittää nämä suhteet yhteiskunnan tasoon.

Olen yhdistänyt nämä kaksi määritelmää ymmärtämällä kieli-ideologiat kielenpuhu-
jien kielikäytänteinä, jotka pohjaavat laajempaan yhteisön (sosiaalis-kulttuuris-moraalis-
poliittiseen) käsitysjärjestelmään. Näin kieli-ideologiassa yhdistyy sekä kielenkäytön mik-
ro- ja makrotaso. Mikro- ja makrotason rinnakkainen läsnäolo näkyy myös tavassa, jolla
kieli-ideologiat ovat yhtäaikaaisesti historiallisia että lokaaleja. Kieli-ideologioiden juuret
ovat historiassa, mutta ne ovat mukautuneet nykyhetken paikallisiin oloihin. Esimerkiksi
purismin juuret ulottuvat pitkälle kirjakielen alkuvaiheisiin, mutta uhkaksi koettu kieli on
muuttunut historian saatossa. Kieli-ideologioilla on sekä stabiileja ominaisuuksia, niin että
niitä voi järjestelmällisesti tutkia, mutta samaan aikaan ne ovat muuttuvia prosesseja. (Ks.
myös Mäntynen ym. määritelmä 2012: 328–329.)

Ideologian käsitteellä on usein arkipuheessa negatiivinen konnotaatio (käsitteen his-
toriasta ks. Woolard 1998: 5–9). Leima on harhaanjohtava ja perustuu perinteisempään
ymmärrykseen ideologiasta. Tämän tutkimuksen määritelmien mukaan ideologisuutta ei
tulisi negatiivisena asiana, sillä kieli-ideologioilla on kommunikaatiossa keskeinen tehtävä
merkitysten tuottamisessa ja ymmärtämisessä. Puhujien sosiaalisesti jaettu systemaattinen
käsitys kielen merkityksestä, toiminnasta ja arvosta on välttämätöntä, jotta voi ymmärtää
kielellisiä muotoja (Woolard 1998: 12). Kieli-ideologiat siten myös selittävät kielellistä
variaatiota, kun vaihtelu saa sosiaalisesta todellisuudesta lähtevän selityksen (ks. Milroy –
Milroy 2012: 162).

Kieli-ideologiat eivät vain selitä, miksi kielelliset rakenteet ovat sellaisia kuin ovat, vaan kieli-ideologiat myös vaikuttavat niiden syntyyn. Puhujien kielellinen rationalisointi vaikuttaa analogisiin kielimuutoksiin, kun kielen rakenteet mukautuvat ideologian mukaisiksi (Woolard 1998: 12). Kieli-ideologiset prosessit ovat siis dialogisia: ne sekä muokkaavat kielenkäyttöä että muokkaantuvat siitä.

Kieli-ideologioiden tutkimista vaikeuttaa se, etteivät kieli-ideologiat välttämättä ole tiedostettuja. Ne saattavat olla niin luonnollistuneita, etteivät kielenkäyttäjät edes tajua tai huomaa niitä (Mäntynen ym. 2012: 333). Tällaista itsestäänselvyytenä pitämistä, joka näyttyy usein maalaisjärkenä, kutsutaan luonnollistumiseksi. Luonnollistuneiden merkitysten havainnointiin on teoreettisia keinoja. Niistä tunnetuimpia ovat Irvinen ja Galin (2000) semioottiset prosessit, jotka esittelen seuraavassa aluvuossa 3.2. Semioottisten prosessien lisäksi asioiden, olioiden ja ilmiöiden nimeäminen saattaa antaa vihjeitä näkymättömiksi muuttuneista ideologioista. Kielen yhtenä tehtävänä on kategorisoida ilmiöitä ympäröivän maailman järjestämiseksi. Se heijastaa ihmisten tapaa ajatella. Samalla kyse on myös kieli-ideologisesta prosessista. Se, mikä niputetaan yhteen ja mikä erilleen, on välttämättä myös ideologista toimintaa, jolla on aina omat seurauksensa. (Halonen 2012: 445.) Nimeämisessä kannattaa kiinnittää huomio siihen, millainen muutos riittää nimeämiselle? Mistä uusi asia tekee eron tai mihin se vertautuu? Miten luonnollisena uutta kategoriaa pidetään?

Kieli-ideologioille on tyypillistä monen kieli-ideologian samanaikainen läsnäolo. Kieli-ideologioiden yhtäaikaista toimintaa selittää kielenkäytön ja kieli-ideologioiden vuorovaikutteinen suhde. Vuorovaikutus tarkoittaa sitä, että se, millaisia merkityksiä sanaan liitetään, vaikuttaa siihen, millaisia sanoja valitaan käytettäväksi tietyissä yhteyksissä, mutta vastaavasti se, millaisia sanoja käytetään, vaikuttaa siihen millaisia merkityksiä ne saavat. Näin ideologiat ja kielenkäyttö käyvät jatkuvaa dialogia keskenään. Koska kieli-ideologia ohjaa kielenkäyttöä, tarkoittaa monimuotoinen ja varioiva kielenkäyttö myös monien kieli-ideologioiden yhtäaikaista vaikutusta. (Mäntynen ym. 2012: 329–330.)

Kieli-ideologioita tutkitaan erityisesti metakielestä (Woolard 1998: 9). Kieli-ideologiat tulevat esille niin eksplisiittisessä puheessa kielestä kuin implisiittisessä tulkinnassa. Lisäksi metapragmatiikka eli se, miten puhetapahtumia ja -tekoja kontekstissa kuvataan, on ideologista. Metapragmatiikka voi olla eksplisiittistä kommentointia tai implisiittistä tulkintaa ohjaavaa vihjailua. (Woolard 1998: 9; Coupland – Jaworski 2004: 36.)

Metakielen merkitys ymmärrettiin kielentutkimuksessa varsin myöhään (ks. Coupland – Jaworski 2004: 17–23). Ilman metakieltä kielellinen vuorovaikutus olisi hyvin erilaista. Kieli olisi omavarainen ja autonominen systeemi, jossa merkityksistä ei voisi neuvotella, puhekumppania ei voisi pyytää toistamaan edellä sanottua eikä sanoihin voisi kätkeä

minkäänlaisia sosiaalisia merkityksiä. Tämä hienovarainen kielellisen systeemin sisäänrakennettu itseensäviittaamispotentiaali mahdollistaa kielen sosiaalisen, kulttuurisen ja identiteettiä luovan tehtävän. (Coupland – Jaworski 2004.)

Ideologiat ovat läsnä kaikessa kielenkäytössä. Esimerkiksi toistuvat kielelliset valinnat vahvistavat kieli-ideologisia käsityksiä siitä, millainen kieli on sopivaa (ks. Mäntynen ym. 2012: 333–334). Puhujien valinnat ovatkin aina ”meta”-valintoja. Jokainen kielellinen ilmaus on valinta, jonka puhuja tekee mahdollisten – sanotun ja sanomatta jätettyjen – ilmausten välillä. Puhuja tekee päätöksen oman kielellisen kompetenssinsa perusteella ja sillä tuntemuksella, joka hänellä on kielellisten merkkien merkityksistä sen hetkisessä tilanteessa. (Ks. Coupland – Jaworski 2004: 27.)

Kieli-ideologioiden tarkastelu on siis aineiston metakielen analyysiä. Metakielen, niin kuin kaiken kielenkäytön, tuottamisessa ja tulkinnassa on eroavaisuuksia. Tässä tutkimuksessa haasteena ovat etenkin maallikoiden ja kielenammattilaisten metakieliset erot, jotka johtuvat muun muassa erilaisesta kielitietoisuudesta (ks. Preston 1996). Kommentteja tulkittaessa ei voi olla aina täysin varma siitä, mitä vastaaja on tarkoittanut. Tulkinnan kannalta hankalia termejä ovat muun muassa *suomen kieli*, *murre* ja *slangi*, jotka voidaan ymmärtää eri tavalla. Analyysissä käsitteiden viittausala tulee ottaa huomioon tulkintaa tehdessä.

3.2 Merkityksen indeksikaalisuus ja semioottiset prosessit

Kielellä on puhtaan denotatiivisen merkityksen lisäksi myös indeksikaalinen merkitys. Indeksikaalinen merkitys tarkoittaa sosiaalista ja tulkinnallista merkitystä sen välillä, mitä on sanottu ja missä tilanteessa lausuma on tuotettu (Blommaert 2005: 11–12). Merkitysten indeksikaalisuus liittyy siis pragmatiikkaan. Indeksikaalinen merkitys eroaa aiemmasta, perinteisestä näkemyksestä, jonka mukaan variaabeleilla on pysyvä merkitys. Se tarkoittaa yleisesti ottaen merkitysten kontekstisidonnaisuutta (Solin 2012: 354). Merkitys ei siis ole kiinteä, vaan se ”paljastuu” vasta kontekstissa tapahtuvassa tulkinnassa.

Indeksikaalisuus auttaa ymmärtämään kielen luonnetta sosiaalisena toimintana (Eckert 2008: 453). Sosiolingvistiksessä tutkimuksessa kielellinen variaatio on alettu ymmärtää yhä enemmän indeksikaalisena järjestyksenä. Kielelliset variaabelit nähdään tyylin osina, jotka saavat sosiaalisia merkityksiä suhteessa toisiin tyyleihin. (Eckert 2008: 434–456.) Kuten kieli-ideologisen tutkimuksen, myös indeksikaalisuuden teorian juuret ovat kiinni lingvistisen antropologian tutkimusperinteessä (Eckert 2008: 454).

Indeksikaalinen järjestys kätkee sisälleen arvoja (Blommaert 2005: 68–69), ja niillä on siksi vahva yhteys ideologioihin. Muodolla oleva indeksikaalinen arvo ei ole kuitenkaan pysyvä, vaan se on aina avoin uudelleentulkinnoille. Indeksikaalisten merkitysten muuttuminen on seurausta ideologisesta liikehdinnästä. Jatkuva indeksisten merkitysten rekonstruoituminen johtaa lopulta indeksikaalisen kentän syntymiseen. Indeksikaalinen kenttä (*indexical field*) on siis ideologisesti yhdistyneiden merkitysten verkko. (Eckert 2008: 463–464). Esimerkki indeksikaalisesta kentästä on Stadin ässän saamat indeksikaaliset merkitykset, joita ovat muun muassa ’pissis’, ’nuori’, ’itsevarma’, ’kosmopoliitti’, ’feminiini’ ja ’homo’. Merkitykset ovat erilaisia mutta ne yhdistyvät joko enemmän tai vähemmän suorasti urbaaniin kulttuuriin. (Vaattovaara 2012: 196)

Indeksisten merkitysten suhde kieli-ideologioihin on vuorovaikutuksellinen. Toisaalta kieli-ideologiat ylläpitävät indeksisiä suhteita ja toisaalta indeksiset suhteet muovaavat ideologioita. (Mäntynen ym. 2012: 326–327). Puhujan ideologisessa käsityksessä kielellinen rakenne saa sosiaalisen merkityksen, ja kielenkäytössä tätä yhteyttä ylläpidetään. Indeksikaalisuus syntyy kielen ja sosiaalisen yhteydestä ja konventionaalistuessaan muodostuu ideologia (Mäntynen 2012: 380).

Indeksikaalisuus tuo ideologisessa tutkimuksessa esille tavallisten kielenkäyttäjien näkökulman, kun heidän omat ja paikalliset huomionsa ovat kiinnostuksen alaisena. Samalla se kytkee ne osaksi isompaa makrososiaalista kuviota. Ideologiat toimivat jokapäiväisessä kielenkäytössä – niinkin arkisissa asioissa kuin ärsyttävissä sanoissa ja sanonnoissa – ja juuri siksi ne ovat vaikutusvaltaisia. (Ks. Mäntynen ym. 2012: 327.)

Irvine ja Gal (2000) ovat esittäneet teoreettisen mallinnuksen kielikäytänteiden ja merkityksen kehityskulkujen tutkimiseen. Malli koostuu kolmesta semioottisesta prosessista: ikonisaatiosta (*iconisation*), kertautuvuudesta (*fractal recursivity*) ja poistamisesta (*erasure*)⁴. Semioottiset prosessit ovat teoreettinen työkalu, jolla voidaan purkaa kieleen liittyviä ideologioita. Prosessien käsitteet ovat syntyneet eri kieliä ja kielialueita vertailemalla. Niiden avulla voidaan ryhmitellä tapoja, joilla ideologiat toimivat suhteessa kielellisiin eroihin. Ne auttavat ymmärtämään, miten ideologiat paikallistavat, tulkitsevat, järjeistävät monimutkaisia sosiolingvistisiä ilmiöitä ja miten kielelliset varieteetit identifioidaan ihmisiin ja toimintoihin. (Irvine – Gal 2000: 36–37.) Sovellan näitä prosesseja myös aineiston analyysissä.

Ikonisaatiolla tarkoitetaan merkkisuhteen muodonmuutosta kielellisen piirteen tai varieteetin ja niihin liittyvien sosiaalisten ”mielikuvien” välillä. Merkkisuhteen muodonmuu-

⁴ Termien suomennos (Mäntynen ym. 2012: 330).

toksessa on kyse indeksisen suhteen muuttumisesta ikoniseksi.⁵ Piirteet, jotka aiemmin ovat indeksoineet sosiaalista ryhmää tai sen toimintoja, muuttuvat ikonisiksi merkeiksi, jotka heijastavat tai esittävät ryhmän inherenttiä luonnetta tai olemusta. Kielellisen merkin ja sosiaalisen ryhmän välinen yhteys voi olla esimerkiksi historiallinen tai konventionaalinen. (Irvine – Gal 2000: 37.) Esimerkkinä ikonisaatiosta voi pitää 1700–1800-lukujen kielokuvausta afrikkalaisista kielistä. Naksausäänteet, jotka ovat foneettisesti harvinaisia maailman kielissä, muistuttivat aikansa tutkijoiden mukaan eläinten ääntelyä. Kielenpuhujien ja naksausäänteiden välille syntyi ikoninen suhde, kun eläinten kaltaisuus yhdistettiin laajemmin koskemaan kielenpuhujia. (Mts. 39–40; Mäntynen ym. 2012: 330.)

Kertautuvuuden prosessi tarkoittaa asioiden välisen suhteen siirtämistä koskemaan toista suhdetta (Irvine – Gal 2000: 38). Sama suhde siis ikään kuin kertautuu, monistuu toisaalle. Kertautumisessa siirretty suhde ei ole täysin mimeettinen vaan jäljittely on osittaista. Esimerkkinä kertautuvuudesta on eksotismi. Toiseus siirtyy aina kauemmas sitä mukaan kun maailmankuva muuttuu ja entinen toiseus tulee tutuksi. (Halonen 2012: 452; Irvine – Gal 2000: 61–63.)

Poistaminen on keino yksinkertaistaa sociolinguivistä kenttää ideologian mukaiseksi. Se tekee joistain henkilöistä ja toiminnoista näkymättömiä jättämällä ne huomiotta tai selittämällä ne pois. Tyypillinen esimerkki poistamisesta on käsitys homogeenisuudesta, joka kuuluu esimerkiksi standardikieli-ideologiaan. Kielessä oleva variaatio voidaan jättää huomiotta, jolloin standardikielimuodosta tulee koko kielen kuva eivätkä siihen kuulumattomat muodot siten kuulu kieleen ollenkaan. (Irvine – Gal 2000: 38–39.)

Analyysissä semioottiset prosessit auttavat ymmärtämään aineistossa esille nousevien sosiaalisten merkitysten kehityskulkuja eli sitä miksi tiettyihin sanoihin ja kielimuotoihin yhdistyy tiettyjä merkityksiä. Prosessien avulla on mahdollista selittää esimerkiksi sitä, miksi politikkojen ja talouden kielen käyttöä pidetään moraalittomana (ks. luku 5.2.1). Seuraavaksi siirryn tutkimuksen analyysiosaan. Luvussa 4 tarkastelen standardi-ideologian

⁵ Variaationtutkimuksessa hyödynnetään nykyään paljon pragmaattisen merkkiteorian ajatuksia. Merkkiä ei ajatella ainoastaan vastaavuussuhteena (vrt. strukturalistinen käsitys), vaan siihen liitetään myös merkin tulkinta, eli ne vaikutukset, jotka merkki aiheuttaa. Näkemyksessä olennaista on myös merkin prosessuaalisuuden ja toiminnallisuuden korostaminen. Merkki on esittävää ja tulkinnallista, ja se toimii tietyssä kontekstissa. (Veivo – Huttunen 1999: 40–42.)

Merkkiväline, eli tässä yhteydessä sana, ja sen edustaman objektin suhde voi perustua samankaltaisuuteen, jatkuvuuteen ja konventioon. Ikoni on samankaltaisuuteen perustuva merkki. Merkkivälineellä on ominaisuuksia, jotka ovat samanlaisia objektin ominaisuuksien kanssa (esim. hajuvesinäyte on hajuveden ikoni). Indeksiksi on jatkuvuuteen perustuva merkkivälineen ja objektin välinen suhde. Se voi perustua kausaalisuuteen (savu on tulen merkki) tai viittaavuuteen (minä viittaa eri puhujaan eri konteksteissa). Symbolissa merkisuhde perustuu konventioon eli periaatteeseen tai tapaan, joka liitetään merkkivälineen objektiin (suomenlippu), mutta merkityksellä on myös ikonisia ja indeksikaalisia piirteitä. (Mts. 45–46.)

yhteyttä ärsyttäviin sanoihin ja sanontoihin sekä niihin liitettyihin sosiaalisiin merkityksiin. Luvussa 5 tutkin aineistossa esiintyvää purismia samasta näkökulmasta. Lisäksi analyysilukujen alussa esittelen molempien ideologioiden teoreettista taustaa.

4. Standardi-ideologia

Tässä analyysiluvussa tarkastellaan sitä, miten kielenpuhujat yrittävät ylläpitää kielen yhdenmuotoisuutta ja vaihtelemattomuutta. Aloitan luvun standardi-ideologian tutkimustau-
tan pohjustuksella. Teoreettisen katselmuksen jälkeen siirryn aineiston analyysiin. Standardi-ideologia näkyy aineistossa neljällä keskeisellä tavalla: standardiin kuulumattomat muodot esitetään virheellisinä (luku 4.1), sanojen käyttämistä vääräksi koetussa merkityksessä paheksutaan (luku 4.2) ja kielen muutosta vastustetaan (luku 4.3). Luku 4.4 kääntää huomion kielestä sen käyttäjiin. Luvussa tehdään havaintoja siitä, kuinka vastaajat suhtautuvat standardinormien rikkojiin ja millaisia sosiaalisia merkityksiä standardi-ideologian vastaisille sanoille ja sanonnoille annetaan.

Standardi-ideologia (*Standard language ideology, SLI*) on vaikutusaltaltaan kaikkein keskeisin ideologia tässä tutkimusaineistossa. Kuten ideologian nimestä käy ilmi, standardi-ideologia liittyy standardikielimuotoon ja standardisaation prosessiin. Standardi-ideologiaa tutkinut Darren Paffey (2012: 50) kuvaa ideologian toimintaa näin: ”Standardi-ideologia luo diskursiivisesti uskomusta, että on olemassa (ja pitäisi olla) yleinen kielellinen ideaali, johon kielenkäyttäjän määrättyssä yhteisössä (oli se sitten paikallinen, alueellinen, kansallinen tai ylikansallinen) pitäisi pyrkiä.” Ideologia on siis luonteeltaan hyvin preskriptiivinen eli normatiivinen. Uskomuksen seurauksena on, että standardin ideaaliin kuulumattomat muodot näyttäytyvät väärinä. Syntyy mielikuva ideaalisesta kielimuodosta, jonka muodot olisivat oikeita ja ikuisia. Tällä tavalla ideologia karsii kielestä variaation ja mahdollisuuden muuttua. Muille ilmaisukeinoille ei ole tarvetta, koska standardikieli on se muoto, jota tulee käyttää.

Todellisuudessa standardi-ideologian tavoittelemaa ideaalikieltä ei ole olemassa, niin että sitä voisi havainnoida ja tutkia. Tavoiteltu standardikielimuoto on enemmän ideologinen prosessi kuin kielellinen fakta (Woolard 1998: 21; Milroy – Milroy 2012 [1985]: 162). Standardi tulee nähdä abstraktien normien kokoelmana, jota todellinen kielenkäyttö – joko enemmässä tai vähemmissä määrin – vahvistaa (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 19). Kyse on enemmänkin konstruktista, jossa toiminta luo sosiaalisen todellisuuden. Tutkimuksen analyysin kannalta tämä tarkoittaa sitä, ettei analyysissä ole mielekästä yrittää muodostaa

käsitystä siitä, millainen vastaajien käsitys standardikielestä on. Sen sijaan luennan tavoitteena on tutkia sitä, millaisen ideologian varaan kommentointi rakentuu.

Standardi-ideologiassa kielellistä vaihtelua halutaan ehkäistä valitsemalla konventioita, jotka katsotaan ainoiksi oikeiksi. Varioimattomuus onkin standardi-ideologian keskeisin ominaisuus: kaikkien tulisi ymmärtää ja käyttää kieltä samalla tavalla. (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 19, 165.) Ideologian omaksuneilla ihmisillä on usein vankka uskomus kielimuotojen virheettömyyteen (Milroy 2001: 535–539). Preskriptio on intensiivistä sellaisissa kielissä, joissa standardi on kodifioitu eli koostettu sanakirjoihin ja kielioppaisiin. Niissä kieli on suojeltuna muuttuvalta puhekieleltä. Ne saavat auktoriteettiaseman ja niihin vetoamalla voidaan linjata, mitkä muodot tai merkitykset ovat oikeita. (Nordlund 2004: 290; Milroy – Milroy 2012 [1985]: 22–23.) Standardimuoto saa monimuotoisen ja hajanaisen kielimaiseman näyttämään koherenssilta ja yhdenmukaiselta (Joseph 1987: 14). Samalla standardikielimuodon hämärärajaus unohtuu ja kielen luonne näyttäytyy yksinkertaisuutena (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 22).

Standardi-ideologiassa standardimuodolla on prestiisiasema. Prestiisiä saatetaan perustella esimerkiksi sillä, että se on kieliopillisesti parempi tai oikeampi. Kuitenkin pohjimmainen syy sille, että jokin kielimuoto esitetään toista paremmaksi, on sosiaalinen. (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 161.) Standardikielen hallinta saa indeksikaalisia merkityksiä: se kertoo kielenkäyttäjän varakkuudesta, koulutuksesta ja auktoriteetista (Nordlund 2012: 33). Prestiisiasemaa selittää standardin yhteys sosiaalisesti merkityksellisiin ja taloudellisesti voimakkaiden ryhmien intresseihin (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 162). Tällaisia ryhmiä ovat yhteiskunnan monet instituutiot, etenkin koulutus ja media. Instituutiot ovat niitä paikkoja, joissa myös suunnitelmallista standardisaatiota toteutetaan. Standardisaatio onkin osa laajempaa kielisuunnittelua. (Paffey 2012: 48.)

Standardi-ideologia syntyy ideologisessa prosessissa, josta käytetään nimeä *standardisaatio*. Kielen standardisaatiossa on periaatteessa kyse samasta asiasta kuin missä tahansa muussa standardoinnissa kuten mittayksikköjen vakiinnuttamisessa. Standardisaation tavoite on hyvin välineellinen: asioita vakioidaan, jotta informaatio pysyisi luotettavana ja paikkansapitävänä ajallisesta tai tilallisesta välimatkasta huolimatta (Ks. Milroy – Milroy 2012 [1985]: 19; Paffey 2012: 47.) Suomessakin kirjakielen⁶ luomisen tavoitteena oli luoda kielimuoto, jota koko maan asukkaat voisivat murrealueesta riippumatta ymmärtää (Rintala 1998). Kielessä standardointi tapahtuu variaation rajoittamisella. Standardisaatio-

⁶ Standardisaatio voi koskea sekä kirjoitettua että puhuttua kieltä, mutta puhekielen standardisaatiota on vaikeampi ohjata ja toteuttaa samassa määrin kuin kirjakielen (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 18–19). Suomenkin kielihistoriassa puhekielen standardisaation aste on vaihdellut. Esimerkiksi julkista puhetta säädeltiin tiukemmin 1900-luvun lopussa kuin enää 2000-luvun alussa.

prosessin aikana valitaan tarkkoja konventioita, joita pidetään ainoina oikeina. Sanoilla tulee tämän näkemyksen mukaan olla oikeat merkitykset ja muodot ja lauseilla omat oikeat rakenteensa. (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 19.)

Standardisaation prosessiin kätkeytyy kuitenkin myös taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia tarpeita, mikä näkyy muun muassa ristiriitaisuutena pyrkimyksinä. Toisaalta standardilla halutaan turvata kieliyhteisön kaikkien jäsenten pääsy yleiseen kielivarieteettiin, mutta samaan aikaan korostetaan standardin määräysvallallista asemaa, joka on erityisen vahva institutionaalisissa konteksteissa kuten koulutuksessa. Yhdenmukaisen standardin korostaminen jättää muun kielellisen diversiteetin taka-alalle. Tasa-arvon tavoittelu on siis ristiriitaista. Standardisaation oikeutus on luonnollistunut niin vahvasti, että ideologiaan liittyvät sosio-poliittiset intressit ovat hämärtyneet. Yleinen uskomus on, että standardi hyödyttää koko yhteisöä eikä vain eliittiryhmän etuja ja asemaa. (Ks. Paffey 2012: 50, 53.)

Standardisaatio on myös vahvasti historiaan kytkeytynyt prosessi, joka etenee koko ajan, mutta sen intensiteetti vaihtelee sitä läpikäyvissä kielissä (Milroy – Milroy 2012 [1985]: 19). Keskeisenä päämääränä standardisaatiossa on yhdenmukaisuus, mutta siihen pyrkimisellä voi olla erilaisia asteita ja vaiheita historiassa (Mts. 23). Historiaan linkittyneet sosiaaliset, poliittiset ja kaupalliset motiivit vaikuttavat standardisaatioon. Suomessakin 1800-luvulla standardikielen tietoisin kehittämisen taustalla oli pyrkimys nostaa kansan enemmistökielen asemaa muun muassa luomalla kulttuuri- ja tiedesanasastoa.

Standardi-ideologia ei kuitenkaan ole ainoa standardisaatioprosessiin vaikuttanut ideologia. Romantiikan ajan kieliteoreetikot näkivät kielen systemaattisena ja täydellisenä järjestelmänä. Tutkijoiden tehtävänä oli selvittää kielen todellista olemusta ohjaavat lait, jotka toisinaan piilivät rappeutuneen puhekielen alla. Kielentutkijoina he täydensivät mahdollisia puutteita tiedollisen ylivaltaansa avulla. Tällaista ajattelusuuntausta kutsutaan suomen kielenhuollon historiassa kieliopillisuuskannaksi. Toisiaan pyrkimys täydelliseen säännönmukaisuuteen ja varioimattomuuteen johti rappeutuneelta näyttävän kansankielen vaihtelujärjestelmän rikkoutumiseen. (Paunonen 1994: 21, 23–25; Rintala 1998: 50–51.) Kieliopillisuuskannan mukaan kieli kuluu ja rappeutuu muuttuessaan (Paunonen 1994: 19). Samankaltaisia ajatuksia kielen muuttumisesta on havaittavissa myös tässä 2010-luvulla kerätyssä aineistossa.

Purismi, jota käsittelen seuraavassa analyysiluvussa 5, vaikutti Suomessa standardimuodon syntyyn (ks. Nordlund 2004: 293). Oikeiksi kirjakielen muodoksi valittiin mahdollisimman alkuperäisiksi tulkittuja ilmaisuja. Alkuperäisyyttä pidettiin pitkään (ja pidetään yhä) yhtenä kielenohjailun periaatteena (ks. Penttilä 1930; Rintala 1998; Mäntynen 2003; Kolehmainen 2014). Alkuperäisyys on purismin keskeinen piirre, ja tutkin sitä

tarkemmin omassa pääluvussa. Suomessa erityisesti kansallisromantiikan ajatukset vahvistivat alkuperäisyyttä ihannoivan kielikäsitteen syntymistä (Rintala 1998: 47–51). Ajatus kielestä luonnonmukaisena systeeminä on vanha – se voidaan palauttaa ainakin romantiikan perusnäkemysksiin, jotka siirtyivät kansallisromanttiseen kielikäsitteeseen (Rintala 1998: 48–49). Kansallisromanttiset ajatukset kielestä vaikuttivat myös kielenstandardointiin, ja siksi kielen alkuperää ja luonnollisuutta vaalivat ajatukset ovat luonnollistuneet osaksi standardi-ihannetta (ks. Paffey 2012: 53).

4.1 Virheellinen muoto

Aloitan analyysin tutkimalla kommentteja, joita ohjaa uskomus siitä, että osa kielen *muodoista* on oikeita ja osa vääriä. Aineiston c-kohdassa on 31 kommenttia (8,2 % c-kohdan vastauksista), jotka olen tulkinnut virheellisestä muodosta ärtymiseksi. Syyksi virheellisyydelle voidaan antaa esimerkiksi kielen sisäinen tekijä (kuten kielioppi) tai syy voidaan kokonaan jättää ilmaisematta. (Ks. Milroy 2001: 535–536.) Ensiksi kiinnitän huomion kommentteihin, joissa virheellisyyttä ei ole perusteltu. Alaluvuissa 4.1.1–4.1.3 tutkin kommentteja, joissa virheellisyydelle on ilmaistu syy.

Normatiivisuutta eli käsitystä siitä, mitä muotoja pitäisi käyttää, ilmaistaan aineistossa esimerkiksi käyttämällä adverbeja *väärin* ja *virhe* tai kopulalauseita. Samoilla keinoilla rakennetaan myös argumentointiin ehdottomuuden tunnetta. Ehdottomuus näkyy aineistossa myös epävarmuuden osoittimien puuttumisena. Kieliopin tai kielenhuollon vastaisuutta kuvaavissa kommentteissa ilmaistaan väin vähän subjektiivista kokemusta (esim. *mielestäni* tai *minun korvaani*), ja pääsääntöisesti vastauksissa normin rikkominen on itsestään selvä objektiivinen fakta. Tämä näkyy myös seuraavassa vastauksessa:

- 2)
b. Enään
huikeeta
välilyönti ennen pilkkua
c. **Se on ENÄÄ**⁷, ja ärsyttää, kun koulujakin käyneet ihmiset kirjoittaa enään.

Vastaaja perustelee *enään*-ilmauksen ärsyttävyyttä esittämällä sille ”oikean” muodon *enää*. *Enää* on kielenhuollon normien mukaan suositeltava muoto (Leino 1997 [1989]:

⁷ Esimerkkien lihavoinnit ovat lisäämiäni. Olen niiden avulla korostanut analyysin kannalta olennaiset kielinäinnot. Luettavuuden säilyttämiseksi olen lyhentänyt joitakin pitkiä kommentteja, silloin kun niissä ei ole ollut analyysille merkityksellistä sisältöä. Lyhennys on merkitty kahdella peräkkäisellä yhdysviivalla (--). Aineiston kommentit ovat myös alkuperäisessä kirjoitusmuodossaan, enkä ole esimerkiksi korjannut niissä mahdollisesti esiintyviä näppäilyvirheitä.

249); Itkonen 2000: 128), kun taas *enään*-muotoa pidetään taustaltaan murteellisena (Hakulinen 1925: 124). *Enään*-muoto esiintyy laajasti sekä puhekielessä että kirjoitetussa kielessä.⁸ Lauri Hakulinen mainitsee artikkelissaan vuonna 1925, että *enään*-muoto oli kirjoitusajankohtana esiintynyt myös yleiskielessä, mutta joutunut *vainon alaiseksi*. Vastaaja siis yhtyy tähän miltei sata vuotta käynnissä olleeseen kielenhuoltokeskusteluun. Kielenhuollollinen normi antaa mahdollisuuden esittää toisen muodoista ainoaksi sallittavaksi.

Vastauksessa ehdottomuutta rakennetaan kopulalauseen avulla. Kopulalauseiden avulla voidaan sekä ottaa kantaa (VISK § 1212) että kuvata asioiden staattisia tiloja (§ 1501–1502), mikä tekee ilmauksesta tehokkaan keinon ilmaista sekä tietoa asiasta että arvottaa se oikeaksi. Myös isot kirjaimet *enää*-ilmauksen kohdalla painottavat muodon oikeellisuutta ja varioimattomuutta sekä korostavat sen aiheuttaman tunnereaktion voimakkuutta.

Ehdottomuuden lisäksi muodon virheellisyys on itsestään selvää. Se, miksi muoto on väärin, ei kaipaa perusteluja. Itsestään selvänä pitäminen on merkki ideologisesta ajattelusta (Heikkinen 2012: 116–117). Standardi-ideologiassa itsestäänselvyys kohdistuu nimenomaan uskomukseen oikeellisuudesta kielen ominaisuutena. Kahdesta variantista toinen on oikea ja toinen väärä. (Milroy 2001: 535–537.) Tässä tapauksessa oikea muoto on *enää* ja väärä muoto *enään*. Vastaajan näkökulmasta kyse ei ole mielipiteestä vaan terveellä järjellä (*common sense*) ymmärrettävästä faktasta, jota ei erikseen tarvitse perustella (ks. mp). Itsestäänselvyys tarkoittaa sitä, että ideologia on luonnollistunut ihmisryhmän jakamaksi tosiasiaksi (Heikkinen 2012: 117).

Kommenttinsa lopussa esimerkin 2 vastaaja ilmaisee, että etenkin koulutettujen henkilöiden tulisi hallita tämä kielen normi. Tällä vastaaja presupponoi, että normin hallinta edellyttää jonkin tasoista koulutusta. Palaan koulutuksen ja etenkin äidinkielen opetuksen merkitykseen normatiivisen kielikäsitteilyn muodostumisessa luvun 4.1.3 lopussa.

Ehdottomuutta ilmaistaan myös käyttämällä *väärin*-adverbia kuten alla olevassa esimerkissä:

- 3)
- b. Jotain tehdään jonkun toimesta, pitkässä juoksussa, tahtotila, klusteri, piirustus, kuullos-
taa, vittu (välimerkkinä käytettynä), toiseus, voimaannuttaa, uussuomalainen, seniori,
huippuyliopisto, ydinosaamisalue
- c. Yleensä ärsyttää konsulttikieli, jossa sisällöllinen tyhjiys verhotaan pompöösiin uuskie-
leen. Samoin ärsyttää se, että **asia ilmaistaan väärin ja vaikeasti** (kuten toimesta-
passiivin tapauksessa), kun sen voisi ilmaista oikein ja helposti.

⁸ Google-haussa muodolla *enään* löytyy 1 140 000 tulosta (19.5.2017).

Kommentissa vastaaja tuo esille, että *toimesta*-tyyppisen agenttiadverbiaalin käyttäminen on *väärää* ja *vaikeaa* kielenkäyttöä.⁹ Sitä, millä tavoin *toimesta*-agentti on väärä ja vaikea, ei perustella, vaan tieto oletetaan yleisesti jaetuksi. Käsitys siitä, millainen kieli on hyvää, on sisäistetty totuudeksi niin, ettei sitä tarvitse problematisoida. Vastaaja viittaa vääryydellä *toimesta*-adposition ympärillä käytyyn kielenhuollolliseen keskusteluun, jossa on esitetty, että passiiviset *toimesta*- ja *taholta*-tyyppiset lauseet tulisi korvata aktiivisilla muodoilla (Leino 1997 [1989]: 425). Kielenhuolto on sittemmin lieventänyt kantaansa. Nykyohjeistuksen mukaan rakenteen käyttäminen on mahdollista ilmauksissa, joissa lauseen muuttaminen aktiiviin tuottaisi merkityseron. (Eronen – Juutilainen 2001; Itkonen 2000: 385). Vastaaja siis luultavasti viittaa tähän normiin ja tuomitsee sen nojalla muodon vääräksi. Itse normia ei tuoda metakeskustelun tasolle vaan se jää kulttuuriseen kontekstiin.

Väärän ja vaikean ilmaisutavan tilalle toivotaan vastauksessa kontrastiivisesti *oikeaa* ja *helppoa* tapaa. Vastaaja asettaa eksplisiittisesti vastakkain kaksi ilmaisun muodostuskeino (väärä ja vaikea vs. oikea ja helppo), joista jälkimmäiset arvioidaan tavoiteltaviksi kielen muodoiksi. Kirjoittaja nojaa voimakkaasti normatiiviseen ajatteluun, jossa kielellinen muoto voi olla joko oikea tai väärä, mutta sen lisäksi antaa ymmärtää, että yhtäläillä ilmaisutavan tulisi olla helppo eikä vaikea. Helppouden korostaminen muistuttaa instrumentalistista ideologiaa, joka näkee kielen erityisesti viestintävälineenä. Instrumentalismin esiintyminen standardi-ideologian yhteydessä on luonnollista, sillä standardisaation prosessiin on vaikuttanut alusta asti pyrkimys tehdä kielestä tarkoituksenmukainen ja toiminnallinen (ks. Setälä 1894; Milroy 2001: 534–535).

Seuraavaksi siirryn tutkimaan vastauksia, joissa virheellisyydelle on annettu jokin kielen sisäinen syy. Syitä voidaan aineistosta luokitella kolme. Sana tai sanonta voi olla kieliopillisesti virheellinen (luku 4.1.1), suomen kieleen kuulumaton (luku 4.1.2) tai kieli-
korvan vastainen (luku 4.1.3).

4.1.1 Kieliopillisesti virheelliset ilmaukset

Tässä alaluvussa esittelen vastauksia, joissa puhutaan eksplisiittisesti kieliopista: kieliopillisesti ”vääristä” tai kieliopin ”vastaisista” muodoista. Ennen vastausten tarkastelua täytyy

⁹ *Toimesta*-agenttiadverbiaali ilmaisee passiivisen lauseen tekijän. Muodolla viitataan usein instituutioon, joka siis toimii lauseen tekijänä, esimerkiksi: *Ruopattavat rannat ja jokisuut selvitetään ja ruopataan Keski-Suomen Vesi- ja ympäristöpiirin toimesta.* (VISK § 1327, § 995.) *Toimesta* ja *taholta* adpositiolausekkeet ovat ilmaisuja, joiden käyttöä on kielenoppaissa pyritty rajoittamaan yhteyksissä, joissa tekijä on ilmeinen (ks. esim. Itkonen 2000 s.v. *taho* ja *toimesta*). Rakenteiden käyttäminen on liitetty kapulakielisyyteen, joka on tyypillistä virkamieskielelle (kapulakielisyydestä ks. Kolehmainen 2014). Byrokratian kieltä on arvosteltu aineistossa myös eksplisiittisesti (ks. luku 5.2.1).

kuitenkin kiinnittää huomio hetkeksi metakieleen ja termin *kielioppi* viittausalaan (ks. myös termien *murre* ja *slangi* käytöstä luvussa 5.2.4).

Nykyisessä kielentutkimuksessa kieliopilla tarkoitetaan yleensä deskriptiivistä kielioppia. Deskriptiivinen kielioppi kuvaa kielen luonnollisia normeja, joiden avulla muodostetaan lauseita ja muita kielen rakenneyksiköjä. (Karlsson 2011 [1998]: 21–23.) Luonnolliset normit ovat siis kaikille kielenpuhujille tuttuja huolimatta siitä, ovatko he koskaan ”opiskelleet” kielioppia (Heinonen – Koivisto 1998). Luonnollisten kielen normien ”hallinta” eli kyky osata puhua kieltä, ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kielenpuhujalla osaisi kuvata näitä normeja (Karlsson 2011 [1998]: 22). Luonnollisten normien luonteeseen kuuluu siis tietynlainen automaattisuus.

Perinteisessä kouluopetuksessa kieliopilla on tarkoitettu normatiivista kielioppia, jossa kielenkäyttöä on sen esittelyn ohella pyritty myös ohjailemaan. Toisin sanoen kieliopit ovat sisältäneet ohjeita siitä, millaiset muodot ovat parempia tai suositeltavampia. Nykyään tällaiset ohjeet kuuluvat kielenoppaisiin, joihin on muutenkin koottuna kirjakieltä säätelevät (kodifioidut) normit. Merkityserosta huolimatta *kielioppi*- ja *kielenopas*-termejä käytetään usein – etenkin maallikoiden keskuudessa – synonyymisesti. Niiden merkitykset saattavat sekoittua tai ne voivat olla puhujalle epäselviä. Arkipuheessa kielioppi käsitteellä viitataan nimenomaan kielenhuoltoon (Heinonen – Koivisto 1998; Hakulinen 2004). Esimerkkinä tästä on kommentti 4.

4)

a. eivät

c. Enemmän ärsyttävät **helpot kieliopilliset puutteet kirjoituksessa kuten yhdyssanavirheet** tms.

Vastaaja ilmoittaa kyselyssä, ettei ärsyynny sanoista, vaan *helpoista kieliopillisista* virheistä, joista hän antaa esimerkiksi *yhdyssanavirheet*. Yhdyssanavirheet eivät kuitenkaan lingvistisesti ajateltuna ole kieliopillisia vaan kielenhuollollisia virheitä. Sääntö siitä, kirjoitetaanko sanat yhteen vai erikseen, perustuu kodifioituihin normeihin eli sopimuksiin kirjakielessä käytettävistä muodoista. Huomionarvoista edellisessä kommentissa on myös se, että vastaaja ilmoittaa ammatikseen kustannustoimittajan. Jos kielenammattilainen saattaa käyttää rinnasteisesti näitä kahta termiä, niin kuinka oletettavaa on, että vähemmän kielestä puhumaan harjaantunut ihminen tekee samalla tavalla?

Seuraavaksi tarkastelen, miten vastaajat ovat käyttäneet *kielioppi*-termiä kahdessa seuraavassa esimerkissä. Kommentit heijastelevat useampaakin normia, joihin voisi tarttua,

mutta tilan säätämiseksi käyn teemaa läpi vain *mikä*- ja *ketä*-pronomineista ja *paras ikinä* - ilmauksesta tehtävien huomioiden kautta.

5)

b. **"joka", silloin kun pitäisi käyttää sanaa "mikä" ja toisin päin**

x-kirjaimen käyttö siellä, mihin se ei kuulu

ketä väärin käytettynä

sampoo

jukurtti

omata

c. Kaikki, mikä tekee ymmärtämisestä vaikeaa, sekä **kaikki, mikä on hyvin räikeästi kielioppisääntöjen vastaista**, ärsyttää. Lisäksi kaikki, mikä nyt vain kuulostaa typerältä.

6)

b. **paras ikinä, mikä-sanan käyttö joka-sanan tilalla**, juurikin, haasteellinen, tahtotila, lähtökohtaisesti,

c. **kieliopillisesti väärä**, harhaanjohtavia tai tarpeettomia

Molemmissa esimerkeissä kiinnitetään huomiota relatiivipronominien *joka* ja *mikä* käyttöön. Vastausten c-kohdista voi tulkita, että vastaajien mukaan pronomien keskinäinen sekoittuminen on kielioppisääntöjen vastaista. *Ison suomen kieliopin* kuvauksen perusteella (§ 736–737) pronomien valinta vaihtelee paljon kirjoitetun ja puhutun kielen välillä ja erilaiset vaihtoehdot ovat usein mahdollisia. Sen sijaan kielenoppaissa ja normatiivisissa kieliopissa variaatiota ei sallita, ja pronomineille esitetään omat käyttöyhteytensä (esim. Leino 1997 [1989]: 72, 281, 335; Itkonen 2000: 168; Ikola 2001: 50–51).

Vastaajien esittämä kanta on siis nimenomaan kielenhuollon normien mukainen. Pronominien tehtävien eriyttäminen on siis standardikielelle ominaista, kun taas monet puhekielen muodot eivät samanlaista jakoa tee. Eri kielimuotojen välinen variaatio saattaa johtaa standardikielen normin vastaisiin muotoihin (Mielikäinen 1986: 124; Haataja 2007: 80–81). Tämä selittää vastaajien suivaantumista. Kieliopillisuuteen vetoaminen näyttää toimivan keinona edistää kielen yhdenmukaisuutta, vaikka tässä sillä viitataan erilaiseen standardikielen tasoon (referentiaalisuus) kuin edellisessä esimerkissä (ortografia).

Vastauksessa 5 esitetään ärsyttäväksi sanaksi myös *kuka*-pronominin yksikön partitiivinen *ketä*-muoto. Esimerkin vastaaja ei ole ainoa, joka on suivaantunut samasta sanasta, sillä *ketä* on koko aineistossa seitsemänneksi ärsyttävin sana (ks. Taulukko 1 luvussa 2, myös Joronen 2007: 42–44). Vastaajan mukaan *ketä*-muoto ärsyttää silloin, kun sitä käytetään *väärin*. Sanavalinta *väärin* tuntuu viittaavan jälleen standardin vastaiseen käyttöön (ks. *kuka*-pronominista Setälä 1948 [1898]: 97; Leino 1997 [1989]: 306; Itkonen 2000: 208; Ikola 2001: 47), vaikka taaskaan ei eksplikoida sen tarkemmin, millaisesta ”vääriinkäytöstä” on kysymys. Puhekielessä muotoa voidaan käyttää myös sellaisissa rakenteissa,

joissa kirjakieli ei sitä hyväksy. Tällaisia käyttökonteksteja ovat partitiivimuodon käyttäminen nominatiivisen interrogatiivipronominin (*Aku meni katsomaan **ketä** ['kuka'] piti ääntä*) tai relatiivipronominin (*Se **ketä** ['joka'] ei tästä pidä ei ymmärrä hyvästä elokuvasta yhtään mitään*) sijaan (VISK § 102). *Ketä*-muodon nominatiiviselle käyttämiselle on esitetty kahdenlaisia taustoja: toisaalta murteellisuutta (Paunonen 2008: 38; VISK § 102) ja toisaalta ruotsin kielen vaikutusta (Vilppula 1989), joten voi olla mahdollista, että nämä tekijätkin vaikuttavat ärsytyksen takana – etenkin kun ottaa huomioon, kuinka yleistä sanasta ärsyyntyminen on. Vastauksesta 5 ei yhtä pitkälle meneviä tulkintoja voi tehdä, ja vääryys näyttäisi liittyvän kielenhuollon normin vastaisuuteen.

Edellisten esimerkkien sanat ovat ”kieliopin” vastaisia, sillä ne rikkovat standardin kodifioituja normeja. Norminvastaisuus on helppo osoittaa tarkistamalla kielenhuollon oppaista, mutta mikä pitäisi tulkita *paras ikinä* -rakenteen ärsyttävyyden syyksi? Ilmauksesta ei samalla tavalla ole kirjoitettu eksplisiittistä sääntöä. Onko sekin esimerkin 6 vastaajan mukaan kieliopin vastainen muoto? Tästä ei voi saada täyttä varmuutta, sillä vastaaja ei tarkenna, mitä kohdassa b mainitsemistaan sanoista hän pitää *kieliopillisesti väärinä, harhaanjohtavina* tai *tarpeettomina*. Rakenteen kieliopillisella tarkastelulla voidaan joitain oletuksia kuitenkin tehdä. Rakenteessa adverbi *ikinä* toimii superlatiivin vahvistajana. Tällainen vahvistuskäytäntö ei ole suomen kielelle tyypillinen tai ainakaan sille ei löydy kuvausta *Isosta suomen kieliopista*. Tässä mielessä muotoa voisi siis pitää kieliopillisesti ”vääränä”. Kielitoimiston sanakirjan toimittajista Vilkamaa-Viitala (2008) on kirjoittanut *ikinä*-sanankäytöstä *Kielikellossa*. Ilmiö on hänen mukaansa suomen kielessä uusi. Vilkamaa-Viitala esittää sen englannin kielen mukaiseksi rakenteeksi¹⁰, joka *särähtää pahasti kielikorvaan* ja jonka voisi korvata muilla ilmauksilla. Kielitoimiston normittaja on siis vastaajan kanssa samoilla linjoilla – ilmauksessa on jotain, mikä rikkoo käsitystä kieliopinmukaisuudesta (ks. kielikorva-metafora luvussa 4.1.3).¹¹ Toisaalta se, että ilmaisu on kielessä uusi, voi olla myös syy ärsytykselle. Standardi-ideologiassa kielen muuttuminen ei ole toivottavaa vaan se näyttäytyy kielen rappiona (lisää kielen muutosta vastustavista kommentteista luvussa 4.3).

Samalla sekä vastaajan että Vilkamaa-Viitalan ajattelun voi katsoa heijastavan purismia. Kieliopin vastaisuus näyttäisi johtuvan sen englanninkielisestä alkuperästä. Vasta-

¹⁰ Vrt. englannin kielen ever-sanankäyttö: *This is the best thing ever*.

¹¹ Kysymys siitä, onko ilmaus todella kieliopin vastainen, ei ole yksioikoinen. Rakenne löytyy suomen kielestä, sitä käytetään ja ymmärretään (Vilkamaa-Viitala 2008), joten lienee deskriptiivisistä näkökulmista mahdotonta sanoa, etteikö se kuuluisi suomen kieleen. Samalla voi myös miettiä, onko *paras ikinä* -tyyppinen ilmaus täysin korvattavissa esimerkiksi Vilkamaa-Viitalan esittämillä vaihtoehdoilla: *paras elokuva ikinä* vs. *kaikkein paras elokuva* ~ *paras näkemäni elokuva* ~ *parempaa elokuvaa ei ole nähtykään* ~ *tästä ei elokuva parane*. Ilmauksella voidaan luoda (ja mielestäni luodaankin) sosiaalisesti rakentuneita indeksisiä merkityksiä, jotka katoavat jos muotoa muutetaan.

uksessa ideologiat limittyvät. Toisaalta kommenttia voi pitää yrityksenä säilyttää kieli standardi-ideologian mukaisesti varioimattomana, jolloin uudet tulokkaat näyttäytyvät ”väärinä” ilmaisutapoina. Tällöin standardi-ideologia ei tarvitse tuekseen kodifioitua kielinormia. Samaan aikaan kuitenkin käännöslainan englanninkielinen tausta on vastauksessa implisiittisesti läsnä. Oikeakielisyyden vaatimuksella voidaan myös ajaa purismin ideologiaa. Purismin ja standardi-ideologian yhdistyminen ei ole mitenkään tavatonta, sillä purismi oli yksi vaikuttava kieli-ideologinen suuntaus jo suomen kirjakieltä vakiinnutettaessa (ks. Paunonen 1996; Rintala 1998).

Vastaajien käsitys kieliopista on siis normatiivinen. Kielioppi edustaa vastaajille jonkinlaista normikokoelmaa siitä, mikä on kielessä sallittua ja oikein. Samalla se on nostettu auktoriteetin asemaan. Sillä on valta määritellä, mikä (standardi)kieleen kuuluu ja mikä ei. Kielioppia rikkova muoto voidaan esittää vääräksi sen enempää selittelemättä. Myös Deborah Cameron (1995: 6) on havainnut tutkiessaan kielenpuhujien kieltä arvottavaa toimintaa¹², että kielen ilmiöitä vastustetaan vetoamalla yksinkertaisesti kielioppiin. Tällöin standardi-ideologiaa puoltava argumentaatio näyttäytyy puolueettomana tosiasiana.

4.1.2 Suomen kieleen kuulumattomat ilmaukset

Muotoja perustellaan virheellisiksi myös siksi, ettei niiden katsota kuuluvan suomen kieleen. Tällöin vastaajat näyttävät rakentavan raja-aitaa suomen kielen ja muiden kielten välille. Vaikka muista kielistä ei puhuta eksplisiittisesti, pelkästään suomen kieleen vetoamien presupponoi, että on olemassa kieliä, joissa mahdollisesti ilmaistaan asia eri tavalla. Tyypillisempää tällainen oma kieli – vieras kieli-vastakohta-ajattelu on puristisessa vierasperäisyyksien vastustamisessa, mutta kuten seuraavat esimerkit osittavat myös standardi-ideologiassa voidaan suomen kieleen kuulumattomuus nostaa perusteeksi eroteltaessa muotoja toisistaan.

Esimerkin 7 vastaaja on ärsyynyt sanasta *jaksuhali*, jota hän pitää *idioottimaisena*. Vastaajan taustatiedoista selviää, että hän on ammatiltaan kääntäjä eli kielenammattilainen, mikä on otettava huomioon vastausta tarkasteltaessa.

¹² Cameron (1995) kuvaa kielenpuhujien toimintaa, jossa he arvioivat kielenkäyttöä, sekä omaansa että muiden, mm. esteettisin, rationaalisin tai moraalisin perustein, verbaalihygienian käsitteellä. Cameron voisi nimittää tämän tutkielman aineistoa verbaalihygieniaksi. Olen kuitenkin valinnut tähän tutkimukseen kieli-ideologisen teorian. Monet Cameronin havainnoista ovat käsitteellisistä eroista huolimatta yhtenäisiä tämän tutkimuksen tulosten kanssa.

- 7)
b. Sä-passiivi
Jaksuhali
Masuasukki ja kaikki muut raskaustaantuneiden naisten sanat
c. (--) Jaksuhali on idioottimainen sana, koska **suomen kielessä ei ole sanaa jaksu.**(--)

Hänen mukaansa yhdyssanan määriteosa *jaksu* ei kuulu suomen kielen leksikkoon, minkä vuoksi koko sanaa voi pitää sekä ärsyttävänä että typeränä. Kommentissa ei perustella sen tarkemmin, miksi sanaa ei ole suomen kielessä. Vetoaminen suomen kieleen kuulumattomuuteen riittää kumoamaan sanan hyväksyttävyyden.

Jaksu on mitä luultavimmin *jaksaa*-verbistä johdettu muoto. Derivaatio eli johtaminen on yksi suomen kielen sanamuodostuksen keskeisimmistä keinoista, joten uuden sanan muodostuksessa ei sinänsä ole mitään kielen systeemin vastaista. Vastaajan kommentin tulkinnan kannalta keskeiseksi kysymykseksi jää: mitä hän tarkoittaa suomen kieleen kuulumattomuudella ja mihin hän itse asiassa viittaa ilmauksella *suomen kieli*?

Mielestäni vastaajan kommenttia voi lukea kahdella tavalla - riippuen siitä, millaisen viittaussuhteen on ilmaukselle *suomen kieli* tullut. Yhtenä mahdollisuutena pidän sitä, että vastaaja viittaa *suomen kielellä* suomen kielen standardikielimuotoon. Tällöin väite *suomen kielessä ei ole sanaa jaksu* pitäisi paikkansa. Normitetussa kielimuodossa ei esiinny sanaa *jaksu*, vaikka puhekielessä muotoa saattaakin kuulla. Tällainen ajattelu, jossa standardikielen ja koko kielen välillä ei tehdä eroa, on standardi-ideologialle tyypillistä (Milroy 2001: 530). Tämän tulkinnan heikkous on kuitenkin se, että se sopii huonosti yhteen kommentin päälauseen kanssa. Miksi vastaaja arvioisi selvästi puhekielistä *jaksuhali*-sanaa standardin kriteerein? Tällöin perustelukriteeri ei olisi linjassa väitteen kanssa. Kuitenkaan argumentoinnin epäloogisuus ei yksin riitä kumoamaan koko tulkintaa. Asennekysely on pitkä ja se on voitu täyttää ilman huolellista sanavalintojen pohdintaa, joten tiukkaa johdonmukaisuutta ei voi vastaajalta olettaa.

Toisaalta vastaaja saattaa viitata suomen kielen deskriptiiviseen kuvaukseen. Tällöin hän voisi tarkoittaa kommentillaan sitä, että kielessä ei (hänen tietojensa¹³) mukaan esiinny itsenäisenä sanaa *jaksu*. Yhdyssanojen muodostamisen periaatteena voidaan pitää sitä, että yhdyssanan muodostavat osat esiintyvät pääsääntöisesti helposti tunnistettavina itsenäisinä lekseimeinä ja että ne muodostavat ymmärrettävän semanttisen kokonaisuuden (Seppänen 1981; Häkkinen 1989: 144). Voi olla, ettei vastaajan mielestä *jaksu* täytä tätä kriteeriä, minkä vuoksi hän pitäisi *jaksuhali*-sanaa suomen kieleen kuulumattomana ja idioottimaisena muodostuksena. Tällöin vastaaja nostaisi yhdistämisperiaatteet auktoriteeteiksi, joiden

¹³ Esimerkiksi tutkimusaineistosta löytyy *jaksu*-sana myös itsenäisenä. Aineistossa on yksi esiintymä nominatiivisijaisesta *jaksu*-sanasta ja kuusi partitiivisijaista *jaksuja/jaxuja*-muotoa

nojalla hän kumoaisi mahdollisuuden pitää *jaksuhalia* ”hyvänä” tai hyväksyttävänä sanana. Vastaajan tausta kielenammattilaisena mahdollistaa tällaisen tulkinnan tekemisen, sillä maallikon ei voisi olettaa tuntevan periaatteita, joilla sanoja yhdistetään. Esimerkki osoittaa, kuinka kieliopillisten sääntöjen noudattaminen voi olla tärkeämpää sanan hyväksyttävyyden analysoinnissa kuin esimerkiksi se, että käyttävätkö puhujat muotoa. Samalla se on argumentointikeino, jonka avulla mielipide saadaan kuulostamaan puhujasta irrallisena faktana.

Vastaajan pyrkimys noudattaa ”kielellisiä” sääntöjä muistuttaa läheisesti kieliopillisuuskannan mukaista pyrkimystä löytää kielen lait, jotka johtavat oikeisiin muotoihin. Kielenhuollon historiasta löytyy lukuisia esimerkkejä vastaavatyypisistä kielenohjailusta. Esimerkiksi johdoksien onnistuneisuutta on arvioitu melkein yksinomaan johdosprosessia tutkimalla jättäen muut sananmuodostukseen vaikuttaneet tekijät huomiotta (Leino 1989: 563–565; Rintala 1998: 62). Tällainen kapeakatseinen kielianalyysi on myöhemmin saanut tukea 1960-luvulla vaikuttaneesta generatiivisesta kielioppikäsitelmästä, jonka mukaan kieli itsenäisesti irrallaan käyttöyhteydestä tuottaa säännönmukaisia muotoja (ks. Leino 1989: 564).

Erotuksena edelliseen esimerkkiin seuraavassa vastauksessa korostuu suomen kieli suhteessa muihin kieliin. Esimerkin 8 vastaaja on ärsyynyt rakenteesta, joka ei hänen mielestään kuulu suomen kieleen.

- 8)
- b. tullaan tekemään
- c. **ei suomessa ole futuuria**

Vastaajasta *tullaan tekemään* on ärsyttävä ilmaisu, koska *suomessa ei ole futuuria*. Kommentointia näyttäisi ohjaan normatiivinen kielioppikäsitelmä, sillä deskriptiivisesti ajateltuna *tulla tekemään* -rakenteella on selkeä tulevaisuuteen viittaava eli futuurinen merkitys. Vaikka suomen kielestä puuttuu morfologinen tunnus tai apuverbi, joka ilmaisisi futuuritempusta (VISK § 1542), voidaan tulevaan aikaa ilmaista muilla keinoin (VISK § 1542–1547).

Tulla tekemään -rakenne onkin vanha kielenhuollollinen kiistakapula, josta on väitelty useaan otteeseen jo 1890-luvulta alkaen. Viimeinen virallinen kielenhuoltopäätös *tulla*-futuurista annettiin 1944. Tuolloin Kielivaliokunnassa linjattiin, että rakenteen käyttäminen oli hyväksyttävää. Päätöksestä huolimatta keskustelu aiheen ympärillä on jatkunut vuosikymmeniä. Yhtenä syynä sitkeälle käsitykselle on E. N. Setälän kieliopit, joissa kielitavä kanta säilyi painoksesta toiseen aina 1970-luvulle asti. (Kolehmainen 2007.) Muotoa

vastustettiin, koska sitä ei katsottu löytyvän kansankielestä ja sitä pidettiin svetisminä eli ruotsin kielestä peräisin olevana ilmauksena (vrt. *kommer att göra*) (Mt).

Vastaajan kommentin lyhyt kielteinen eksistentiaalilause ilmaisee paljon. Eksistentiaalilause toteaa asian tilan ottamatta kantaa siihen, miten pitäisi tai olisi parempi olla. Lisäksi lause alkaa kieltosanalla *ei*. Kieliopillisesti kielloilmaus on tunnusmerkkinen. Se luo odotuksen siitä, että myönteinen vaihtoehto olisi ollut odotuksenmukainen (vrt. *suomessa on futuuri*) (VIKS § 1616). Lauseenalkuisena *ei*-sana vahvistaa tätä asetelmaa. Kieltosanan nostaminen teemapaikalle korostaa implisiittistä kontekstia (VSK § 1387), jonka mukaan *tulla*-futuuria käytetään suomen kielessä ja jota vastaaja vastustaa.

Lauseessa kiellon fokukseen asettuu adverbiaali *suomessa*. Nimenomaan suomen kieli on kieli, jossa *ei* ole futuuria. Suomen kielen nostaminen kiellon keskiöön implikoi puolestaan sitä, että on kieli tai kieliä, joissa on vastaavanlainen futuuri. Kokonaisuudessaan lauserakenne luo jännitteisen vastakkainasettelusuhteen futuurin käytölle.

Mitä luultavimmin 56–65-vuotias vastaaja (syntynyt 1948–1957) on oletettavasti käynyt kansakoulua¹⁴ arviolta vuosien 1955–1972 välillä ja saanut muotoa vastustavan käsityksen mukaista opetusta. Vastauksen kieliopillisessa rakenteessa näkyvä polaarisuus näyttäisi tukevan odotusta siitä, että vastaaja on jollain tavalla tietoinen *tulla*-futuurista käydyistä keskustelusta. Suomen ja muiden kielten esittäminen vastakkaisessa suhteessa paljastaa vastauksen taustalta puristista ajattelua (ks. luku 5). Purismi ja standardi-ideologia siis limittyvät tässä kohti.

Limittyminen on historiallisen taustansa puolesta ymmärrettävää. Suomen kieltä standardisoitaessa purismi oli yksi prosessiin vahvasti vaikuttanut ideologia. Kun kielenhuoltajat ovat ottaneet kantaa erilaisten muotojen suositeltavuuteen, on vedottu erilaisiin periaatteisiin: mikä muoto on milloinkin ollut suomalaisempi, kieliopillisempi, tarkempi ja niin edelleen (Rintala 1998: 60–62; Mäntynen 2003; Nordlund 2004: 296–297). Standardi-ideologia on pyrkimyksessään pitää standardikieli vakaana, muuttumattomana ja yhdenmukaisena sallinut tavoitetta tukevat ideologiat mukaan kielen standardisaation prosessiin.

Kommentti edustaa standardi-ideologian mukaista ajattelua siinä, että se vetoaa kieliopilliseen normiin. Kieliopillisen *futuuri*-termin käyttäminen voisi viitata siihen, että kyse on mitä luultavimmin koulussa opitusta säännöstä. Cameron (1995: 6) on kuuluisassa *Verbal hygiene* -teoksessaan esittänyt, että standardi-ideologiaa ylläpitävät vastaavanlaiset kommentit, jotka terveeseen järkeen vedoten esittävät tietyn muodon oikeaksi, koska sitä voidaan pitää kieliopin X mukaisena faktana (ks. myös Paffey 2012: 52). Tällainen ”neut-

¹⁴ Kansakoulusta siirryttiin peruskoulujärjestelmään vuonna 1972 eli vastaajan ollessa 15–24-vuotias, joten vastaaja on todennäköisesti suorittanut kansakoulun.

raaleina tosiasioina” esitetyt näkökulmat jäävät helposti ilman tarkempaa analysointia. Syntyy luonnollistuneille ideologioille tyypillinen anonyymisyys (*anonymity*) Näyttää siltä, kuin argumenttikonventiot olisivat vailla ”kirjoittajaa” – kuin niiltä puuttuisi ideologinen ulottuvuus kokonaan. Tällöin standardimuodon sosio-poliittiset juuret ja suhde sitä ylläpitävään instituutioon hämärtyy. (Paffey 2012: 51–52.)

Esimerkissä 8 purismi on kiistämättä lyönyt standardisaation kanssa kättä. On mahdoton sanoa, heijastaako puhujan kommentti purismia vai standardi-ideologiaa vai molempia. Aineiston perusteella ei voi myöskään ottaa kantaa siihen, että onko hän kuinka tietoinen ideologioista, joita hänen kommenttinsa heijastelee vai onko vastaaja astunut anonyymiyden ansaan vastustaessaan (luultavasti koulussa oikeaksi oppimaansa) *tulla*-futuuria.

Otan lyhyesti esille vielä kiinnostavan, kielenammattilaisten ja maallikoiden meta-kielen eroihin liittyvän käsitteen *epäkielinen*. Kyseinen ilmaus esiintyy kahdessa aineiston kommentissa. Sana ei ole kuitenkaan yleiskieleen vakiintunut tai kielitieteellinen nimitys, sillä sitä ei löydy Kielitoimiston sanakirjasta tai alan kirjallisuudesta. Kuitenkin sitä käytetään, sillä sananmuodoille *epäkielinen* ja *epäkieli* löytyy Google-haussa joitain satoja esiintymiä¹⁵. Siitä, mitä ilmauksella tarkoitetaan, ei aineiston kommenttien perusteella voi kovin tarkkoja semanttisia määritelmiä tehdä. Silti näyttää siltä, että epäkielisyydellä voidaan viitata normin tai standardin vastaisuuteen.

- 9)
 - b. juurikin
 - niinku/niinkö
 - tota
 - c. Ärsyttävimpiä ovat asiakieleen tunkeutuvat **epäkieliset** sanat ja sanonnat.
- 10)
 - b. loppupeleissä, juurikin niin, ...
 - c. ärsyttävimpiä taitavat olla tyhjät ja **epäkieliset** ilmaisut

Molemmissa vastauksissa nostetaan esimerkiksi epäkielisestä sanasta *juurikin*-muoto. Muoto ei ole yleiskielen mukainen (Palander 2011). Perässä oleva *kin*-liite ajatellaan turhaksi, sillä *juuri* kantaa jo vahvistavan merkityksen, eikä liitepartikkelia siksi tarvita. Kyseessä on ikään kuin kaksoisvahvistus. Tällainen merkityksen luominen nähdään kielen luonteelle sopimattomana – *epäkielisenä*. Myös muissa kielissä on paralleeleja esimerkkejä, joissa saman merkityksen kaksinkertainen tuottaminen katsotaan paheksuttavaksi. Tunnetuimpana esimerkkinä lienee englanninkielissä esiintyvä standardinvastainen kak-

¹⁵ Haku kieliopillisiin sijoihin (nominatiivi, genetiivi ja partitiivi) taivutetuilla *epäkieli* ja *epäkielinen* sanoille löytyy Google-haussa 630 osumaa (6.5.2017). Osumista on poistettu yhdyssanan *epäkieliopillinen*, joka on kielitieteellinen termi.

soisnegatiivi (*I don't need no one*). Muoto on stereotypistynyt standardin vastaiseksi kielelliseksi resurssiksi, joka yleisesti yhdistetään kouluttamattomiin ja laillisesta instituutiojärjestelmästä syrjäytyneisiin ihmisiin (Eckert 2008: 460).

Se, mikä kuuluu suomen kieleen tai kieleen ylipäättään, on siis yksi keino perustella standardi-ideologista käsitystä kielestä. Kuten ylempänä havaittiin, standardi-ideologia määrittelee (suomen) kielen ainoaksi kielimuodoksi, ja sen vastaiset muodot eivät kuulu koko kieleen. Standardikielestä tulee näin (suomen) kielen synonyymi.

4.1.3 Korvassa särähtää – kielitajun vastaiset ilmaukset

Kun kieltä havainnoidaan, se tehdään usein kuuloastin kautta. Niinpä on luontevaa, että kuuloaistimusta voidaan käyttää myös metaforana kielestä (ks. Mäntynen 2003: 154). Aineistossa esiintyy kuulohavaintoon viittaavaa *korva*-metaforaa. Korva onkin konventionaalistunut tapa viitata kuuloon (*Onpa sinulla tarkka korva*), kuulemiseen (*Seinillä on korvat*) ja musiikki- (*sävelkorva*) ja kielikykyyn (*kielikorva*) (KS s.v. *korva*). Pohdin seuraavien esimerkkien avulla tätä metaforista käyttöä: miten metaforaa käyttämällä voi perustella sanan tai sanonnan virheellisyyttä?

11)

b. Ketä tuli (=kuka tuli)?

Haaste, haastava (=kun tarkoitetaan, että jokin asia, tilanne tms. on ongelmallinen, vaikea, hankala jne.)

Yleisönosastolla (=yleisönosastossa); museolla (=museossa), hotellilla (= hotellissa) ja vastaavat 1990-luvulta lähtien yleistyneet sijamuodot.

c. Ketä = En osaa sanoa, miksi se ärsyttää. **Jostakin syystä se vain särähtää korvaan ja pahasti! --**

Esimerkissä vastaaja päivittelee standardin vastaista *ketä*-muodon käyttöä. Kommentissa hän kuvaa huonoa pääsyään metakieleen (ks. Preston 1996: 40–44; Vaattovaara 2009: 31; Mielikäinen – Palander 2014: 18–19). Hän ilmaisee, ettei tiedä tai osaa ainakaan kielentää, miksi *ketä*-muoto ärsyttää, mutta silti jokin muodossa *särähtää korvaan*. Tulkitsen, että vastaaja viittaa tällä nimenomaan kielitajun vastaisuuteen. Korvametafora kuvaa sitä kykyä, jonka vastaaja on saavuttanut luonnollisella kielen oppimisella ja kieliympäristöön sosiaalistumisella. Toisin sanoen kielitaidon saavuttaminen ei ole ollut niin tietoinen prosessi, että puhuja kykenisi kuvaamaan niitä säännönmukaisuuksia, joilla esimerkiksi suomen kieli valitsee sijapäätteitä. *Korva* on looginen kielikuva abstraktin kielentason hahmottamiseen, sillä korva liittyy kielen havainnoimisen eli kuulemisen ja vastaanottamisen prosessiin. Särähtäminen vastaavasti kuvaa prosessia seuraavaa havaintoa siitä, että jokin

kuullussa ei vastaa kuulijan oletuksia. Odotuksenmukaista olisi kuulla ehjää, kenties melodista ääntä, mutta jokin havainnossa rikkoo eheyden. Tällainen kielikuvan käyttö antaa ymmärtää, että standardi on ehyt kokonaisuus, josta poikkeaminen rikkoo eheyden kokemusta.

Samalla tavalla kuin kielioppi myös kielitaju voi olla normatiivinen standardiohjekirja, johon tukeutumalla voidaan määritellä, mikä on standardin mukaista ja mikä puolestaan ei. Itse asiassa *Kielitoimiston sanakirja* määrittelee kielitajun kyvyksi käyttää kieltä **oikein kieliopin sääntöjä ajattelematta**. Näin ollen *korva*-metaforan käyttäminen voi olla keino ilmaista normatiivista kielioppiajattelua, silloin kun ei osaa tuottaa kieliopin sääntöihin pohjaavaa normilausumaa (kuten aiemmassa *ketä*-sanaa kuvaavassa kommentissa 11).

Korva-metaforalla voidaan ilmaista myös subjektiivisuutta, kuten seuraavassa esimerkissä 12.

12)

b.LOL, niinku, tota, totanoin, ragee, steissi, alkaa tekemään...

c.Monet hokemat ovat ärsyttäviä. Alkaa tekemään on **kielioppivirheistä omaan korvaani kaikkein ärsyttävin** ja todella yleinen.

Vastaaaja ilmaisee, että *alkaa tekemään* -rakenne on hänestä ärsyttävin *kielioppivirhe*. Subjektiivisuutta rakennettaan *oma*-sanalla ja possessiivisuffiksilla, ja se kohdistuu ärsyttävyyden asteeseen eikä virheeksi luokitteluun. Tulkinta vääryydestä on siis yhtä ehdotonta kuin edellisissä vastauksissa. Lisäksi vastauksessa tuodaan melko eksplisiittisesti esille tutkimuksen lähtöoletus: ärsyttävyys syntyy kieli-ideologisen käsityksen ja kielenkäytön välisestä ristiriidasta. Toisin sanoen virheelliseksi koetun muodon (*alkaa tekemään*) havaitseminen synnyttää ärsyyntymisen tunteen, koska se sotii vastaajan kieli-ideologista ymmärrystä vastaan.

Lopuksi analysoin yhden kommentin verran sitä, mikä osaltaan on vaikuttanut standardi-ideologian asemaan yhteiskunnassamme. Standardi-ideologian mukainen käsitys kielestä elää, koska sitä ylläpidetään yhteiskunnassa. Yksi vastauksista esiin nouseva standardi-ideologian säilyttäjä on koululaitos, jossa standardin mukaisia konventioita ja normeja¹⁶ opetetaan (Lippi-Green 1994: 166–169; Nordlund 2004: 290). Seuraavassa esimerkissä 13 eräs vastaaaja kertoo omasta taustastaan ja samalla nostaa äidinkielen opetuksen yhdeksi standardin auktoriteetiksi¹⁷.

¹⁶ Puhun tässä yhteydessä standardin mukaisista konventioista ja normeista, en tietyn kielimuodon opettamisesta. Ideologian näkökulmasta katsottuna standardi voidaan hahmottaa ideaalina, jonka muotoa ei tarkkaan voi määrittää, vaan pikemminkin kyse on ihmisten kielenkäytön ja mielikuvien välisestä vuorovaikutuksellisesta abstraktiosta (ks. Milroy – Milroy 2012: 161–163)

¹⁷ Luvussa 4.1.1 tarkasteltiin kielioppeja auktoriteetin asemassa. Myös sanakirjoja on pidetty ideaalistandardin ylläpitäjinä (Nordlund 2004: 290). Sanakirjoihin ovat vedonneet myös kielenammattilaiset (Mäntynen

13)

b. Tuo tahtotila. Ja jotkut sanat, joita käytetään ihan väärin kieliopillisesti, kuten "Huomioida" "Huomioon ottamisen" sijaan.

c. **Olen aikoinaan saanut hyvän äidinkielen opetuksen ja on vaikea kestää virheitä, joista on itse päässyt irti jo nuorena.**

Vastaajan viestinä on, että hyvä äidinkielen opetus auttaa puhujaa oppimaan ”oikeat” muodot. Äidinkielen opetus näyttäytyykin voimana, joka korjaa osaamattomuuden. Aineiston perusteella vaikuttaisi, että kieliopilla, kielitajulla ja kielenopetuksella on maallikkojen keskuudessa voimakas auktoriteettirooli – toisin kuin jos verrataan kielenammattilaisiin, jotka ovat argumentoidessaan vedonneet henkilöauktoriteetteihin, sanakirjoihin ja kielenhuollon instituutioihin (Mäntynen 2003: 103–117). Tavallisten kielenpuhujien kielitieto ei siis ole yhtä spesifiä ja tiedollista vaan epämääräisempää ja kokemusperäistä. Tarve nojautua auktoriteetteihin kertoo myös siitä, ettei standardi-ideologiassa kieli ole sen puhujan hallussa (ks. Milroy 2001: 536–537). Kielellistä kompetenssia ei voi saavuttaa ilman virallista opetusta. Ja mikäli standardi-ideaalia ei osaa, voi sitä pitää yksilön omana syynä, koska ei ole opetellut riittävästi. (Mp.)

Tässä analyysiluvussa olen tehnyt havaintoja siitä, miten uskomus muodoltaan virheettömyydestä kielestä näkyy vastauksissa. Perusteluissa kielen normatiivinen luonne on itsestäänselvyys. Vastaajien ei tarvitse esitellä muotoja määrittäviä sääntöjä, koska säännöt nähdään kielen luonnollisena ominaisuutena. Jokin muoto on väärä, koska se ei ole kieliopin, suomen kielen tai vastaajan kielitajun mukainen. Läpi aineiston näkyy kielikäsitys, joka on suodattunut poistamisen semioottisessa prosessissa. Virheelliset muodot ovat näkymättömiä. Ne voidaan ohittaa siksi, ettei niiden katsota kuuluvan kieleen. Poistamisen prosessissa sosiolingvistinen kenttä on suodattunut standardikielen ihanteen mukaiseksi. (Ks. Irvine – Gal 2000: 38–39.)

Milroy (2001: 535–536) esittää, että silloinkin kun perusteluksi annetaan jokin kielellinen syy, on kyse post hoc -virhepäätelmästä eli väärään kausaalisuhteeseen perustuvasta ajattelusta. Hänen mukaansa kaikki normatiiviset argumentit, joissa vedotaan kielen sisäisiin tekijöihin, ovat post hoc -päätelmiä. Tällaisia argumentteja on yhtälailla lingvistien kirjoittamissa kielioppaissa kuin tavallisten kielenpuhujien asenteissa. (Mt.) Tämä näyttäisi pitävän paikkaansa myös aineistossa. Siitä, että muoto käsitetään kieliopillisesti vääräksi, kieleen kuulumattomaksi tai kielitajua rikkovaksi, ei seuraa virheellisyyttä. Virheellisyys-

2003). Tässä aineistossa ne eivät tulleet esille, mutta asiaa voi selittää se, että kyseessä on vain asennekyselylomakkeeseen vastaaminen, jolloin ei ole ollut tarvetta hakea tukea argumenteille sanakirjoista. Toisaalta voidaan myös esittää, että sanakirjat eivät ehkä ole tavallisille kielenkäyttäjille yhtä relevantti auktoriteetti.

päätelmä voidaan tehdä vasta sitten, kun se liitetään standardi-ideologiseen käsitykseen kielestä, jota vasten arvot muodostuvat.

Vastauksissa esiintyvää normatiivisuutta ja ehdottomuutta selittää Deborah Cameronin (1995: 12–15) havainto. Hänen mukaansa ihmiset suhtautuvat kielellisiin normeihin kritiikittömämmin kuin muihin sosiaalisiin normeihin: jos käskee kirjoittajaa, joka on sekulaarin yhteiskunnan koulutettu jäsen, sijoittamaan pilkun lainausmerkkien jälkeen, hän tottelee nöyrästi, mutta jos määrää häntä pukeutumaan tietyllä tavalla saa luultavammin osakseen kysymyksiä tai vastustusta. Cameron esittää, että ilmiön taustalla ei ole vain ulkoisia syitä, kuten koulutus tai tottumus, vaan taustalla täytyy vaikuttaa puhujasta itsestään käsin lähtöisin oleva seikka, kuten standardi-ideologia. Silti mekanismi, joka johtaa normien tiukkaan noudattamiseen on hänen mukaansa epäselvä. Oma tutkimukseni antaa aihetta ajatella, että kyse on vahvasta ja luonnollistuneesta ideologiasta, joka on läpikäynyt laajan poistamisen prosessin.

4.2 Väärä merkitys

Sanat ja sanonnat voivat ärsyttää kielenkäyttäjiä myös silloin, kun he kokevat, että niitä käytetään ilmaisemaan muuta kuin sanan tai sanonnan varsinaista merkitystä (ks. Haakana – Mäntynen 2002: 301; Milroy – Milroy 2012: 33–36). James ja Lesley Milroy (2012: 19) selittävät, että kielen standardisaatiossa pyritään ehkäisemään muotojen ja rakenteiden lisäksi myös merkityksen variaatiota. Oikeina pidetyt konventiot määrittävät, mikä merkitys on oikea. Standardi-ideologian mukaan merkitykset ovat vakioisia ja rajattuja. Toisaalta Pirjo Karvonen [Hiidenmaa] (1993: 90) on esittänyt, että pyrkimys estää merkityksen laajentuminen on seurausta purismista eli kielen puhtautta ihannoivasta ideologiasta. Yritys pitää merkitys vakioisena ja tarkkarajaisena on merkityksen puhtaana pitämistä (mp). Kyse on siitä, millaisena ilmiönä purismi ymmärretään.¹⁸ Mielestäni molemmat näkökulmat ovat mahdollisia.¹⁹ Olen valinnut tutkimukseeni kuitenkin James ja Lesley Milroyn näkemyksen, jotta analyysi pysyy linjassa muiden standardi-ideologisten havaintojen kanssa. Ajattelen myös, että pyrkimys säilyttää merkitysten vakioisuus ja tarkkarajaisuus liittyy lähemmin varioimattomuuteen ja oikeellisuuteen kuin puhtauteen ja omaperäisyyteen.

¹⁸ Lisää purismin määritelmistä luvussa 5.

¹⁹ Myös Harri Mantila (2010) on tehnyt samankaltaisen havainnon kielenhuollon periaatekeskustelua käsittelevässä artikkelissaan. Artikkelissa Mantila hyödyntää norjalaisen Lars Vikørin kielenhuollon teoriaa. Vikørin käsitteistä etymologisuusperiaate muistuttaa purismia ja yhdenmukaisuusperiaate standardi-ideologiaa. Mantilan mukaan etymologisuusperiaate pyrkii pitämään sanan merkityksen alkuperäisenä, mutta usein käytännössä merkitysvaihteiden säilyttäminen ja ohjaileminen tarkoittaa samaa kuin leksikaalinen yhdenmukaisuusperiaate, jonka mukaan sanoilla tulisi olla yksi merkitys, joka ei muutu (mas. 182–183; ks. tarkemmin periaatteista ma.).

Luonnollisesti kielellisen merkin ja merkityksen suhde perustuu konventionaalisuuteen eli se on sopimuksenvarainen (Larjavaara 2007: 59). Sovitusta merkityksestä poikkeaminen on kuitenkin välttämätöntä, sillä se mahdollistaa merkityksen muuttumisen ja uusista asioista puhumisen. Sanakirjat ovat keskeinen keino merkitysten vakiinnuttamiseksi ja niihin voidaan kiistatilanteissa vedota oikean merkityksen päättämiseksi. Ajattelen, että merkitys on muotoihin nähden hankalammin kontrolloitava, sillä se on muodon takana piilossa eikä se välttämättä nouse usein eksplisiittiseksi puheen aiheeksi. Sanastoa opitaan paljon sosiaalisessa vuorovaikutuksessa itsenäisesti omaksumalla – ei niin että joku selittäisi mitä sana tarkoittaa.

Aineistossa merkityksestä ärsyntyminen on yleistä. C-kohtaan vastanneista (70 kommenttia; 18,7 %) ilmoittaa ärsyntymisensä syyksi sanan tai sanonnan merkityksestä johtuvat tekijät. Sanaa voidaan käyttää heidän mukaansa väärässä merkityksessä (9,9 % kommentteista), he voivat kokea, että sanan merkitys on hämärtynyt tai jollain tavalla epäselvä (5,3 % kommentteista) tai ettei sanalla ole mitään merkitystä (4,8 %).²⁰ Standardi-ideologia tulee esille erityisesti väärästä merkityksestä suivaantuneiden vastauksissa.

Merkityksen vakioisuus on hyvin luonnollistunut oletus. Osoituksena luonnollistuneisuudesta toimivat hyvin erilaisiin sanoihin ja sanontoihin tarttuneet kommentit. Osa sanoista esiintyy vain kerran koko aineistossa ja osa sanoista on ylittänyt useamman vastaajan ärsyntymiskynnyksen. Seuraavat esimerkit (14–16) edustavat ärsyttäviä sanoja, jotka on mainittu vain kerran aineistossa. Vaikka niiden esiintyminen vaikuttaa satunnaiselta, ärsytys perustuu silti samaan ilmiöön: ”väärään” merkitykseen, joka voi olla esimerkiksi kontekstista riippuvainen (esim. 14), loogisesti ristiriitaiseksi koettu (esim. 15) tai kokonaan päinvastainen merkitys (esim. 16).

14)

b.(--) "Projekti" silloin, **kun ei ole kyse mistään varsinaisesta projektista**. Esim: Seuraava projektini on tiskaus.. (--)

Esimerkin 14 vastaajan mukaan *projekti*-sanaa ei tule käyttää yhteyksissä, jossa suoritettava tehtävä ei täytä projektin kriteereitä. Tästä hän antaa esimerkiksi tiskaamisen. Projektilla tarkoitetaan yleensä hanketta, työtä tai suunnitelmaa, kuten esimerkiksi tutkimus- tai rakennusprojektia (KS s.v. *projekti*). Voi olla, että vastaaja on tottunut kuulemaan ja käyttämään sanaa isommista projekteista kuin tiskauksesta puhuttaessa, minkä vuoksi mer-

²⁰ Sanojen merkityksiä kommentoidaan monin tavoin ja kommenttien lajittelu on tulkinnanvaraista. Tässä esittämäni luvut edustavat vain yhtä lukutapaa, ja eri lukutavat voivat antaa hieman erilaisia lukuja. Kommentit eivät myöskään jakaudu yksiselitteisesti luokkiin, vaan yksi kommentti voi kuulua useampaan luokkaan. Näistä 70 merkitystä kommentoivasta kommentista seitsemän on laskettu useampaan kuin yhteen luokkaan.

kitys tuntuu väärältä. Vastaajan kommentti antaa ymmärtää, että sanoja on parempi käyttää sovinnaisissa yhteyksissä eikä laajentaa merkitystä koskemaan mitä tahansa työtä.

15)

b. Varmuuden välttämiseksi.

c. **Tarkoittaa aivan eri asiaa** kuin "varmuuden vuoksi".

Esimerkissä 15 kommentoijaa ärsyttää *varmuuden välttämiseksi* -sanonta, jonka kirjaimellinen tulkinta on päinvastainen kuin idiomaattisen sanonnan merkitys. Sanonnassa on kyse kontaminaation kautta syntyneestä muodosta, jossa kaksi eri ilmausta on yhdistetty toisiinsa: varmuuden välttämiseksi < varmuuden vuoksi + jnk välttämiseksi tms (Hakulinen – Ojanen 1970: 85). Muotoa voi pitää kielellisenä leikittelynä (KS s.v. *varmuus*). Puhuja ei vastauksessaan ota huomioon ilmauksen humoristista käyttöä, ja on siksi suivaantunut siitä. Tällainen asennoituminen paljastaa tiukan johdonmukaisen suhtautumisen sanontojen merkityksiin.

16)

b. ennaltaehkäisevä

c. ennaltaehkäisevä: **Eikö sanaan ehkäisevä liity jo valmiiksi ajatus ennalta tehdystä?**

Esimerkin 16 vastaajaa häiritsee *ennalta ehkäisevä*-sanaliiton merkitys. Hän kysyy, että eikö ehkäiseminen jo itsessään tarkoita samaa, ennakolta tapahtuvaa toimintaa? Tätä kautta hän osoittaa sanonnan epäjohdonmukaiseksi, ja siksi ärsyttäväksi ja torjuttavaksi muodoksi. *Ennalta ehkäisevä* vaikuttaisi hänen mielestään siis turhulta sanaliitolta, kun kielestä löytyy jo valmiiksi vastaavaa asiaa tarkoittava sana. Vastauksessa on vahva variomattomuuden ihanne: yksi sana yhdelle merkitykselle. Samalla loogisuuden ihannointi saa kieliopillis-puristisia kaikuja.

Esimerkit osoittavat, että ärsytys voi perustua melko satunnaiselta vaikuttavaan käyttöön, vaikka tietenkään ei voi tietää, kuinka usein juuri kyseiset vastaajat ovat mainitsemiin ilmaisuja kuulleet. Vastaaja voi esimerkiksi kuulua johonkin kieliyhteisöön, jossa sanaa käytetään ”ärsyttävällä” tavalla. Joka tapauksessa sanojen käyttö rikkoo puhujien käsitystä siitä, mihin sanalla voi viitata ja se näyttää ärsyttävän vastaajia. Hyvä kieli on merkitykseltään ”oikeanlaista” ja sovittujen normien mukaista (ks. myös Keisu 2014: 29). Sanoilla on omat oikeat merkityksensä, joita ei sovi lähteä muuttelemaan. Suhtautumista sanastomuutoksiin katson tarkemmin seuraavassa alaluvussa 4.3.

Edellä tarkasteltiin erilaisia yksittäisiä merkitykseltään standardi-ideologiaa rikkovia sanoja. Sen sijaan tyypillinen esimerkki sanasta, jota aineiston mukaan toistuvasti käyte-

tään ”väärin”, on *haastava*²¹ ja joka on aineiston viidenneksi ärsyttävin sana (ks. taulukko 1). Sen ärsyttävyyttä kommentoidaan aineistossa useaan otteeseen.

17)

b. Haasteellinen tai haastava

c. Tästä **on tullut yleissana kaikelle vaikealle tai hankalalle.**

18)

b. Jesss!

haasteellinen

wörkkiä

palataan astialle

aikuisten oikeesti

jaxuhali

jne.

c. **Kaikki vaikeat asiat eivät ole haasteellisia.**

Edellisissä esimerkeissä 17 ja 18 tiivistyy sama ajatus, joka lähes kaikkien muidenkin sanaa kommentoineiden vastuksissa tulee esille. Ärsytys näyttäisi perustuvan merkityksen ja käytön väliseen ristiriitaan. KS esittää *haastavan* merkityksen koostuvan adjektiiviparista *vaativa* ja *kiehtova*. Merkitykseen ’haastava’ kuuluu siis tehtävän vaikeuden tai vaativuuden lisäksi sen yhtäaikainen kiehtovuus. Esimerkeistä 17 ja 18 käy ilmi, että vastaajan kokemuksen mukaan kielenkäytössä tätä ei huomioida, vaan lekseemillä viitataan laajemmin kaikenlaisiin vaikeuksiin (’[+vaativa] [–kiehtova]’). Kyse on siis merkityksen laajentumisesta. Kuten jo aiemmin tuli esille, standardi-ideologia haluaa pitää kiinni konventionaalisista merkityksistä. Suivaantumista aiheuttaa kahden erillään olevan muodon ja merkityksen yhdistyminen: miksi yhdistää kahta eri merkitystä ja muotoa, kun molemmilla on valmiiksi omat tehtävänsä?

Laajeneminen näyttäisi johtuvan sanan *haastava* merkityksestä ja sen konnotaatioista. Koska *haastava* viittaa sekä positiivissävytteiseen ’kiehtovuuteen’ että negatiivisvaikutteeseen ’vaikeuteen’, sanan merkitys on positiivisempi kuin pelkän *vaikean* tai *hankalan*. Samalla sanaan liitetyt konnotaatiot ovat positiivissävytteisiä. Haastavuuteen kuuluu motiivituminen, itsensä voittaminen ja kehittyminen. Monet vastaajat ajattelevat, että tällaisella merkityksen laajentamisella yritetään kiertää ikäviä asioita, sillä kaikkiin haasteellisiksi nimitettyihin asioihin ei kuitenkaan liity mitään kiehtovaa tai positiivista, kuten seuraavasta esimerkistä 19 käy ilmi.

²¹ Aineistossa saman *haastaa*-kantasanan eri johdoksilla (*haastava*, *haaste* ja *haasteellinen*) viitataan vastuksissa samaan ilmiöön, joten viitataan tässä tutkimuksessa VA-partisiippimuodolla myös muotoihin *haaste* ja *haasteellinen*. *Haastava*-sanasta tarkemmin kandidaatintutkielmassani (Arppe 2014).

19)

b. haasteellista, soppari

c. jos joku on vaikeaa, niin **olisi sanottava niin eikä peitettävä ajatusta** sanalla haasteellisuus

Vastaajan mukaan *haasteellisuus*-sanankäytöllä voidaan *peittää* todellinen merkitys 'vaikea'. Myös muissa aineiston kommentteissa tuodaan esille yritykset merkityksen kiertämisestä (Arppe 2014: 19). *Haastava*-sanankäytöllä katsotaan siis olevan moraalisesti epäilyttävä funktio: yritys kiertää totuutta. Näin ollen standardinormin rikkomista selitetään kielen ulkoisella syyllä. Kielellisen vaihtelun taustalla nähdään paljon muita kuin vain kielellisiä seikkoja. Se, kuka sanaa käyttää ja missä kontekstissa – eli sosiaaliset, poliittiset, kulttuuriset ja moraaliset tekijät – vaikuttavat siihen, millainen tulkinta tehdään. Luvussa 4.4 tutkin tarkemmin, miten standardi-ideologian puitteissa kielellinen variaatio yhdistetään ihmisiin ja toimintoihin eli miten standardi-ideologia toimii suhteessa sosiaaliseen todellisuuteen. Kuten edelliset esimerkit osoittavat, varioimattomuuden ihanne ylettyy muotoa pidemmälle merkitykseen. Standardin ideaalissa kieli pysyy vakioisena myös merkityksen osalta. Merkityksen muuttuminen voi olla osoitus kielen kulumisesta ja rappeutumisesta (ks. Paunonen 1994: 19). Seuraavaksi tutkin tarkemmin, millaisia eksplisiittisiä kommentteja kielen muutoksesta aineistossa on.

4.3 Kielen muuttuminen

Idealisoitunut kuva muuttumattomasta kielestä on kirvoittanut kommentteja, jossa paheksutaan uusia sanoja ja muotoja – varsinkin silloin, kun olisi tilalla myös vanhoja hyviä. Muutoksen vastustaminen²² liittyy kielenhuollolliseen ”vakiintuneeseen älä kajoa” -periaatteeseen, joka on ollut kielenhuoltoa ohjaileva toimintaohje (Nordlund 2004: 289). Sanastolliset muutokset ovat moninaisia ja muutoksen voi ajatella olevan implisiittisesti läsnä useissa kommentteissa: oli kyse sitten *jaksuhali*-sanankäytön ilmeentymisestä puhekieleen tai englannista peräisin olevien lainasanojen yleistymisestä. Käsittelyn rajaamiseksi tutkin tässä analyysiluvussa ainoastaan sellaisia kommentteja, joissa eksplisiittisesti puhutaan kielen muuttumisesta. Tällaisia kommentteja on aineistossa 12 (3,2 %).

Sanaston muutosta vastustavat kommentit rakentavat vanha–uusi-oppositiota, kuten alla olevassa esimerkeissä 20. Niissä vanhat sanamuodot nähdään hyvinä eikä muutosta pidetä tarpeellisena. Joskus muutoksen vastustamisen taustalla voi olla myös purismia, mikäli muutoksen aiheuttajaksi ymmärretään vieras vaikutus (Thomas 1991: 65). Standar-

²² Kielellisen muutoksen vastustaminen on laaja-alainen ilmiö (ks. Keisu 2014), jota tarkastellaan tässä luvussa nimenomaan standardin näkökulmasta.

di-ideologian näkökulmasta muutos on pikemminkin ”typerää” puuttumista kielen ennestään hyvään tilaan, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi.

20)

b. muslimeita, Thaimaaseen, evankelikaalinen

c. On **vanhat hyvät sanat ja muodot** , joita on **tyhmää ruveta muuttelemaan**.

Vanhat sanat ja muodot näyttäytyvät hyvänä kielenä. Vastaajan b-kohdassa mainitsemista sanoista *muslimeita* ja *Thaimaaseen* on kyse sijapäätevalinnoista, jotka vastaaja katsoo muutetuiksi muodoiksi (vrt. *muslimeja* ja *Thaimaahan*). Samat seikat ovat herättäneet myös julkista kielikeskustelua (ks. esim. Kankaanpää 2004 ja Hurta 2005). *Evankelikaalinen*-sana on herättänyt pahennusta myös teologien keskuudessa, ja parempana on pidetty vanhempaa *evankelinen*-muotoa (Ruotsila 2010). Vastauksen frekventaviinen verbi-johdos *muutella* korostaa kielen muuttamispyrkimysten toistuvuutta ja vastaajan kielteistä asennetta toimintaa kohtaan (VISK § 353–354).

Samanlainen vastakkainasettelu näkyy myös seuraavassa vastauksessa, jossa tutut ja vanhat sanat liitetään enemmän osaksi suomen kieltä.

21)

b. tunnettuus

c. **olemassa ennestään hyvä suomenkielinen sana**, miksi **keksiä** monimutkaisempi. Monia muita vastaavia, mutta ei tietenkään tule juuri nyt mieleen.

Vastaajan mukaan *tunnettuus*-sana on monimutkaisempi ilmaus, jollekin toiselle tutummalle, paremmalle ja enemmän ”suomenkieliselle” sanalle. *Suomenkielisyydellä* vastaaja tarkoittanee standardin ideaalin mukaista eikä varsinaisesti koko suomen kieltä, sillä *tunnettuutta* on vaikea olla pitämättä suomen kielen mukaisena sanana. *Tunnettuus* on johdos suomenkielisestä kantasanasta ja lisäksi foneettisesti ja fonotaktisesti suomen kielelle tyyppillinen. Näin ollen sanan rajaaminen kieleen kuulumattomaksi perustunee vastaajan standardi-ideologiseen käsitykseen suomen kielestä. Milroyn (2001: 539) mukaan standardisaatioon kulttuurissa eläville maallikoille tällainen ajatteluketju on tyyppillistä. Idealisoitu standardi on sama asia kuin koko kieli. *Tunnettuus* on luultavasti vastaajalle esimerkki sanasta, joka todistaa kielen muuttuvan. Vastauksen lopussa hän antaa ymmärtää, että *tunnettuus* on vain yksi tapaus monien muiden yhä monimutkaisemmiksi muuttuvien sanojen joukossa.

Suomen kielen ja standardin välisestä yhteydestä puhuttiin myös luvussa 4.1.2, jossa kieliopillisesti väärät muodot nähtiin suomen kielen systeemin vastaisena. Standardisaation

valossa suomen kieli näyttäytyy itsenäiseltä, toimivalta ja valmiilta kokonaisuudelta, joka ei kaipaa uusia muotoja tai sanoja.

Uudet muodot saavat osakseen vain negatiivista arvottamista (ks. myös Haakana – Mäntynen 2002: 308). Edellisten esimerkkien oppositioasetelmissa uudet sanat ja muodot esitetään *muuteltuina* ja *keksittyinä* monimutkaistuksina. Sama toistuu muissakin vastauksissa (ks. myös seuraava esimerkki 22, jossa uudet sanat esitetään *keinotekoisina*). Uudet sanat ovat kielelle ikään kuin luonnottomia. Alkuperäisiä ja luonnollisia muotoja on *muuteltu*, sanoja on *keksitty* ja ne ovat luonteeltaan *keinotekoisia*. Kommentit kaiuttavat kielipillis-puristisia ihanteita. Olemassa olevaan standardin ideaaliin on kajottu muokkamalla jo vakiintuneita ilmaisuja. Vanhemmat sanat ovat enemmän suomenkielisiä. Purismin ja standardin ideologiat limittyvät keskenään.

Seuraavassa esimerkissä 22 vastaaja käyttää suomen kielestä *rikas*-metaforaa osoittaakseen, ettei suomen kieleen tarvita lisää sanastoa.

22)

b. Jepu jee, ketä, voimauttaminen...

c. Lähinnä **uukeinotekoiset uusiosanat** ärsyttävät. Suomen kieli on rikas, sieltä löytyy sopiva sana, kunhan jaksaa hakea.

Metafora sisältää kaksi tausta-ajatusta: *hyvä kieli on rikas kieli ja enemmän on parempi kuin vähemmän*. *Rikas*-metafora ilmaisee merkitystä X ON (JO) VARAKAS. Toisin sanoen vastaaja ilmaisee, että suomen kielessä on jo riittävästi ilmaisuja, jotka ovat puhujan käytettävissä, kunhan niiden hakemiseen käytetään aikaa. Kieli on valmis; se ei tarvitse muutosta, vaan ongelma on puhujien kielenkäytössä ja -käyttötaidossa. Kieli ei ole puhujien hallussa, vaan heidän tulee käyttää resursseja taitojensa parantamiseen (ks. luvun 4.1.3 esimerkki 13).

Kielenpuhujien suhtautumista kielen muutokseen tutkinut Keisu (2014) on havainnut, että *rikkaus*-metaforaa käytetään myös kannatettaessa uusien lainasanojen tuloa kieleen. Samaa metaforista ilmausta voidaan siis käyttää melkein päinvastaisen asian ilmaisemiseen: uusiosanat tuovat kieleen lisää sanastoa, ja koska enemmän on parempaa, ne ovat hyväksyttäviä. Tällöin ei kuitenkaan, ainakaan Keisun käyttämissä esimerkeissä, käytetä *rikas*-adjektiivia, vaan *rikastuttaa*-verbiä. Molemmat näkökulmat siis jakavat saman lähtökohtaisen arvon: rikas kieli on hyvä kieli, mutta lähestyvät sitä eri näkökulmista. Standardi-ideologia painottaa, että kieli on jo rikkauden staattisessa tilassa, kun taas lainasanoja puoltava näkemys korostaa rikastumisen prosessia. Tällainen ajattelumalli ei nojaa standardi-ideologiaan vaan kenties kielen välineellistä luonnetta korostavaan instrumenta-

lismiin. Kyseinen esimerkki havainnollistaa, kuinka ideologisia ja osittaisia metaforat ovat luonteeltaan. Ne kuvaavat tilannetta vain tietystä näkökulmasta, ja rinnastussuhde on vain osittainen.

4.4 Sosiaaliset merkitykset: tyhmät, kiertelevät ja coolit kielenkäyttäjät

Edellisissä luvuissa olen tutkinut sitä, miten standardi-ideologia näkyy kommentointina kielestä. Tässä alaluvussa siirryn tarkastelemaan sitä, millaisena kielen ja sosiaalisen todellisuuden suhde näyttäytyy standardi-ideologian valossa. Kuten teorialuvussa 3 esittelin, kieli-ideologiat eivät koskaan koske vain kieltä vaan kaikkea sitä ympäröivää sosiaalista todellisuutta. Kieli-ideologiat ovat kielenkäyttäjien luoman sosiaalisen todellisuuden ja merkityksen rakentumista ohjaavia uskomuksia. Ne antavat merkityksiä ja selittävät kielen sosiaalisesti rakentunutta vaihtelua. Seuraavaksi siis tutkin sitä, millä tavalla vastaajat ovat selittäneet sosiaalista variaatiota standardi-ideologian näkökulmasta. Standardi-ideologian rikkomiselle esitetään aineistossa kolmenlaisia syitä: intellektuaalisia, moraalisia ja sosiaalisia. Tarkastelen näistä jokaista erikseen seuraavissa ala-luvuissa.

4.4.1 Intellektuaaliset syyt

Kieltä koskevassa standardi-ideologisessa kommentoinnissa on jo tullut esille joitain intellektuaalisuuteen viittaavia mainintoja. Luvun 4.1.3 esimerkkivastauksessa 13 (*Olen aikoinaan saanut hyvän äidinkielen opetuksen ja on vaikea kestää virheitä, joista on itse päässyt irti jo nuorena*) virheet näyttäytyvät aiempana osaamattomuutena, josta pitää päästä eroon. Poisoppiminen on vastaajan itsensä kohdalla tapahtunut jo hänen ollessa nuori. Vastaus heijastelee käsitystä, jossa virheet näyttäytyvät ”lapsellisena” osaamattomuutta. Myös kommentissa 7 (*Jaksuhali on idioottimainen sana, koska suomen kielessä ei ole sanaa jak-su*) annetaan ymmärtää, että kielen normien rikkominen *jaksuhali*-sanan sananmuodostuksessa tekee sanasta – ja rivien välissä myös sen käyttäjästä – yksinkertaisen. Koska koulutuksella on vahva vaikutus siihen, miten hyvin kielen kodifioidut normit opitaan, yhdistetään sääntöjen osaamattomuus älyllisen kompetenssin heikkouteen. Samantyyllisiä huomioita on tehty myös aiemmissa tutkimuksissa (ks. esim Andersson –Trudgill 1990: 189–187; Milroy – Milroy 2012: 21). Myös seuraavat *ketä*-muotoa kommentoivat vastaajat toistavat samaa ajattelua – vieden sen kuitenkin pidemmälle.

23)

b. "ketä" sana kaikissa tilanteissa joihin se ei kuulu, esim. kun pitäisi sanoa kuka

c. **kuulostaa vähämieliseltä** (mutta sitä ei usinkaan ole sopivaa sanaa käyttäjälle päin naamaa)

24)

b. "Ketä tekee" on pahin.

c. **Kuulostaa korvaan ihan vammaiselta.**

Yhdistämällä muoto *vähämielisyyteen* tai *vammaisuuteen* annetaan alentava arvio henkilön kognitiivisesta kyvystä. Siitä, kuinka yleistäviä tai subjektiivisia vastaajien näkemykset ovat, voi olla kahta mieltä. Toisaalta nollapersoonainen *kuulostaa*-rakenne saattaa toimia geneeristävänä: kuka tahansa saattaa tehdä saman havainnon. Toisaalta taas ellipsin paikalle lauseeseen voi ajatella kokijan: *minusta [ketä-muoto] kuulostaa vähämieliseltä/vammaiselta* (Ks. Mäntynen 2003: 154–156). Oli tulkinta kummin vain, normin rikkominen yhdistetään koskemaan – ei vain kielikyvyn rajoittuneisuutta, vaan myös – henkilön älyllistä kompetenssia. Aineiston perusteella on vaikea sanoa, kohdellaanko kaikkia normin rikkomisia yhtä rankaisevasti vai onko *ketä* (yhtenä aineiston ärsyttävimmistä sanoista) juuri sellainen, joka koetaan erityisen ”typeräksi”. *Ketä*-muodon kohdalla näyttäisi siltä, että vastaajille muoto ei indeksoi murretta tai puhekieltä, vaan sitä pidetään merkinä normien hallitsemattomuudesta – eikä esimerkiksi puhujan taustasta nousevana tekijänä.

Ketä-muodon yhdistäminen kognitiiviseen kykyyn näyttäisi toteuttavan Judith Irvinen ja Susan Galin (2000) ajatusta ikonisaation prosessista, jossa kielellinen merkki yhdistetään jonkin ryhmän tunnusmerkilliseksi ominaisuudeksi. Toisin sanoen *ketä*-muotoa käyttäviä pidetään yksinkertaisina siksi, että muoto yhdistetään heikon kognitiivisen kyvyn omaaviin henkilöihin. Koulutuksen rooli standardinormien oppimisessa selittää tätä kehityskulkua. Ikonisaatio kuitenkin edellyttää, että kielellisen merkin ja indeksin välinen suhde on muuttunut läpinäkyväksi kuvaukseksi ryhmän ominaisuudesta. Aineistoesimerkkien valossa on vaikea arvioida ikonisaation astetta (eli sitä kuinka yleinen tai automaattinen tulkinta ”tyhmyydestä” on), mutta kaksi edellistä kommenttia antavat mahdollisuuden väittää, että ainakin jotkut puhujista yhdistävät *ketä*-muodon suoraan kognitiiviseen kykyyn nostamatta koulutaustaa lainkaan esille. Kielelliset elementit siis voivat ideologisoitua sosiaalisiksi, poliittisiksi, moraalisisiksi ja *intellektuelleiksi* tunnusmerkeiksi (ks. Woolard 1998: 18–19).

Lievempi tulkinta normien rikkomisesta tehdään silloin, kun rikkomuksia pidetään huolimattomuutena, kuten seuraavassa esimerkissä 25, jossa vastaaja valitelee *Thaimaa*-erisnimen illatiivin sijapäättevariaatiota. Nimi *Thaimaa* on yhdyssana, joten sitä standardi-

kielessä taivutetaan sen jälkiosan mukaisesti *Thai + maa-han*, mutta kielenkäytössä tava-
taan myös analogista muotoa *Thaimaaseen* (Hurtta 2005).

25)

b. Tahtotila, targetti, pitkässä juoksussa, Thaimaaseen.

c. Pitkässä juoksussa ei ole suomea. Surkea suora käännös. Thaimaaseen, ihmiset eivät näe
yhdyssanan rakennetta, **huolimattonta kielenkäyttöä**.

Huolimattomuus viittaa hutilointiin ja huonoon keskittymiseen. Vastaaajan mukaan ihmiset näyttäisivät kiinnittävän liian vähän huomiota ”oikeisiin” kielenmuotoihin. Muo-
don käyttäjän kognitiivisissa kyvyissä ei ole mitään vikaa, mutta hän ei keskity riittävästi
muotojen tuottamiseen ja tekee siksi virheitä. Kouluissa opetetaan lapsia ja nuoria huolelli-
seen kirjoittamiseen, ja huoliteltu kieli on osa arviointikriteerejä. On siis luonnollista, että
huolellisesta kielenkäytöstä on tullut standardi-ideologinen ihanne.

Ihanne ei ole vain suomalainen ilmiö. Huolimattomuus on liitetty kansainvälisissäkin
tutkimuksissa erilaisiin piirteisiin. Esimerkiksi englannin kielessä /t/-äänteen ja *ing*-
päänteen lausumistapojen on havaittu indeksoivan samantapaisia vaivannäön puutteen,
huolettomuuden ja laiskuuden merkityksiä (Eckert 2008: 465–471). Myös näissä tutkimuk-
sissa kouluttuneisuus on liitetty molempiin piirteisiin.

Indeksikaaliset tulkinnat ovat kuitenkin kontekstisidonnaisia. Sama piirre voi saada
sekä positiivis- että negatiivissävytteisiä tulkintoja tilanteesta riippuen. Tietty kielen piirre
ei aiheuta tiettyä tulkintaa, vaan se millaisen merkityksen piirre saa, riippuu vaikutelmasta,
jonka kuulija on tehnyt puhujasta. (Eckert 2008: 465–466.) Niin myös standardinormin
rikkomisesta voi seurata erilaisia tulkintoja. Sijapäite-normin rikkominen eroaa *ketä*-
esimerkeistä siinä, ettei normivirhettä pidetä yhtä rangaistavana tekona. Huolimattomuus,
joka on enemmän tahatonta ja satunnaisempaa erehtymistä, on lievempi tuomio kuin tyh-
myys, jota voi pitää pysyvämpänä ominaisuutena. Molemmat merkitykset yhdistyvät kui-
tenkin sivistys- ja koulutusihanteisiin, ja näyttäisi siltä, että niiden taustalla on yhteinen
indeksikaalinen kenttä. Aineisto ei tarjoa riittävästi taustatietoa indeksikaalisen kentän tar-
kempaan kartoittamiseen, mutta selvää on, että standardin institutionaalinen yhteys ja pres-
tiisasema näkyvät tulkinnoissa. Samalla esimerkeistä käy ilmi, että standardi-ideologia
eriarvoistaa ihmisiä. Se mahdollistaa ihmisten jakamisen ”fiksuihin” koulutettuihin ja
”tyhmiin” kouluttautumattomiin. Kaikilla ei ole samanlaista pääsyä standardimuotoihin
(Milroy – Milroy 2012: 20). Mielestäni tällaiset ideologiset seuraukset on syytä ottaa va-
kavasti – erityisesti aikana, jolloin perinteisesti tasa-arvoistavassa peruskoulussa on huo-
mattu merkkejä eriarvoistumisesta (OAJ 2016).

4.4.2 Moraaliset syyt

Luvussa 4.2 standardi-ideologiaa rikottiin käyttämällä sanaa väärässä merkityksessä. Esimerkissä 19 vastaaja toi esille, että *haasteellisuus*-sanaa käytettäessä yritetään peittää tilannetta todellisuudessa kuvaava merkitys 'vaikea'. Myös seuraavissa esimerkeissä 26 ja 27 tuodaan esille sama ongelma.

26)

c. (--)Haaste, haastava = teennäinen kiertoilmaisuus. Jos asia on vaikea niin se on vaikea ja sen **voi sanoa suoraan**. Mikä ei tarkoita, etteikö asia voisi silti olla ratkaistavissa. (--)

27)

b. haaste, haasteellinen

c. Vaikea, hankala ja ongelma ovat hyviä ja **selkeitä sanoja eikä niitä tule pelätä ja kaunistella kiertoilmaisuin**.

Esimerkkien vastaajat esittävät, että *haastava*-sana on *kiertoilmaus* ja että vaikeudesta pitäisi puhua *suoraan* eikä *kaunistelemalla* tarkoitettua merkitystä muilla ilmauksilla. Kiertoilmauksia tutkineen Variksen (1998: 59) mukaan kiertoilmauksen käyttäjien ensisijaisena intentiona ei ole ainoastaan informaation välittäminen vaan tarkoitusperät voivat olla esimerkiksi sosiaalisia kuten kyseisissä esimerkeissä annetaan ymmärtää. Asian kiertelyllä yritetään välttää vaikeiden asioiden myöntämistä. Tällainen toiminta tuomitaan moraalisesti: on väärin käyttää sanaa muussa kuin sen oikeassa merkityksessä. Kiertelyn sijaan vastaajat kannustavat *sanomaan* [asian] *suoraan* ja olemaan *teennäisyyden* sijaan rehellinen ja *pelkäämättä*. Standardista poikkeaminen saa siis moraalisen tulkinnan. Näin ollen ideologian mukaisesta kielenkäytöstä poikkeamista (eli variaatiota) selitetään kielenulkoisin tekijöin. Standardi-ideologia on Irvinen kieli-ideologian määritelmää (ks. luku 3.1) mukaillen siis *ladattu moraalisilla intresseillä*, mikä tässä yhteydessä tarkoittaa sitä, että standardi-ideologian vaatimusta sanojen oikeista merkityksistä pidetään yllä moraalisisista syistä lähtevillä vaatimuksilla.

Merkityksen kiertäminen yhdistetään vastauksissa erityisesti kahden puhujaryhmän – poliitikkojen ja yritysten edustajien – ominaisuudeksi. Tämä käy esille muun muassa seuraavan vastaajan kommentista:

28)

b. Toistuvat sanonnat kuten niinku, tota, sit, ketä kuin tarkoitetaan kuka jne. Samoin **yrityskonsulttien ja poliitikkojen** nykyisin suosimat ilmaukset joilla **pyritään yksinkertaisen sanoman naamioimiseen hienojen trendi-ilmausten taakse**, usein jopa **tarkoituksellisesti alkuperäistä viestiä hämärtäen**.

Vastaajan mukaan politiikassa ja yritysmaailmassa tehtävillä sanavalinnoilla tehdään tietoista merkityksen kiertämistä. *Hienot trendi-ilmaukset* eivät ole sattumanvaraisesti valittuja, vaan niillä aktiivisesti koetetaan (*pyritään*) muuttaa merkitys vaikeammin tunnistettavaksi (*naamioimaan*), toisinaan jopa todellisuudesta poikkeavaksi (*alkuperäistä viestiä hämärtäen*). Samanlainen moraaliton merkityksen muuttelu, jota *haastava*-sanana kohdalla kuvattiin, näyttää vastausten perusteella toteutuvan politiikkojen ja yritysten toiminnassa laajemmin. *Haastava* on aineiston mukaan yksi politiikkojen ja yritysten käyttämistä merkitystä kiertelevisä sanoista, mutta se ei ole ainoa. Seuraava vastaaja kuvaa tällaisia sanoja *poliittisiksi nami-nameiksi*.

29)

b. **vastuunkanto, tahtotila ym. poliittinen nami-nami**

c. Poliittista kielenkäyttöä kuorrutetaan termeillä, jotka eivät kuvaa toteutettavaa politiikkaa ja joiden sisältö sopivasti hämärä - jokainen voi tulkita lausunnot parhain päin. (46–55, mies, ammattikorkeakoulu tai vastaava, teollisuus/käsityö)

Kohdassa b vastaaja irvailee poliittiselle sanastolle käyttäen siitä nimitystä *nami-nami*, joka on monelle suomalaista kulttuuria tuntevalle tuttu vanukkaan nimenä ja juontajataanssija Marco Bjurströmin kuuluisana huudahduksena. Ilmaisua leikkisästi kuvaa, kuinka monet sanat voidaan ymmärtää politiikoille houkuttelevaksi tavaksi ilmaista kantojaan monitulkintaisesti.

Se, että politiikan ja talouden alan sanasto saa vahvasti indeksisiä merkityksiä, johtuu kertautuvuuden prosessista (ks. Irvine – Gal 2000: 38). Ymmärrys politiikkojen ja yritysten toiminnan luonteesta on siirtynyt kuvaamaan heidän käyttämäänsä kieltä. Käsittelen politiikan ja talouden kielimuotoja omassa luvussa 5.2.1, enkä siksi tässä yhteydessä avaa tarkemmin niihin liittyviä kielenkäytönmuotoja ja ideologisia suhteita. Kertautuvuuden prosessista voi lukea lisää mainitusta luvusta.

4.4.3 Sosiaaliset syyt

Luvussa 4.4 tuli esille, että uusia sanoja vastustettiin, sillä vanhat sanat katsottiin arvokkaammiksi kuin uudet sanat. Vastustamisen taustalla on kielen staattisuuden ihanne, minkä vuoksi vanhat nähtiin luonnollisina ja parempina. Uusia taas pidetään usein keksittyinä tai keinotekoisina. Muutamissa aineiston vastauksissa tulee esille, että uusina pidettyjen sanojen käyttämisen taustalla on sosiaalisia syitä. Uudet sanat voidaan tulkita puhujan yrityksenä nostaa omaa statustaan. Seuraava esimerkki 30 kuvaa tällaista kokemusta:

30)

b. parhautta, mahtavuutta

c. Ärsyttävät sanamuunnokset sanoista, jotka ovat jo olemassa suomen kielessä. **Niiden käyttäjä mielestäni yrittää olla vain tavallista perusjampppaa "coolimpi"**

Vastaaja esittää, että sanojen *paras* ja *mahtavuus* johdoksilla voi olla indeksikaalisia ”coolituden” merkityksiä. Ihminen, joka on *cool*, on ihailtava ja muodikas. Vastaajan mukaan sanojen käyttäjä ei kuitenkaan automaattisesti ole *cool*, mutta hän voi niiden avulla *yrittää* tavoitella cooliuteen liittyvää sosiaalista hyväksyntää ja ihailua *olemalla* jotain mitä ei todellisuudessa ole. Vastauksessa sosiaalisen statuksen nostamisyritystä ei katsota hyvällä. ”Pyrkyryys” nähdään yrityksenä nousta tavalliseksi katsotun sosiaalisen ryhmän, *perusjamppojen*, yläpuolelle.

Puhuja voi myös yrittää hakea sosiaalista hyväksyntää yrittämällä vaikuttaa pätevältä.

31)

b. pitkässä juoksussa, tahtotila (ja muu ns. konsulttikieli kuten rajapinta, sidosryhmä, kontaktointi...), jnkn toimesta (sen sijaan että kerrotaan kuka teki mitä), voimahali/jaksuhali...

c. Suorat käännökset toisista kielistä ja **tärkeilevien sanojen keksiminen pätevältä kuulostaakseen** ärsyttää.

Esimerkin 31 vastaajan mukaan on mahdollista *keksiä tärkeileviä* sanoja, jotka saavat pätevyyttä indeksoivia sosiaalisia merkityksiä. Sanat itsessään eivät ole tärkeileviä, mutta niiden käyttäjät niitä keksiessään ovat. He haluavat näyttää hallitsevansa alansa sanojen avulla. *Kuulostaa*-verbivalinta antaa ymmärtää, että pätevyudessa on kyse vain vaikutelmasta. Sosiaalinen pyrkyryys näyttäisi siis rakentuvan aitous–keinotekoisuus-vastakohtajattelulle, joka oli aiemmin esillä luvussa 4.3 Kielen muuttuminen. *Keksityt tärkeilevät sanat* ja *sanamuunnokset* ovat keinotekoisia, ja samalla niiden avulla saavutettu statusasema. Sen sijaan *perusjampppa* edustaa aitoutta.

Molempiin kommentteihin liittyy myös ajatus sanojen uutuudesta. Esimerkissä 30 ne olivat *muunnoksia* ja esimerkissä 31 *keksittyjä*. Ne siis eroavat vanhoista sanoista jollain tavalla. Uskon, että tulkinnan takana on uusi–vanha-opposition ideologisuus. Kielenkäytössä, niin kuin muussa sosiaalisessa elämässä, uusi näyttäytyy vanhaa arvokkaampana. Uusi auto on lähtökohtaisesti hienompi kuin vanha auto, ja uusi sana on hienompi kuin vanha. Uuden auton omistajalla on korkeampi status kuin vanhan auton omistajalla, ja uuden sanan käyttäjän status ilmentää korkeampaa puhujan statusta kuin vanhan sanan käyttäjällä. Uuteen liitetään siis usein statusta ilmentäviä sosiaalisia merkityksiä.

Äskeisessä esimerkissä statuksen nostaminen liittyy työelämän kontekstiin, kun taas edellisen esimerkin *parhautta* ja *mahtavuutta* -sanat liittyivät huomattavasti arkisempaan tilanteeseen. Esimerkkejä yhdistää kuitenkin se, että paheksuttujen statussanojen indeksit olisi myös mahdollista tulkita päinvastoin. Ne voisivat indeksoida statusasemaa ilman negatiivista pyrkyryys-tulkintaa. Pyrkyryys-tulkinta ei itse asiassa olisi edes mahdollinen ilman korkean statuksen indeksia. Sanojen indekseillä on ainakin kaksi ideologista merkitystä, jotka ovat toisilleen vastakkaisia: sosiaalinen status ja pyrkyryys.

Miksi sitten vastaajat ovat päätyneet negatiiviseen merkitystulkintaan? Eckert (2008: 465–467), joka on hyödyntänyt Kathryn Campbell-Kiblerin tutkimusta ING-variaabelista, esittää, että syynä on toisaalta kuulijan perspektiivi ja toisaalta variaabelin edustama tyyli. Mikäli puhujan käyttämä variantti joutuu ristiriitaan kuulijan odotusten kanssa, tulee kuulija tehneeksi negatiivisen tulkinnan. Jos kuulija odottaa puhujan olevan suhteellisen kouluttamaton, mutta hän käyttääkin korkeaan koulutustasoon yhdistettyä velaarista ING-varianttia, puhujaa voidaan pitää esimerkiksi mahtailevana. (Mts 466.) Eckertin ajatuksia soveltaen, voi siis päätellä, että vastaajien ”cooliota” ja pätevyyttä indeksoivien sanojen käyttö on seurausta tilanteista, joissa heidän odotuksensa puhujaa kohtaan ovat olleet ristiriidassa koetun kanssa. Puhujat eivät sopineet korkean statuksen ennakkokäsityksiin, joten sitä indeksoivat sanat on tulkittu yrityksenä nostaa omaa asemaa. Jos puhuja olisi ennakkoletuksen mukaisesti arvioitu ”cooliksi”, käytetty sanasto ei joutuisi samanlaiseen ristiriitaan vaan se tukisi kuulijan odotuksia ja olisi siten hyväksyttyä.

Aineiston nojalla myös toisenlainen selitystapa on mahdollinen. Eckert (mp. loppuviite 8) nimittäin mainitsee artikkelissaan, että negatiivinen indeksi valikoituu silloin, kun kuulija on ärtynyt. Voi olla mahdollista, että ärtymyksen aiheuttaa puhujan standardi-ideologisen kielikäsityksen vastaiset muodot. Standardiin kuuluvat muodot nähdään aitoina hyvinä muotoina, jota vasten uudet sanat näyttäytyvät keinotekoisina. Kielen pysyvyyttä arvostavat lähestyvät kielen muutosta alkuperäinen–keinotekoinen-oppositiosta käsin, jolloin uusi näyttäytyykin huonompana ja vanha arvokkaampana. He kuitenkin tunnistavat uutuuteen liittyvän sosiaalisen statuksen indeksin, mutta tulkitsevat sen omasta ideologiasta käsin negatiivisena. Ilman standardi-ideologista kieli-ihannetta uusi sana indeksoi statusta, mutta koska sanaston muutosta ei katsota hyvällä, statusta indeksoiva merkitys tulkitaan pyrkyryytenä.

Tässä analyysiluvussa olen tutkinut aineistossa esiintyvää standardi-ideologisuutta. Luvun alkuosassa (luvut 4.1–4.3) olen käsitellyt sitä, miten standardi-ideologia näkyy kieltä koskeissa kommentteissa. Vastauksissa korostuu virheettömyys ja ehdottomuus. Muotojen ja

merkitysten tulee olla oikeita eikä niitä sovi muuttaa. Analyysin loppuosassa (luku 4.4) olen keskittynyt tarkkailemaan, millaista kuvaa kielenkäyttäjistä standardi-ideologia rakentaa. Fokuksessa on ollut erityisesti suhtautuminen standardin rikkojiin, jotka aineiston valossa näyttäytyvät yksinkertaisilta, moraalittomilta ja epäaidoilta pyrkyreiltä. Kielelliset rikkeet saavat kielen ulkopuolelta tulevia selityksiä, jotka perustuvat sosiaalisen todellisuuden ideologisiin rakenteisiin. Sosiaaliset tulkinnat eivät ole viattomia, vaan ne luovat ja ylläpitävät epätasa-arvoa yhteiskunnassa.

Aiemmin luvussa on ollut esillä myös standardi-ideologian ja kouluinstituution välinen kytkös. Koulu on paikka, jossa standardikielimuotoa opetetaan, ja sen vuoksi erityisesti kasvattajien tulisi olla tietoisia siitä, millaisia standardi-ideologisilla käsityksillä voi olla. Institutionaaliset käytännöt, jotka usein omaksutaan kyseenalaistamatta, legitimoivat vallalla olevia valtasuhteita. Koulu on paikka, jossa lapset sopeutuvat ja hyväksyvät vallalla olevan systeemin. Yleismaailmallisilta ja järkiajattelulta vaikuttavat käytännöt ovat monesti lähtöisin hallitsevalta luokalta tai blokilta (*dominant bloc*; eli niiltä, joiden intressit on sidottuina pääomaan tai kapitalismiin). Tällaiset käytännöt ylläpitävät valtasuhteita. (Fairclough 2001 [1989]: 27–28.)

Ensikosketus standardi-ideologiaan syntyy koulussa, jossa opetetaan oikea tapa puhua ja kirjoittaa. Standardiin kuulumattomat muodot yhdistetään esimerkiksi epäselvyyteen ja -loogisuuteen. (Lippi-Green 1994: 167–169). Toisin sanoen se, miten lapset oppivat käyttämään standardikieltä, vaikuttaa heidän sosiaaliseen asemaansa myöhemmin, sillä osa kielellisestä epätasa-arvosta – ja siten myös sosiaalisesta epätasa-arvosta – kytkeytyy kielenkäyttäjien kykyyn esittää tiettyjä diskurssitoimintoja. Erot kielenkäytössä siirtyvät melko systemaattisesti epätasa-arvoksi puhujien välillä. (Blommaert 2005: 71) Standardi-ideologia pitää yllä jakoa niiden välillä joka osaavat standardin ja niiden, jotka ovat sen ulkopuolella.

Suomessa nykyinen opetussuunnitelma painottaa kielitietoisuutta, monikielisyyttä ja kielen käytön tilanteisuutta ja arvostaa oppilaan omia kielellisiä resursseja. Myös yleiskielen konventioiden hallinta on osa näitä oppimistavoitteita. (POPS 2014: 103–108, 159–166, 286–294.) Kuitenkin Suomessa on pitkä oikeakielisyyden opettamisen perinne (ks. Paunonen 1994: 23), joka saattaa vaikuttaa vielä siihen, mitä yleiskielen normeja opetetaan.

5 Purismi

Tämän tutkimuksen toisessa analyysiluvussa tarkastelen sitä, millä tavalla purismi tulee esille ärsyttävistä sanoista ja sanonnoista puhuttaessa. Luku rakentuu edellisen analyysiluvun tapaan. Aloitan purismin teoreettisella pohjustuksella, jonka jälkeen siirryn analysoimaan aineiston kommentteja purismin näkökulmasta. Analyysiluvun ensimmäisessä osassa (luku 5.1) tutkin vierasvaikutteista ärsyyntymistä: miten vastaajat nimeävät vierasvaikutteita, miten ne suhteutuvat suomen kieleen ja millaisia indeksisiä merkityksiä ne saavat? Analyysin toinen osa (luku 5.2) keskittyy erilaisten kielimuotojen vastustamiseen. Mistä kielimuodoista kieli halutaan pitää puhtaana ja millaisia sosiaalisia indeksejä ja prosesseja on näiden ärsyttäviksi koettujen puhemuotojen taustalla?

Kielellisen purismin, josta usein käytetään myös nimitystä puhdaskielisyys, määrittelystä ei ole tutkijoiden keskuudessa yksimielisyyttä. Määritelmät on jaettavissa kahteen leiriin sen mukaan, katsotaanko puhdaskielisyydeksi ainoastaan yritykset pitää kieli puhtaana vieraskielisistä elementeistä vai nähdäänkö purismina kaikenlaisten epämiellyttävänä koettujen kielenpiirteiden vastustaminen.

Yksi tunnetuimmista purismitutkimuksista on George Thomasin vuonna 1991 ensimmäisen kerran julkaistu teos *Linguistic Purism*. Teoksessa Thomas määrittelee purismin tavalla, jossa molemmat määritelmänäkemykset tulevat esille:

Purism is the manifestation of a desire on the part of a speech community (or some section of it) to preserve a language from, or rid it of, putative foreign elements held to be undesirable (including those originating in dialects, sociolects and styles of the same language). It may be directed at all linguistic levels but primarily the lexicon. Above all, purism is an aspect of the codification, cultivation and planning of standard languages. (Thomas 1991: 12.)

Ensinnäkin purismi on vierasperäisten, mutta myös muiden epämieluisiksi koettujen kielten elementtien vastustamista tai niiltä suojautumista. Esimerkeiksi epämiellyttävistä elementeistä Thomas antaa erilaiset murteet, sosiolekit ja tyyliä. Thomas siis sisällyttää purismiin molemmat näkemykset. Olen Thomasia mukaillen ottanut mukaan analyysiin sekä vierasperäisyyksien että epämiellyttävien sanojen ja sanontojen vastustamista koskevat kommentit. Vierasperäisyyksien vastustamista käsittelem ensimmäisessä alaluvussa 5.1 *Ulkoinen purismi*. Laajempia ja epäspesifisempiä epämiellyttävyyksiä tutkin toisessa ala-

luvussa 5.2 *Sisäinen purismi*.²³ Luvun loppuosassa pohdin myös tätä jaottelua ja sen toimivuutta tässä tutkielmassa.

Toisaalta purismi voidaan Thomasin määritelmän mukaan ymmärtää kielenainesten karsimista ja vastustamista laajemmin: se on myös niiltä suojautumista. Suojautuminen voi olla esimerkiksi kielen puhtauden, kauneuden ja säännönmukaisuuden vaalimista (Nordlund 2004: 292–293). Tässä kohdin oma määritelmäni purismista eroaa. Tutkielman aiheen rajauksen kannalta olisi toisteista käsitellä myös säännönmukaisuuden tavoittelua osana purismia, kun sitä koskevat kommentit tulevat esille jo standardi-ideologian luvussa. Standardilla ja purismilla on paljon (etenkin historiallisia) yhtymäkohtia, mutta niillä on myös selviä eroavaisuuksia. Tämän takia pidän tarpeellisena pitää ideologiat toisistaan erillään.

Thomasin kolmas keskeinen huomio liittyykin juuri purismin ja standardikielten väliseen yhteyteen. Määritelmässä Thomas esittää, että purismi on yksi näkökulma standardikielen kodifikaatioon, kehittämiseen ja suunnitteluun. Kuten edellisen analyysiluvun alun teoriassa tuli esille, standardisaatio on ideologinen prosessi, jota ohjaa useampi ideologia. Standardi-ideologialla ja purismilla on siten historiallinen kytkös kielisuunnittelussa.

Purismi on vaikuttanut voimakkaasti kielenohjailuun Suomessa (mm. Kolehmainen 2014, Rintala 1998, Paunonen 1996). Purismi on Suomessa käytännössä yhtä vanha kuin kirjakieli. Purismin juuret ulottuvat kirjakielen syntyaikoihin 1600-luvulle, jolloin Agricolan tekstejä puhdistettiin Raamatun käännöstyön yhteydessä. Puhdaskielisiä pyrkimyksiä esiintyi siis jo vanhan kirjasuomen kaudella, mutta purismin luonne muuttui 1800-luvun kansallisen heräämisen ja kirjakielen uudistuksen vaiheessa määrätietoisemmaksi. 1800-luvulla voimistuneen purismin kautta voi pitää leimallisen purismin ensimmäisenä vaiheena. Toinen vaihde oli itsenäisen Suomen alkutaipaleella – erityisesti 1930-luvulla. (Rintala 1998: 54.)

Molemmissa vaiheissa purismin vahvistuminen liittyi nationalismiin nousuun. Purismilla ja nationalismilla onkin kiinteä kytkös (Thomas 1991: 135–136). 1800-luvulla kansallisromantiikan vaikutuksesta kieli nähtiin kansakunnan hengen ja erityislaatuisuuden ilmentäjänä, minkä vuoksi vieraista vaikutteista piti päästä eroon (Paunonen 1996: 546–547; Rintala 1998: 53). Samaan aikaan suomen kirjakieltä kehitettiin tietoisesti kulttuurikieleksi, ja purismi vaikutti myös tähän kehitystyöhön. Leksikkoa kasvatettiin muun muassa keksimällä uusia sanoja, joiden pohja oli murteissa ja vanhoissa kielimuodoissa. Tässä mielessä purismi oli pikemminkin sanastoa luovaa kuin karsivaa. (Rintala 1998: 54–56.)

²³ Nimitykset *ulkoinen* ja *sisäinen purismi* tulevat Thomasilta (1991: 81–83). Nimitykset vahvistavat purismin me vs. muut -ajattelua, jossa kielet ja kansat pyritään pitämään toisista erillään. Termivalinnat eivät siksi ole ongelmattomat. Käytän niitä parempien nimitysten puuttuessa ja koska niillä on yhteys aiempiin tutkimuksiin.

Purismi muuttui sen toisessa määrätietoisessa vaiheessa 1900-luvun alun vuosikymmeninä. Vuosisadan alkuun mennessä monet kirjakieleen liittyvät kysymykset oli ratkaistu, kirjakieli oli alkanut saada muotonsa ja vakiintua. Poliittisessa kentässä nationalismi voimistui Suomen itsenäistymisen myötä, mikä vaikutti myös kielipolitiikkaan. 1920–30-luvuilla poliittisesti radikaalit aitosuomalaiset yrittivät tehdä Suomesta täysin yksikielisen valtion. Suomen ja ruotsin kielen asemaa koskeva kielikiista huipentui riitaan Helsingin yliopiston ja Teknillisen korkeakoulun kieliolojen järjestämisestä. (Rintala 1998: 54.) Näissä oloissa puristien kynsiin jäivät erityisesti ruotsinkieliset vaikutteet, ”svetismit”, joita raavittiin pois sanastosta ja lauserakenteista. Vaikutusvaltaisimpia ruotsinmukaisuuksien vastustajia olivat kielitieteilijät Lauri Hakulinen ja E. A. Saarimaa.

Purismi alkoi maltillistua pikkuhiljaa kielenhuollon kääntyessä kohti funktionaalisempaa kielenohjailua, ja nykyään aktiivisimmat puhdaskielisyyden vaalijat ovat kielenammattilaisten sijaan maallikkoja. Syitä muutokseen on monia. Kielitieteellinen paradigma alkoi muuttua 1900-luvun jälkipuoliskolla, ja rationaalinen lähestymistapa ”löydettiin” uudelleen. Periaatteen kielenhuollon tarkoituksenmukaisuudesta oli esittänyt jo Setälä 1890-luvulla, mutta se oli jäänyt seuraavan vuosisadan alun puristisen kiihkoilun alle. Myös puristisen kielenohjailun tavoitteet oli 1900-luvun puolen välin jälkeen monessa mielessä saavutettu: ruotsinkielisten vaikutteet olivat vähentyneet standardikielestä. (Rintala 1998: 58–61.)

Se, että juuri ruotsin kielestä tuli puristeille punainen vaate, johtuu historiallisesta kontekstista. Suomessa suomi oli kansan kieli, kun maan ylemmät säädyt puhuivat ruotsia. Purismi onkin tyypillisesti voimakasta Suomen kaltaisissa valtioissa, joissa kansallinen kieli on ollut alemmassa statusasemassa suhteessa vieraskielisen eliitin kieleen (Thomas 1991: 115–134). Kansallismielisyyden myötä haluttiin tehdä pesäeroa myös entiseen emämaahan torjumalla sieltä tulevia kielellisiä vaikutteita (Rintala 1998: 55). Nykyään, kun kielelliset valtasuhteet ovat erilaiset, ei uhkaavana kielenä näyttäydy enää ruotsi. Laajeneva englannin kielen käyttöala on saanut puristit huolestumaan englanninkielen vaikutuksesta suomeen. Tämä suuntaus näkyy myös aineistossa: vieraankielen asemasta huolestuneet kommentoijat eivät kertaakaan nimeä ruotsin kieltä uhkaksi – uhkana näyttäytyy yksinomaan englanti.

5.1. Ulkoinen purismi

Thomas (1991: 81–83) on jakanut purismin sekä ulkoiseen että sisäiseen purismiin sen mukaan kohdistuuko vastustaminen kielen ulkopuolelta vai sisäpuolelta tuleviin uhkiin.

Ulkoinen purismi, josta Thomas käyttää myös nimitystä *ksenofobinen purismi*, vastustaa kielen ulkopuolelta tulevia muotoja. Vastustaminen voi kohdistua yhdestä tietyistä kielestä tuleviin vaikutteisiin tai yleisesti vieraisiin elementteihin. Kielentasoista erityisesti sanasto on erityisen altis purismille. Tulkintani mukaan aineistossa on yhteensä 46 kommenttia (12 %), joiden voi tulkita heijastavan ulkoista purismia. Sisäiseen purismiin kuuluu epämiellyttäväksi koettujen saman kielen muotojen vastustaminen. Sellaisia voivat olla esimerkiksi erilaiset tyylit ja murteet. Sisäistä purismia käsittelen luvussa 5.2.

5.1.1 Englanninkieliset sanat ja anglismit

Helposti tunnistettavaa purismia esiintyy sellaisissa kommentteissa, joissa perustellaan sanojen ja sanontojen ärsyttävyyttä esittämällä ne alkuperältään vierasperäisiksi. Aineistossa tämä tapahtuu tyypillisesti nimeämällä ne englannista lähtöisin oleviksi (11 kommenttia; 2,9 %) tai (suoriksi) käännöslainoiksi (15 kommenttia; 4,0 %). Tutkin ensimmäiseksi kommentteja, joissa puhutaan *englanninkielisistä sanoista* tai *anglismeista*. Esimerkit 32 ja 33 edustavat tällaisia kommentteja.

32)

b. niinku, niinku siis, tota, sillai niinku, deadline, ingnoorata, kreppi,

c. Äsyttyviä ovat kaikki täytteenä käytetyt sanat (kuten niinku) ja varsinkin jos niitä käytetään joka välissä. Samoin **englanninkieliset sanat kuten deadline ja oudot väännökset kuten ingnoorata**.

Esimerkin 32 vastaaja ei perustele, miksi juuri englanninkieliset sanat ovat ärsyttäviä. Perusteluosuudessa hän lähinnä luokittelee (*täytteenä käytetyt, englanninkieliset ja oudot väännökset*) edellisessä kohdassa mainitsemiaan sanoja, mutta ei juuri pureudu siihen, miksi ne häiritsevät häntä. Luokkien nimeäminen näyttää siis riittävän perusteluksi. Voidaan siis olettaa, että näissä mainituissa sanaryhmissä itsessään on jo jotain sellaista, joka riittää selittämään ärsyyntymisen syytä. Luokittelu onkin aina ideologista toimintaa (Halonen 2012: 445). Erilaiset arvostukset ja käsitykset ohjaavat sitä, millaisiin lokeroihin ihmiset asioita lajittelevat. Tarkastelen tässä yhteydessä *englanninkielisten ja outojen väännösten* -luokkaa, joissa puristinen ideologia tulee esiin.

Vastaaja antaa englanninkielisistä sanoista esimerkiksi sanan *deadline*, jota voi pitää sitaattilainana. Se on suomen kieleen vakiintunut (KS s.v. *deadline*) alkuperäisessä kirjoitusmuodossaan ja se lausutaan englannin kielen ääntämistä mukaillen /dedlain/. Muita vastaavia lainaesimerkkejä ovat *freelancer*, *burnout* ja *stand up*. Sitaattilaina on siten helppo tunnistaa kielestä ja siinä vieraan kielen vaikutus näkyy selvästi. Vastaaja siis näyttää pitä-

vän sanaa englannin kielisenä ja suomen kieleen kuulumattomana. Suomen ja englannin kielen rajoja ei ole sopiva ylittää.

Toisenlaisesta lainasanasta on kyse *ignoorata*-esimerkissä, jota vastaaja pitää *outona väännöksenä*. Vastaavan sanastollisen jaottelun mukaan *ignoorata*-sanaa voidaan pitää esimerkkinä erikoislainasta. Se on sopeutunut suomen kielen äänne- ja tavujärjestelmään, kun englanninkielinen²⁴ *ignore*-sana (/ig'no:r/) on saanut *a*-päätteen ja verbijohtimen *-ta*. Mukautumisesta huolimatta myös *ignoorata* on helppo tunnistaa lainaksi, sillä sanan alun *gn*-äännettä ei esiinny omaperäisessä sanastossa. Lisäksi muotoero lähdesanan ja lainasana välillä on pieni eikä sana ole yleiskieleen vakiintunut vaan vielä uudehko puhekielinen muoto.

Vastaaja nimittää *ignoorata*-sanaa väännökseksi. Väännös tarkoittaa metakielisessä puheessa usein sanojen vääntämisestä seurannutta muotoa eli sanan äänneasun muuntamista yleiskieleen kuulumattomalla tavalla (KS s.v. *vääntää* ja *väännös*). Ilmaisutapaan liittyy negatiivisesti arvottunut lataus. Väännös on *vääntää*-verbin johdos ja kantaa mukanaan sanan muita merkityksiä, kuten 'taivuttaa pois alkuperäisestä muodosta' tai 'kääntää voimalla pois paikoiltaan' (KS s.v. *vääntää*). Näin ollen myös *väännös*-johdokseen assosioituu vaikutelma paikaltaan tai muodostaan pois saattamisesta. Alkuperäisyyttä ihannoivaa puristista käsitystä vasten *väännös* on siis jotain paheksuttavaa ja toisarvoista.

Tätä tulkintaa vahvistaa lausekkeen adjektiivi *outo*, joka määrittelee väännökset tuntemattomiksi ja/tai kummallisiksi. Tutkimuksissa on tehty havaintoja *outo*-sanankäytöstä metakielessä. Kielenammattilaisten metakielessä *outo*-adjektiivia on käytetty ilmaisemaan normin vastaisuutta ja sitä on käytetty itsessään argumenttina huonosta kielestä (Mäntynen 2003: 162, 165). Maallikoiden kielipuheessa *outoa* on käytetty ilmaisemaan kokemusta kielimuodon vieraudesta, mutta sillä ei ole tulkittu olevan kovin negatiivista sivumerkitystä (Mielikäinen – Palander 2014: 82). Tässä yhteydessä *outo* vaikuttaisi korostavan pääsanankuomaa assosiaatiota epätavanomaisesta muodosta. Sen lisäksi, ettei vastaaja hyväksy englanninkielisiä sanoja osana suomen kieltä, hän myös paheksuu englannista lainattuja, osin suomen kieleen mukautettuja lainoja.

Seuraavassa esimerkissä *anglismi*-termi evaluoidaan samalla tavalla negatiiviseksi.

33)

b. niinku, tota, mutku, daunloudaaminen,

c. puhekieleen yleistyneitä täytesanoja

anglismit

²⁴ Sana on luultavasti lainautunut suomeen englannin kielestä, mutta myös muissa indoeurooppalaisissa kielissä, kuten ruotsissa (*ignorera*), saksassa (*ignorieren*) ja ranskassa (*ignorer*), on samaa latinalaiskantaa oleva muoto.

Esimerkin vastaajaa ärsyttävät puhekielelle tyypilliset *täytesanat*, joita edustavat b-kohdan *niinku, tota ja mutku* ja anglismit, josta esimerkkinä on *daunloudaaminen* (> engl. *download*). Anglismilla tarkoitetaan englannin kielestä peräisin olevaa ilmausta tai piirrettä jossa-kin toisessa kielessä (KS s.v. anglismi). Anglismi on kielitieteellinen käsite, mutta kuten aineistokin osoittaa, sen tuntevat ja sitä käyttävät myös maallikot. Erityisen kiinnostavaa esimerkissä 33 on, että vastaaja on perustellut c-osassa ärsytystään vain mainitsemalla termin *anglismit*. Mitenkään muuten tunnereaktion syytä ei tutkimuskyselyn vastaaja avaa, vaan hän näyttää ajattelevan, että sanan luokitteleva anglismiksi riittää perusteluksi. Tällainen vastaustapa antaa ymmärtää, että anglismit ovat itsessään negatiiviseksi koettu asia, jota ei sen kummemmin tarvitse perustella.

Anglismien ärsyttävyyttä vahvistaa valittu sijamuoto. *Anglismi* on monikon nominatiivissa eli on jaoton joukko, mikä korostaa ärsyttävyyden kokonaisvaltaisuutta. Kyse ei ole vain yhdestä ärsyttävästä englanninkielisestä piirteestä (kuten mainitusta *daunloudaaminen*-sanasta), vaan ilmiöstä yleensä.

Seuraavassa esimerkissä 34 syynä ärsytykseen on jälleen anglismit, mutta vastauksen kielessä painottuu negatiivisen tunnereaktion voimakkuus.

34)

b. jaksuhali, tissiliivit, alkomahooli, voimaannuttava, asiasta kukkaruukkuun, pitkässä juoksussa, läpänderit

c. **anglismit ottaa päähän.**

Kieleltään asiatyylisessä kyselyssä slangi-ilmaisu *ottaa päähän* (KS s.v. *ottaa*; Paunonen 2000 s.v. *pää*) on kohosteinen. Ilmaus indeksoi slangiin liitettyjä sosiaalisia leimoja: katupoikakieltä ja nuorisokieltä (ks. Paunonen 2000: 42–44). Neutraalia asiakieltä vasten *ottaa päähän* -ilmaus toimii tunnereaktiota vahvistavana sanavalintana. Myös vastaajan niukkasanaisuus korostaa ilmiötä. Hän ei selittele asiaa järkiperustein vaan ilmaisee emootioita. Edellisen vastaajan tavoin esimerkin 34 kirjoittaja jättää tarkentamatta, miksi anglismit ovat ärsyttäviä, jolloin niiden negatiivisuus näyttäytyy annettuna.

Huomionarvoista vastaajan perusteluissa on se, että hänen b-kohdassa mainitsemiensa seitsemän ärsyttävän sanan joukossa on vain kaksi anglismia (*voimaannuttava* ja *pitkässä juoksussa*). Muut listan sanoista ja sanonnoista jäävät vaille selitystä. Tämä saattaa johtua metakielestä. Vieraskielisyydet on kielikeskusteluissa jo kauan mukana kulkenut selitys erilaisten kielten aineiden vastustamiselle, joten tuttu diskurssi helpottaa puhetta kielellisistä ilmiöistä (ks. saatavuus kielitietoisuuden osana Preston 1996: 40–45). Sen sijaan esimerkiksi sellaisen sanan, kuten *alkomahooli*, jonka ympärillä ei ole käyty yhtä vahvaa metakielistä keskustelua, kommentointi voi olla vaikeampaa. Tällaisessa tilanteessa purismi

näyttäytyy kieli-ideologiana, joka on parhaiten tiedostettu. Osa kieli-ideologioista onkin huomaamattomia, eivätkä ne koskaan päädy eksplisiittiseen keskusteluun (Mäntynen ym. 2012: 333), minkä vuoksi niistä on vaikeampi puhua.

5.1.2 Suorat käännökset

Edellisen esimerkin 34 vastauksessa englannin kielestä peräisin olevat ilmaukset *voimaannuttava* ja *pitkässä juoksussa* ovat käännöslainoja. Toisin sanoen ne on käännetty lähtökielestä suoraan suomen kieleen ja ovat siten äänteiltään ja rakenteiltaan suomen kielelle tyyppillisiä. Niissä kielellisen aineksen alkuperän havaitseminen ei ole yhtä helppoa kuin esimerkiksi sanan *daunloudaaminen*, jonka äänneasussa on jo suomen kielen fonotaksille epätyypillisiä piirteitä. Käännöslainoissa yhtäläisyys löytyy muodon sijaan merkityksestä, jolloin vastaajan on tunnettava lainanantajakielen ilmaisutapoja. Käännöslainojen vastustaminen tarkoittaa myös sitä, että puhtauden vaatimus ylettyy pinnan muotoseikkoja syvemmälle. Ei riitä, että ilmaus kuulostaa suomenkieliseltä, vaan sen sisältämän merkityksenkin tulisi nousta omasta kulttuurista.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan tarkemmin suoria käännöksiä purismin ilmentyminä, sillä isossa osassa vastauksia (15 kommenttia; 4,0 %) kannetaan huolta niiden asemasta. Esimerkin 35 vastaaja on suivaantunut suorista käännöksistä.

35)

b. masuasukki, äityli, pitkässä juoksussa, mukavuusalue, sanotaan nyt vaikka, että

c. lällyily, bisneskieli ja **sanontojen suorat käännökset englannista**

Vastaajaa ärsyttää (lällyilyn ja bisneskielen ohella) englannista suoraan suomen kieleen käännetyt sanonnat. Vastaaja käyttää kommentissaan kielitieteellistä termiä *suora käännös*²⁵, jonka edustajiksi voi ymmärtää b-kohdan *pitkässä juoksussa*, *mukavuusalue* ja *sanotaan nyt vaikka että* -sanonnat. Tässäkin esimerkissä vastaajan ideologiat tulevat esiin luokittelemisen ja nimeämisen kautta. Sanontojen suorat käännökset näyttävät olevan itsessään ärsyttävä ilmiö.

On kiinnostavaa, että ärsyyntymisen syyksi nousee juuri suora kääntäminen, sillä perinteisesti purismi on suhtautunut sallivammin käännöslainoihin kuin muihin lainasanoihin (Thomas 1991: 70–72; vrt. Rintala 1998: 55–56). Suorien käännöksien ärsyttävyyteen on saattanut vaikuttaa tehtävänannon muotoilu. Vastaajiltahan kysyttiin: *[ä]rsyttävätkö sinua*

²⁵ Kielitieteessä *suora käännös* tarkoittaa ensisijaisesti käännöstä, joka on tehty ilman välikieliä, mutta sillä voidaan viitata myös sanasta sanaan tehtyyn käännökseen, jolloin sitä käytetään sanasanainen käännös käsitteen synonyyminä (Tieteen termipankki s.v. *suora käännös*).

jotkin sanat tai sanonnat (esim. niinku, tahtotila, paras ikinä). Kysymyksen lopussa oleva *parasta ikinä* -sanonta on suora käännös englanninkielisestä *best ever* -sanonnasta. Esi-
merkki on voinut muistuttaa vastaajia suoran kääntämisen ilmiöstä ja nostaa vastaajien
mieleen myös muita vastaavanlaisia käännöksiä. Toinen puristista asennetta selittävänä
tekijänä liittyyneeseen englanninkielen taitoon. Yhä useammalle lainautuva sana
tai sanonta on jo tuttu vieraasta kielestä, joten kielen ainesten lainautuminen saattaa olla
helpommin tunnistettavissa ja havaittavissa. Kolmas todennäköinen vaikuttaja on anglo-
amerikkalaisen kulttuurin ylivalta. Merkityksen lainautuminen voidaan kokea merkinä
voimakkaammasta kulttuurivaikutuksesta – muodon lisäksi lainataan myös sisältöä. Pelko
angloamerikkalaisen kulttuurin ylivaltaa kohtaan ei ole vain pienten valtioiden huoli, vaan
sitä vastustetaan olosuhteiltaan hyvin vakailla ja vahvoilla kielialueilla (Thomas 1991:
209).

Toisaalta myös ammattikäntäjien keskuudessa käännöslainoihin on suhtauduttu va-
rauksella. Suomentamisen historian alkuvaiheilla vaikutti vahvasti kotouttamisen normi eli
käännöksestä tavoiteltiin mahdollisimman lukijaystävällistä. Puristinen ideologia puhtaasta
kielestä vahvisti omalta osaltaan kotouttamispyrkimyksiä. (Chesterman 2007: 360.) Vaikka
sanasanainen käännös on nykyään yleinen käännösratkaisu, voivat suorat käännökset vai-
kuttaa lukijasta oudoilta (Leppihalme 2007: 368). Kuitenkin silloin, kun lähtökielen asema
on vahva suhteessa kohdekieleen, käntäjä valitsee herkästi suoran käännöksen kotoperäi-
sen käännösratkaisun sijaan. Myös kiire käännöstyössä vaikuttaa käännösstrategian valin-
taan, ja niinpä esimerkiksi uutiskääntämisessä suora käännös on nopea ratkaisu. (Mts. 368–
369.). Lisäksi valtakielestä suoran käännöksen kautta saatu uusi ilmaus saattaa tuntua il-
meikkäältä ja sen myötä myös vakiintua kohdekieleen (Anhava 2004). Aineistossa suoran
käännöksen ilmeikkyyys nähdään hauskana kielellä leikittelynä, joka sitten yleistettyään
menettää hauskuutensa, kuten seuraavassa esimerkissä 36:

36)

b. Tahtotila, tietotaito, kieli poskessa, näkymisiin, se on parhautta

c. **Suoria käännöksiä, jotka on ensin tsrkoitettu hauskoiksi, mutta levinneet arkikäyttöön.
Vielä pahempaa on, kun sanan tai sanonnan sisältöä ei ymmärretä ja se jää suorana kää-
nnöksenä hämäräksi.**

Vastaaja siis pitää suoria käännöksiä sallittavana paikallisina tai tilanteisina kielellä
leikittelyinä, mutta paheksuu niiden yleistymistä kielenkäytössä. Vastauksen toisessa virk-
keessä vastaaja lisää, että leviämistäkin ärsyttävämpää on sanan tai sanonnan jääminen
merkitykseltään epäselväksi. Hän esittää, että suoran käännös on syy tähän epäselvyyteen.
Ajatuksen taustalla vaikuttaa olevan perinteinen puristinen argumentti, jolla on perusteltu

vieraskielisten kielenainesten vastustamista siksi, että niiden merkitys ei ole kaikille selvä. Esimerkiksi 1800-luvulla kehiteltiin vierasvaikutteista vapaata sanastoa ymmärrettävyyden ja tasa-arvon nimissä (Paunonen 1996: 547) ja yhä nykyäänkin järjestetään nimikilpailuja suomenkielisten vastineiden keksimiseksi.

Luvun lopuksi haluan kiinnittää huomion vielä yhteen aineistosta nousevaan havaintoon. Huomionarvoista on myös se, millaisten sanojen kanssa useat vastaajien mainitsemat anglismit ja suorat lainaukset esiintyvät. Esimerkissä 35 *masuasukki*, *äityli* ja *sanotaan nyt vaikka, että* ovat ilmauksia, joiden voi ajatella kuuluvan erilaisiin puhekielen rekistereihin – tai päinvastaisesti niitä ei ainakaan voi katsoa osaksi standardoitua kirja- ja yleiskieltä. Myös aiemmissa esimerkeissä (32, 33 ja 34) oli mukana sellaisia puhekielen sanoja kuin *niinku*, *niinku siis*, *sillai niinku*, *tota*, *mutku*, *jaksuhali*, *alkomahooli* ja *läpänderit*. Lisäksi osa mainituista vierasvaikutteisista sanoista (kuten *daunloudaaminen* ja *ignoorata*) ovat tyyliltään puhekielisiä. Voi siis hyvin olla, että osalla puristisen kielikäsityksen jakavista ihmistä purismi liittyy myös puhekielen ja puhekielen kulttuurien muutoksien vastustamiseen. Seuraava vastaaja eksplikoi kommentissaan tätä:

37)

b. niinku, ketä, sillain, tälleen, enään, myös - kin, juurikin, yber-, diippi, leimi, mieltsi, ältsin, liikkis, hypetys, seivata, striimaus, pasteeminen, dedis, urgentti jne.

c. **Liiallinen puhekielisyyys ja englannin vaikutus suomen kieleen.**

Vastaaja luettelee pitkän listan sanoja, joista osa on tyypillisiä puhekielen muotoja (*ketä*, *enään*, *juurikin*), joiden päätymistä standardikieleen on kielenhuollossa pyritty aktiivisesti estämään, osa tyyliltään hyvin puhekielisiä erikoislainoja (esim. *hypetys*, *seivata*, *urgentti*) ja osa puhekielisiä johdoksia suomen kielisistä sanoista (*mieltsi* ja *ältsin*). Vastaa- ja perustelee mainitsemiensa sanoja *liiallisella puhekielisyydellä* ja *englannin vaikutuksella suomen kieleen*. Vastaaja on siis tietoinen molemmista ilmiöistä. Näiden kahden ilmiön rinnakkaista esiintymistä voi pitää ymmärrettävänä, kun ottaa huomioon kansainvälistymisen vaikutukset vapaa-ajan kielimaisemaan (SKT 2009: 220–222). Puhekieleen tulee paljon sanoja juuri englannin kielestä. Lisäksi purismi ja standardi-ideologia ovat vaikuttaneet kielenhuollossa yhtäaikaaisesti. Puhekielen muutos vetoaa siis molempiin ideologioihin. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voi tehdä laajempia päätöksiä ulkoisen purismin ja puhekielisyyden välillä (vrt. kuitenkin luku 5.2.4 *Slangi ja murteet*). Myöskään sattuman osuutta ei voi täysin sulkea pois.

Tässä luvussa olen analysoinut sitä, kuinka vieraan kielen – jona näyttäytyy yksinomaan englanti – vaikutuksen näkyminen sanastossa ärsyttää vastaajia. Vaikutus voi kohdistua sekä sanan muotoon että merkitykseen. Sanojen luokittelu englismeiksi ja

suoriksi lainoiksi jo itsessään on ideologinen prosessi. Luokat ovat jo itsessään negatiiviksi koettuja ja kyselyn konteksti toisintaa tätä arvotusta.

Luokittelun ideologisuus ei koske kuitenkaan pelkästään maalikkojen kielenkäyttöä, vaan yhtälailla (kielen)tutkijat järjestävät maailmaa ideologisesti esimerkiksi silloin, kun luovat uusia tieteellisiä termejä (Halonen 2012). Tässäkin tutkielmassa käytetty *lainasana* on esimerkki neutraalilta kuulostavasta käsitteestä, jonka taakse kuitenkin kätkeytyy ideologisuutta. *Lainasana*-sanana kantaa mukanaan käsitystä kielen omistettavuudesta. Kieltä voi omistaa ja sen varoja voi antaa lainaan niitä tarvitseville. Laina on kuitenkin jotain sel-laista, joka tulee palauttaa takaisin omistajalleen eikä siihen voi suhtautua kuin omaan. Laina on myös yleensä ajallisesti tilapäinen. Lisäksi siihen yhdistyy lainaajan tarve. Jotain lainataan johonkin tarpeeseen. Tällaisen ajattelun taustalla on nationalistinen näkemys, joka näkee kansallisen kulttuurin kansan yksityisomaisuutena, jota ei voi siirrellä vapaasti rajojen yli.

5.1.3 Suomen kieli suhteessa muihin kieliin

Useissa purismia ilmentävissä kommentteissa tuodaan esille myös suomen kieli, ja erityisesti sen korkeampi asema suhteessa muihin kieliin. Tällaisia kommentteja olen tulkinnut aineistossa olevan 16 (4,3 %). Korkeampi status näkyy esimerkiksi sellaisissa kommenteissa (esimerkit 38 ja 39), joissa tuomitaan jokin vierasperäinen sana siksi, että sille löytyy *vastine* suomen kielestä.

38)

b. pitkässä juoksussa, aikaikkuna

c. Sanoille/sanonnoille **on jo olemassa suomenkielinen käypä vastine.**

39)

b. pitkässä juoksussa

c. **aivan kamala käännöskukkanen**, jolle **löytyy** kyllä **ihan asiallinen suomenkielinen vastine.**

Kommentit 38 ja 39 tukeutuvat rationaaliselta ja terveeltä järjeltä vaikuttavaan päättelyyn, jossa uusi ilmaisuvaihtoehto nähdään tarpeettomana, koska sama asia on jo ilmaistavissa olemassa olevilla kielellisillä resursseilla. Päättelyssä ei kuitenkaan oteta huomioon kielen synonyymisyyttä. On luonnollista, että samaan tarkoitteeseen voi viitata useammalla sanalla, joten kielellistä estettä lainaantumiselle ei ole (ks. synonyymeista esim. Larjavaara 2007: 138–142; Karlsson 2011 [1998]: 219–220). Este on pikemminkin ideologinen.

Esimerkkien *pitkässä juoksussa* -sanonnalle esitetään useissa muissa vastauksissa olemassa olevaksi vastineeksi ilmaisua *pitkällä aikavälillä*. Molemmat sanonnat viittaavat

pitkään ajanjaksoon. Täysin samanlaisia ne eivät kuitenkaan ole. *Pitkässä juoksussa* - ilmaisua voi pitää esimerkiksi kielikuvallisena vaihtoehtona tai käteväenä ilmauksena, joka on helppo kääntää englannista suomeen ja takaisin. Lisäksi se voi saada erilaisia indeksisiä merkityksiä tilanteesta riippuen. Esimerkiksi yrityksen toimitusjohtaja voi puhuessaan tulevista kansainvälisistä investoinneista käyttää ilmaisua *pitkässä juoksussa* ja sitä kautta korostaa yhteyksiään englanninkieliseen yritysmaailmaan. Ajan myötä tällaiset rinnakkaiset ilmaukset voivat kielenkäytössä alkaa saada eriytyneitä tehtäviä ja vivahteita (ks. Peterson – Vaattovaara 2014).

Esimerkeissä arvioidaan suomenkielisen vastineen laatua: se on *käypä* ja *ihan asiallinen*. Molemmat määritteet korostavat vastineen pätevyyttä. Samalla implikoidaan käänteistä ajatusta siitä, että englannista tuleva ilmaisu ei ole sen toimivampi. Molemmissa vastauksissa myös tuodaan esille suomenkielisen ilmaisun ajallista varhaisuutta verbivalinnoilla. Leksikaalistunut verbiliitto *olla olemassa* ja verbi *löytyä* kuvaavat tapahtuman aiempaa käynnissä oloa. Myös esimerkin 38 *jo*-partikkeli korostaa tätä varhaisuutta. Kaiken kaikkiaan esimerkeistä käy ilmi, että ilmaisuvoimaltaan toimiva ja kielessä *jo* valmiina oleva vastine, on käännöslainaan nähden ensisijainen.

Käännöslainan hierarkkista alemmuutta korostaa esimerkin 39 ilmaus *käännöskukkanen*. Se on ironinen metafora, joka perustuu analogiaan ”sanat ovat kasveja” – tai laajemmin ajateltuna ”käsitteet ovat organismeja” (Mäntynen 2003: 129, 131–132). Metafora pitää sisällään ajattelumallin, jossa vierasvaikutteet ovat päässeet kukoistamaan kieleen. Vastaavalla tavalla myös 1800- ja 1900-luvuilla svetisismit nähtiin rikkakasveina, joita kielenhuoltajat kitkivät pois (Nordlund 2004: 310–311). Kielikukkanen on konventionaalistunut tarkoittamaan epäonnistunutta ilmausta (KS s.v. kielikukkanen; Mäntynen 2003: 132), mutta myös käännöskukkasta voi pitää melko vakiintuneena. Vastauksessa siis painottuu, että *pitkässä juoksussa* on jollain tavalla erityisen huono käännös, joka on päässyt yleistymään kielessä.

Suomen kielen asema suhteessa muihin kieliin tulee myös esille silloin, kun vastaajat ilmaiset olevansa huolissaan englannin kielen vaikutuksesta suomen kieleen. Vastaajien esittämä huoli ei ole uusi, vaan esimerkiksi tutkijat ovat keskustelleet englannin kielen vaikutusalasta useasti (ks. esim. Hiidenmaa 2003; SKT 2009). Aineistossa on tulkintani mukaan viisi kommenttia, joissa eksplikoidaan huoli kieleemme asemasta. Määrä on yllättävän vähäinen ottaen huomioon sen, miten yleistä keskustelu aiheesta on.

Seuraavan esimerkin vastaaja on huolissaan suomen kielen käyttöalan kaventumisesta etenkin tieto- ja informaatiotekniikan alalla, jolla kehitys on nopeaa ja sitä myöten myös uuden terminologian tarve suuri.

40)

b. dissaaminen

pissis

wiki

c. 1. dissaaminen: vähättely on paljon kuvaavampi ja johdonmukaisempi ilmaisu

2. pissis: "pissa-liisan" sinänsä johdonmukainen puhekielinen lyhenne ei saa koskaan joutua todellisen demografian termiksi, koska silloin ryhmitellään aivan liian ennakkoluuloisesti

3. wiki: tyyppiesimerkki ATK-alan anglismista: uudehko asia jolle ei vain ole edes ilmaantunut suomenkielistä vastinetta. **Näin kиеllemme kuitenkin vaihtuu suissamme toiseksi ilman varmuutta merkitysten ja ilmaisukyvyn säilymisestä.**

Vastaaja selittää, että ilman suomenkielisiä vastineita alan kieli *vaihtuu*. Tällöin ei hänen mukaansa voida olla varmoja, että sanojen merkitykset ovat selviä ja että suomen kieli pysyy ilmaisukykyisenä. Vastaajan käyttämä *vaihtuu*-verbi ilmaisee, että englannin kieli tulee suomen kielen tilalle. Tämä prosessi näyttäytyy vastauksessa vääjäämättömältä. Lauseen subjektina on possessiivisuffiksillinen *kieli*, johon intransitiivisen verbin ilmaisema toiminta kohdistuu. Muutos ei vaadi aktiivista toimintaa, vaan se näyttää vain tapahtuvan. Monikon 1. persoonan possessiivisuffiksi viestii nationalistisesta me–muut-ajattelusta. *Meidän kиеllemme* vaihtuu *toiseen* kieleen. Toisaalta omistusliite on liittynyt myös *suu*-sanaan, mikä antaa ymmärtää, että muutos tapahtuu meissä itsessämme, omassa puheessamme. Silti puhujat eivät ole aktiivisia muutoksen suorittajia. Vastaajan viestinä vaikuttaa olevan huoli muutoksen nopeudesta: jos emme saa nopeammin käyttöömme suomenkielisiä vastineita, muutos tulee tapahtumaan omassa kielenkäytössämme.

Myös seuraavassa esimerkissä kielenmuutos näyttää olevan passiivinen tapahtuma. Samalla esimerkki on eksplisiittinen kannanotto.

41)

b. Juurikin niin, en lähtisi etsimään vaihtoehtoa, ylepäin esittää, paras ikinä, tuunata, pitkässä juoksussa, demonstratiivipronominien tarpeeton käyttö,

c. suuri osa on anglismeja. **Vastustan suomen kielen englantilaistumista.**

Vastaaja ilmoittaa suhtautuvansa torjuvasti suomen kielen *englantilaistumiseen*. Teonniemen käyttäminen luo mielikuvia käynnissä olevasta prosessista. Myös tässä vastauksessa muutos on etäällä tapahtuva prosessi (ks. Kajala – Hyrkstedt 2000: 380–382). *Vastustaa*-verbin käyttö tekee kommentista kielipoliittisen kannanoton. Kommentista voi päätellä, että muutos on luonteeltaan sellainen, että sitä voi vastustaa. Sitä, onko vastaajan vastustaminen torjuvaa suhtautumista vai toiminnallista vastarintaa, ei voi vastauksesta päätellä.

Olen tässä alaluvussa tarkastellut suomen kielen suhdetta muihin kieliin. Aineiston mukaan kommenteissa, joissa tuodaan suomen kielen asema esille, suomen kieli esitetään arvostetummaksi, mutta myös uhatuksi suhteessa englannin kieleen. Suomenkieliset vasti-

neet sanoille ja sanonnoille ovat tärkeitä, ja niiden avulla voidaan vaikuttaa kielen vaihdosprosessiin. Seuraavaksi siirryn analysoimaan, millaisia sosiaalisia merkityksiä ulkoi-
seen purismiin liittyy.

5.1.4 Sosiaaliset merkitykset: laiskat ja muka fiksut kielenkäyttäjät

Aineistossa vieraskieliset sanat saavat myös erilaisia indeksisiä merkityksiä, joissa kielen-
käytön sosiaaliset, yhteiskunnalliset ja ideologiset ulottuvuudet tulevat esille. Seuraavissa
esimerkeissä vastaajat eivät puhu enää vain kielestä vaan myös niiden käyttäjistä, joita he
samalla myös arvostelevat.

Seuraavan esimerkin 42 vastaaja pitää englannista peräisin olevien sanojen käyttöä
laiskana:

42)

b. **Kaikki englannista periytyvä teinisona** tyyliin LOL, ownata, blenderi, smoothie jne.

c. Eivät kuulu suomeen ja **osoittavat vain kielenkäyttäjän laiskuuden: ei jakseta** enää käyt-
tää edes naurattaa-verbiä vaan käytetään jotain ihme nettihiymiökieltä. Ownata, blenderi ja
smoothie ovat laiskaa kielenkäyttöä nekin, suomessa on sanat omistaa, (teho)sekoitin ja pirtelö.

Tämä laiskuus ottaa niin päähän!

Vastauksen kieli ilmentää voimakkaita tunteita ja asenteita. B-kohdan lauseke *kaikki eng-
lannista periytyvä teinisona* paljastaa jo paljon vastaajan asenteista ja kielikäsityksistä.
Englannin kieli nähdään tässä, niin kuin lähes kaikissa muissakin purismia heijastelevissa
vastauksissa, huonona pidetyn kielenaineuksen alkuperänä. Englannista lähtöisin olevien
sanainnovaatioiden käyttäjäryhmäksi nimetään nuoret murrosikäiset puhujat. Nuorten käyt-
tämään kieleen vastaaja suhtautuu halventavasti nimittämällä sitä *teinisonnaksi*. Lausek-
keenalkuinen *kaikki*-pronomini vahvistaa englannista vaikutteita ottavien nuorten käyttä-
män kielen kokonaisvaltaista alemmuutta.

C-kohdan perusteluosuudessa vastaaja esittää, että edellä mainitut sanat eivät kuulu
suomen kieleen (vrt. standardi-ideologian luku 4.4.1) ja että niiden käyttäminen on seura-
usta kielenpuhujan laiskuudesta. *LOL*-lyhenteen ja hiymiöt voisi vastaajan mukaan korvata
naurattaa-verbillä, ja muillekin hänen mainitsemilleen sanoille löytyisi vastine. Menemättä
tarkemmin siihen, kuinka synonyymisiä vastaajan ilmoittamat sanat ovat, selväksi tulee,
että vastaaja pitää suomenkieliseksi katsomiaan sanoja parempina ja hyväksyttävämpinä.

Mistä tulkinta nuorien kielenkäyttäjien laiskuudesta tulee? Vastaajan mukaan suo-
men kieleen kuuluvia sanoja ei jakseta käyttää, vaan englannista lainautuvat sanat ovat
jollain tavalla helpommin puhujien saatavilla. Vastaaja näyttäisi siis ajattelevan, että omak-
suessaan englanninkielisen alueen kulttuuria teini-ikäiset lainaavat sieltä suoraan sanastoa

ilman, että etsisivät niille kotoperäisiä käännösvaihtoehtoja. Vastauksessa sanaston ensisijaiseksi ominaisuudeksi katsotaan alkuperä. Purismissa ei oteta huomioon tai anneta arvoa sille, millaisia sosiaalisia merkityksiä englannista lähtöisin olevien sanojen käyttöön liittyy.

Laiskuudesta syyttäminen on lähellä myös standardi-ideologian yhteydessä esitettyä ajatusta, jonka mukaan kieli ei ole kielenkäyttäjän itsensä hallussa, vaan oikeiden muotojen oppiminen vaatii tietoista työtä. Alkuperäiset, purismin mukaan ”oikeat” ja ”paremmat”, sanat eivät samaan tapaan näytä olevan välittömästi saatavissa. Toisin sanoen puhuja on laiska, kun hän ei ponnistele ”suomenkielisten” ilmaisujen etsimiseksi ja tuottamiseksi. (Ks. Milroy 2001: 536–537.)

Väitettä nuorten kielenkäytön laiskuudesta voi lähestyä myös toisesta suunnasta. Nuorten kielenkäyttö näyttäytyy laiskana siksi, että nuoret itse ovat laiskoja. Taustalla saattaa siis vaikuttaa nuorisoon liitetty ennakkoluulot. Yhteiskunnallisissa keskusteluissa nuoret nähdään toisinaan laiskoina opiskelijoina ja työntekijöinä, jotka hedonistiseen elämäntapaan tottuneina haluavat kaiken heti ja helposti. Globaalin nuorisokulttuurin myötä aikuisten moraalista paniikkia nuorten laiskuudesta on ilmennyt länsimaissa laajemminkin. (Siltala 2013: 9, 16–19, 177–179.) Myös nuoret tunnistavat tämän leiman ja joutuvat taistelemaan sitä vastaan (Rintala, A-S 2015: 36–39). Julkiset diskurssit saattavat vaikuttaa myös siihen, millaisia sosiaalisia merkityksiä nuorten käyttämään kieleen liitetään. Tällöin nuorten käyttämään englannista peräisin olevaan sanastoon liittyy indeksikaalisia merkityksiä. Sanat alkavat kantaa niiden käyttäjiin liitettyjä sosiaalisia piirteitä.

Ilmiö muistuttaa ikonisaation prosessia. Kielenkäyttö samaistetaan muuhun sosiaaliin käyttäytymiseen. Koska aineistossa ei kuitenkaan ole riittävästi kommentteja aiheesta, suhdetta ei tämän aineiston perusteella voi pitää vielä niin vakiintuneena, että voisi katsoa kyseen olevan ikonisuudesta. Selvänä voi pitää kuitenkin sitä, että puristinen ideologia ylläpitää indeksikaalista suhdetta. Kun ideaalinen käsitys alkuperäisestä kielestä rikkoutuu, haetaan syyllisiä kielen ulkopuolisesta todellisuudesta. Purismi säilyy, kun ideologia ei joudu kyseenalaiseksi, vaan huomion kohteeksi päätyy puhujaryhmä.

Englannista peräisin olevien sanojen käyttöön saatetaan liittää myös pyrkimys vaikuttaa älykkäältä (vrt. Kajala – Hyrkstedt 2000: 382–384), kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi.

43)

b. sanotaanko näin että

ruma kuin susi ja vastaavat, päättömät, joita osa hokee

BtoB

c. [--]Liian usein työpaikoilla esim. palavereissa käytetään paljon lainasanoja. **Toisinaan tuntuu, että puhuja kokee itsensä fiksummaksi, vaikka ei osaa edes puhua suomea.** Valitettavan useat palvelukonseptit ovat nykyään vierasperäisistä sanoista muodostettu. **En pidä erityi-**

sen ammattitaitoisena ihmistä, joka "osaa" käyttää puheessaan vaikeita lähinnä englannista lainattuja sanoja tai sanontoja.

Esimerkin 43 vastaajaa ärsyttää työpaikoilla käytettävät lainasanat, joita esiintyy hänen mukaansa liian usein ja liian paljon. Syyksi tällaiselle käytölle vastaaja arvelee pyrkimykseen vaikuttaa *fiksummalta*. Vastauksen perusteella voidaan päätellä, että vierasperäisillä sanoilla voi olla koulutusta tai sivistystä indeksoiva merkitys. Tällainen päättelyketju onkin helposti tunnistettavissa. Usein vierasperäisiä sanoja opitaan koulutuksen kautta. Myös vierassanoista käytettävä nimitys *sivistyssana* kuvaa tätä yhteyttä. Kommentissa vastaaja kuitenkin kyseenalaistaa tällaisen vaikutelman. Hän pitää sitä pinnallisena eikä todellisena ammattitaidon osoituksena.

Vastaus toistaa jo standardi-ideologian kohdalla havaittua aitous–keinotekoisuus-vastakkainasettelua (ks. luvut 4.3 ja 4.4.2). Standardi-ideologian yhteydessä uudet ja muutellut muodot nähtiin luonnottomina, ja niiden käyttämisellä pyrittiin nostamaan puhujan statusta. Englanninkielisten sanojen ja uusien/muunneltujen sanojen yhdistyminen statuksen korottamiseen on seurausta yleisestä uuden ihannoimisesta. Samaan tapaan kuin uusi auto tai uudet vaatteet konstruoivat sosiaalisia merkityksiä, myös uusien sanojen – oli niiden alkuperä englannissa tai suomessa – tulkinta toimii samalla tavalla konventionaalistuneiden merkitysten kautta. Sananvalinnoilla voidaan rakentaa yhdessä muiden tapojen ja hyödykkeiden kanssa habitusta Bourdieun ajatusten mukaisesti.

Komentissa myös ideaalinen suomen kieli asettuu kontrastiin englannista *lainattujen sanojen ja sanontojen* kanssa. Tätä korostaa *osata*-verbin käyttö, jota vastaaja käyttää ironisesti. Vastauksen neljännessä lauseessa vastaaja kritisoi yritystä kuulostaa älykkäämmältä, *vaikka ei osaa edes puhua suomea*. Hän siis irvailee lainasanoja käyttäville puhujille pitämällä heidän osaamistaan keinotekoisena. Suomen kielen käyttäminen näyttäytyy aito-na ammattitaitona, kun taas vieraskielisyys saa vastakkaisen keinotekoisuuden leiman. Vastauksen viimeisessä virkkeessä hän käyttää *osata*-verbiä lainausmerkeissä ilmaisemaan jälleen, kuinka vaikeiden vierasperäisten termien hallinta ei ole todellista osaamista.

Myös seuraavassa esimerkissä 44 pyrkimys vaikuttaa älykkäältä on yhdistetty vierasperäisten sanontojen käyttämiseen. Tällaisesta toiminnasta vastaaja syyttää erityisesti poliitikkoja (ks. politiikkojen kielestä tarkemmin luvussa 5.2.1).

44)

b. niinku, pitkässä juoksussa, yleensä sanonnat, joista näkyy läpi vieraskielinen (useimmiten engl. kielinen sanonta) sanonta.

c. Usein **poliitikoilla on taipumus käyttää näitä**. Haluavatko he ilmaista "**sivistyneisyytensä**" muka unohtamalla, miten asia ilmaistaan suomeksi? Tympeää.

Myös tässä esimerkissä tavoiteltu *sivistyneisyys* ilmaistaan ironisesti lainausmerkkejä käyttämällä. Sivistys ei ole todellista sivistystä. Vastaajan mukaan poliitikot toimivat näin *muka unohtamalla* suomenkielisemmät ilmaukset. Politikkojen käyttäytyminen viestii välinpitämättömyyttä; he ikään kuin hylkäävät oman kielensä vaikuttaakseen oppineemmilta. Palaan myöhemmin vielä erikseen tutkimaan politiikkojen kielenkäyttöä.

Jos esimerkin 42 ja esimerkkien 43 ja 44 vastauksia vertailee keskenään, saa hyvän esimerkin siitä, kuinka kontekstuaalisia indeksit voivat olla. Englannista vaikutteita ottanut sanasto saa nuorten käytössä tulkintoja laiskuudesta, kun taas työpaikoilla, politiikassa ja palvelukonseptien yhteydessä se tulkintaan merkiksi keinotekoisesta pyrkimyksestä vaikuttaa pätevämmältä kuin on. (Ks. Eckert 2008.)

5.2 Sisäinen purismi

Tässä luvussa tarkastelen, millaista sisäistä purismia (eli epämiellyttävänä koettujen saman kielen muotojen vastustamista) aineistosta voi havaita. Tämän luvun tarkoituksena ei ole olla tyhjentävä analyysi aineiston sisäisestä purismista, vaan tavoitteena on nostaa jotain esimerkkejä ja tutkia samalla purismia laajemmassa mittakaavassa kuin vain vieraskielisyyksien vastustamisena. Samalla luku toimii myös kriittisenä katselmuksena siitä, miten hyvin laaja-alainen purismikäsitys palvelee kieli-ideologista tutkimusta.

Luvun tarkoituksena ei myöskään ole selvittää sitä, millaisia ärsyttävät kielimuodot ovat (ks. Lehtonen 2015). Kiinnitän huomion ainoastaan sellaisiin piirteisiin, jotka ovat ideologisuuden tutkimisen kannalta olennaisia. Analyysi lähtee ymmärryksestä, jonka mukaan kielimuotojen nimeäminen on ideologinen teko (Halonen 2012; Mäntynen ym. 2012). Ylipäättään tutkimuksen teoreettiseen taustaan kuuluu käsitys, jonka mukaan kielimuodon kuvaus on sosiaalisten indeksien ja sosiaalisten käytänteiden kuvausta. Tärkeää ei niinkään ole kielimuodon piirteiden kuvaaminen ja sen systemaattinen rajaaminen omaksi muodoksi, vaan sosiaalisuus, jonka varaan kielimuoto rakentuu.

5.2.1 Poliitiikan ja talouden kieli

Poliitiikan ja talouden kielenkäyttöä kommentoidaan aineiston 21 (5,6 %) eri kommentissa. Osassa aineiston kommenteista politiikan ja talouden alalla käytettävä kieli hahmottuu omana itsenäisenä kielimuotonaan. Osassa kommenteista kielenkäyttäjien ja kielen välinen suhde ei ole yhtä kiinteä ja itsenäinen. Talouden alan kieli näyttäytyy vahvemmin itsenäisenä, mikä näkyy nimeämisen tasolla. Kielimuotoa kutsutaan esimerkissä 45 *bisneskieleksi*

ja esimerkeissä 46 *yritysjargoniksi*. Samalla talouden kieli näyttäytyy itsenäisenä kielimuotona:

45)

- b. masuasukki, äityli, pitkässä juoksussa, mukavuusalue, sanotaan nyt vaikka, että
- c. lällyily, **bisneskieli** ja sanontojen suorat käännökset englannista

46)

- b. tahtotila, voimaannuttava, mukavuusalue, tunneäly
- c. **Yritysjargon ahdistaa**.

Yhdyssana *bisneskieli* antaa ymmärtää, että kyseessä on talouden erikoisalalle kuuluva ja sille ominainen kielenkäyttö. *Yritysjargon*-sanon perusosa *jargon* viittaa sanastollisesti eriytyneeseen kielimuotoon. *Jargon*-sanaa käytetään yleisesti sekä politiikan että talouden kielen yhteydessä; voidaan puhua talousjargonista tai poliittisesta jargonista (ks. KS s.v. *jargon*). *Jargon*-sanavalintaan saattaa liittyä myös vastaajan kuulumisen erikoisan ulkopuolelle. Se, mikä erikoisan kieleen tottuneelle vaikuttaa täysin ”normaalilta kielenkäytöltä”, näyttäytyy ulkopuolisesta hämärältä ja vaikeaselkoiselta (Andersson – Trudgill 1990: 17). Määriteosa *yritys* määrittelee sanaston käytön koskevan liiketoiminnan alaa. Vaikka *taloutta* ja *yritystä* ei voi pitää synonyymisinä käsitteinä, pidän niitä tässä tutkielmassa ja sen aineistossa viittausalaltaan riittävän lähekkäisinä, jotta niiden voi katsoa liittyvän saman kielellisen ilmiön kuvaamiseen.

Politiikan kielestä puhutaan käyttämällä määritteenä puhujaryhmän nimeä *poliitikot* tai adjektiivia *poliittinen*, kuten seuraavissa esimerkeissä *poliitikkojen puhe* tai *poliittinen kielenkäyttö*.

47)

- b. tahtotila, haasteellinen, kokonaisnäkemys
- c. Varsinkin **poliitikkojen puhe** vilisee tällaisia ilmauksia, jotka eivät itse asiassa tarkoita yhtään mitään, tulee tunne, että asioita joko hämärretään tarkoituksella tai että puhuja ei itsekään ymmärrä, mistä puhuu.

48)

- b. vastuunkanto, tahtotila ym. poliittinen nami-nami
- c. **Poliittista kielenkäyttöä** kuorrutetaan termeillä, jotka eivät kuvaa toteutettavaa politiikkaa ja joiden sisältö sopivasti hämärä - jokainen voi tulkita lausunnot parhain päin.

Erona talouden kieleen on se, ettei politiikan kieli esiinny aineistossa kertaakaan itsenäisenä perusteena ärsytykselle. Kuten edellisistä esimerkeistä havaitaan, politiikan kielen aiheuttamaa ärsytystä kuvataan tarkemmin. Kielimuodon ärsyttävyys johtuu muun muassa kokemuksesta, jonka mukaan kielenkäyttö on liian epämääräistä. Sen sijaan esimerkeissä 47 vastaaja vain luettelee häntä ärsyttäviä kielen ilmiöitä, joista yksi on *bisneskieli*.

Myös esimerkissä 48 *yritysjargon* näyttäytyy kielimuotona, joka itsessään aiheuttaa vastaajan kokeman ahdistuksen tunteen. Näissä vastauksissa siis oletetaan, että vastaanottajalle on selvää, miksi talouden kieli ärsyttää, mutta poliittisen kielen aiheuttaman ärsytyksen syytä halutaan tarkentaa.

Kun ärsytys kohdistuu koko kielimuotoon, ei kyse ole vain joistain tietyistä ärsyttävistä sanoista. Talouden kielen sanaston ärsyttävyys voidaan nähdä kokonaisvaltaisena, kuten esimerkissä 49.

49)

b. Sanotaanko näin, että..

c. **Yritysmailma on niin täynnä** näitä ärsyttäviä sanoja, että **niistä voisi kirjoittaa kirjan**

Vastaaja on maininnut kohdassa b vain yhden ärsyttävän ilmaisun, mutta antaa perusteluosuudessa ymmärtää, että *yritysmailmassa* eli talouden kielen käyttöalueella näitä sanoja on lukuisia. Tällöin ärsytys ei voi enää perustua pelkästään siihen, että yksittäisten sanojen joukko rikkoisi ideologista käsitystä hyvästä kielestä, vaan syiden täytyy olla laajemmin sosiaalisia, kulttuurisia, moraalisia ja/tai poliittisia ja jollain tavalla kytköksissä yritystoimintaan.

Syy siihen, että käsittelen talouden ja politiikan kieltä samassa luvussa, on molempiin kielimuotoihin yhdistetty pyrkimys kiertää merkityksiä, kuten luvussa 4.4.2 ilmenee. Tällainen toiminta katsotaan moraalittomaksi. Tyypillinen esimerkki on *haastava*, yksi aineiston inhokkisanoista, jota käytetään kiertämään todellinen merkitys 'vaikea'. Seuraava esimerkki 50 havainnollistaa, että moraalittomaksi kielenkäytöksi voidaan katsoa myös merkitykseltään abstraktien sanojen käyttäminen.

50)

b. (tyhjä)

c. Muotihokemat ärsyttävät aikansa, mutta **toden teolla sappenit saavat kiehumään tyhjä, abstraktit sanat, joilla häivytetään konkreettista totuutta liike-elämässä ja byrokratian parissa**

Vastauksessa edellä mainittujen kielimuotojen sanastoon liitetään 'merkityksen puuttuminen' (ks. myös esim. 47 *politiikkojen puhe vilisee*). Poliitikassa ja talouskielessä käytettävät sanat ovat *abstrakteja* ja *tyhjiä*. Osaltaan tämä ilmiö selittyy erikoisalojen luonteella. Taloudessa ja politiikassa käsiteltävät asiat ovat harvoin konkreettisia, minkä takia tarvitaan abstraktimpaa sanastoa. Tämä ei kuitenkaan selitä vielä sitä, miksi abstraktius nähdään sanaston käyttäjien tietoisena valintana. Aineistossa ei harmitella sitä, että politiikassa ja talouden kielessä on paljon abstraktia sanastoa. Sen sijaan abstraktin sanaston käyttäminen nähdään tahallisenä toimintana – *häivyttämisenä* – kuten esimerkin vastaaja ilmaisee.

Miksi siis politiikkojen ja yritysten edustajien kieli koetaan merkitystä moraalittomasti vääristeleväksi? Oletettavaa on, että syynä on poliittisen ja taloudellisen toiminnan luonne: molemmilla aloilla tavoitellaan valtaa ja taistellaan siitä, jolloin niiden viestinnän yhtenä keskeisenä tavoitteena on vaikuttaa. Kansalaisten äänien tai kuluttajien ostospäätösten toivossa on tarkoituksenmukaista rakentaa miellyttävää imagoa. (Ks. myös Heikkinen – Hurme 2008: 35–36.) Ymmärrys politiikan ja yritysmaailman vaikutuspyrkimyksistä näyttäisi siirtyneen koskemaan heidän käyttämäänsä kieltä. Tätä ilmiötä Irvine ja Gal (2000) kuvaavat kertautuvuuden (fractal recursivity) käsitteellä. Kertautuvuus tarkoittaa semiootista prosessia, jossa jokin asioiden välinen yhteys siirretään sellaisenaan kuvaamaan toista yhteyttä eri tasolla (Irvine – Gal 2000: 38). Tässä tapauksessa siis tieto siitä, että politiikkojen ja yritysten vallantavoittelu ei aina ole moraalisesti puhdasta, on siirretty sellaisenaan kuvaamaan heidän käyttämäänsä kieltä. Sanoihin liittyvät indeksikaaliset merkitykset aktivoituvat tietyssä kontekstissa, ja aktivoituneet sosiaaliset merkitykset ovat ideologisia. Koska heidän käyttämänsä kieli voidaan nähdä ärsyttävänä tai jokin heidän käyttämänsä sana (esim. 51: *reippaus*, *joustavuus*, *profiili*) vaikuttaa valtapeliltä, kun se vain esiintyy poliittisessa tai taloudellisessa diskurssissa, kuten seuraavan esimerkin b-kohdassa.

51)

- b. haastava, ongelmallinen, startup-yritys, strategia, liiketoiminnallinen, valmiudet, osaaminen, profiili, kohdeyleisö, markkinointi, kilpailukyky, orientaatio, joustavuus, **reippaus**, brändäys, diskurssi, sosiaalisuus
- c. Erityisesti liiketalouteen, yritysmaailmaan ja julkishallintoon liittyvässä keskustelussa käytetään **sanoja, joiden merkitystä ei avata lainkaan kuulijoille tai lukijoille**. Määrittelemättömiä käsitteitä siis käytetään aivan niin kuin niiden merkitys olisi jakamaton ja maallikoidenkin itsestäänselvästi ymmärtämä. **Tällainen kielenkäyttö on vallan väärinkäyttöä** ja lisäksi köyhdyttää kieltä.

Esimerkin 51 vastaaja on hyvin tietoinen talouden ja politiikan kielenkäyttöön liittyvästä vallankäytöstä. Hän esittää, että näillä aloilla käytetään sanoja, joiden merkitys pitäisi hänen mukaansa selittää kuulijoille. Vallassa olevilla on siis velvollisuus varmistaa, että heidän viestinsä ymmärretään oikein. Heidän ei tule olettaa, että maallikkokuulija tuntee kaikki alalla käytettävät sanat. Vastaajan moraalikäsitys näyttää heijastelevan edustuksellisen demokratian periaatteita, joiden mukaan vaaleilla valittu on vastuussa valitsijoilleen. Vastaajan mukaan vastuuseen kuuluu avoin vuorovaikutus, jossa äänestäjät tai kuluttajat voivat arvioida vallassa olevan toimia. Moraali siis yhdistetään myös yhteiskunnallisiin periaatteisiin, kuten demokratiaan. Periaatteen rikkominen näyttäytyy *vallan väärinkäyttönä*.

Valtaa käyttävien kielenkäyttöön suhtaudutaan siis epäluuloisesti. Yhteistä politiikkojen ja yritysmaailman kielenkäytölle on kokemus siitä, että sanavalinnat ovat ristiriidassa koetun todellisuuden kanssa. Moraalittomaksi kielenkäytöksi ei katsota ainoastaan merkityksen kiertämistä tai abstrakteja sanavalintoja. Myös käsitteiden määrittelemättä jättämistä pidetään moraalittomana.

5.2.2 Teinikieli

Toinen aineistosta erottuva ärsyttävä kielimuoto liittyy puhujan nuoreen ikään. Perusteluosuuden vastauksista 14:ssä (3,7 %) kommentoidaan nuorison tai teinien kieltä. Aikuisien ja nuorten kielimuodoilla näyttäisi olevan ideologiset rajat, joiden rikkominen aiheuttaa närkästystä. Seuraavissa esimerkeissä sanojen ärsyttävyyttä on perusteltu sillä, että ne kuuluvat kielimuotoon *teinikieli* tai *teinisuomi*.

52)

b. ihQ

haluux, mix, jne.

c. **teinikieltä**

53)

b. (tyhjä)

c. **Korvissani niinku on velttoa teinisuomea**, tahtotila poliitikkojen ja byrokrattien snobbailua ja paras ikinä luultavasti nopeasti ohimenevä muoti-ilmiö.

Teinikieli on siis tunnistettava kielimuoto, jonka negatiivinen arvolataus riittää perusteluksi ärsyttävyydelle. Vastaajien esittämät esimerkkisanat teinikielestä ovat tyyliltään puhekielisiä. Lisäksi esimerkissä 52 teinikieleen kuuluvat sanat ovat ortografialtaan poikkeavissa muodoissa: *haluux* ja *mix*, joissa ks-äänne on korvattu x-kirjaimella. Myös sanan *ihQ* kirjoitusmuodon isokirjain poikkeaa perinteisestä kirjoitustavasta.

Kielimuodon nimeäminen *teinikieleksi* näyttää toteuttavan kertautuvuuden prosessia. Nimeämisen avulla vieraus siirretään analogisesti sopivalle etäisyydelle itsestä. Nimeäminen ylläpitää etäisyyttä ja toiseuttaa nuorten sukupuolen puhujasta kauemmas. Ideologisuus tulee esille myös siinä, miten jokin kielen piirre nähdään liittyvän suoraan johonkin ihmisryhmään tai johtuvan jostain ryhmän ominaisuudesta. (Ks. Halonen 2012: 452.)

Esimerkissä 53 teinien kieli määritellään luonteeltaan *veltoksi*, mikä luo vaikutelman puhujaan liitetystä vetelyydestä ja laiskuudesta. Vastaajan mukaan erityisesti puhekielen suunnittelupartikkeli *niinku* on esimerkki tällaisesta kielenkäytöstä. Myös muutama muu aineiston vastaajista on yhdistänyt *niinku*-partikkelin nuoriin puhujiin (Arppe 2014: 17–18) ja lisäksi muissa tutkimuksissa *niinku*-esiintymien on havaittu korreloivan jonkin verran

puhujan iän kanssa (ks. Kunelius 1998: 1; Lappalainen 2001: 79–80; Lappalainen 2004: 112).

Niinku-partikkeli toimii puhutussa kielessä puheen suunnittelun ja editoinnin apuvälineenä. Runsas puheen suunnittelu voisi olla syy siihen, että puhe vaikuttaa laiskalta kielenkäytöltä – varsinkin jos sitä vertaa kirjoitettuun kieleen, jossa erilainen viestintäkanava mahdollistaa sen, ettei suunnittelusta jää jälkeä vastaanottajalle. (Ks. VISK § 862, § 1075.) Kuitenkaan muut *niinku*-partikkelia kommentoineet, eivät ole yhdistäneet sanan käyttöä laiskuuteen, vaan pikemminkin harkitsemattomuuteen tai epävarmuuteen. Niinpä on oletettavampaa, että mielikuva laiskuudesta on lähtöisin nuorista. Sama havainto nousi esille myös esimerkistä 42 luvussa 5.1.4. Esimerkissä nuoria pidettiin laiskoina, koska he käyttivät englannista lainattua sanastoa sen sijaan, että olisivat käyttäneet ”suomenkielisempiä” muotoja. Nuorten käyttämään kieleen liittyvä mielikuva laiskuudesta voi johtua siitä, että nuorten ajatellaan olevan laiskoja.

Seuraavissa kommenteissa asenne nuorison kieltä kohtaan on huomattavasti sallivampi.

54)

b. "opinnot TYYLIIN se ja se", "OLEN TAKAISIN klo 16", sä-passiivi, pilotti, konsepti, referenssi

c. **Nuorison puheet eivät ärsytä läheskään niin paljoa kuin aikuisten kielellinen paskantärkeyty ja kapulakieliset ilmaisut.**

55)

b. T-o-d-e-l-l-a-k-i-n, sikasiisti, itse asiassa, niinkö. Taloussanasto on oma viidakkonsa - puhumme samoista asioista kuin ennenkin, mutta käytämme uusia termejä, kuten rajapinta, rytmin vaihdos,, haasteellinen...

c. Nämä ovat lähinnä aika ajoin esiintyviä **turhia välisanoja, joilla korostetaan ehkäpä juuri puhujan ikään. Teinille sopivat sanat eivät välttämättä sovi aikuiselle - ellei sitten huumorimielessä!**

Molemmissa vastauksissa erotellaan nuorten kieli aikuisten kielestä. Vaikka vastaajat eivät omien sanojensa mukaan ärsyynny nuorten kielenkäytöstä, heidän vastauksensa perustuvat käsitykseen nuorten kielen erilaisuudesta. Kommentissa 54 vastaaja vertaa nuorten kieltä aikuisten kielenkäyttöön, jossa hänen mukaansa ärsyttää enemmän kielellinen tärkeileminen ja kapulakielisyys. Samalla hän tulee kuitenkin presupponoineeksi, että *nuorison puheet* voidaan kokea ärsyttäviksi.

Esimerkissä 55 vastaaja hyväksyy teinien sanat, kunhan ne pysyvät nuorten kielenkäytössä: aikuisten puheeseen ne ovat tervetulleita vain kielellisenä vitsinä. Nähtävästi piirteistä ei pidetä, mutta ne hyväksytään nuoren kasvuun kuuluvana osana. Vastaaja näyttäisi tukeutuvan *nuoret ovat nuoria* -ajatteluun, jolloin ryhmän erityispiirteet kiinnitetään

osaksi heidän luonnollista olemusta. Nuorten erilaisuus kuitataan yksiselitteisesti ikä- ja kulttuurisidonnaisena asiana. Samalla mahdollistetaan heihin kohdistuva eriarvoisuus. (Ks. Pekkarinen 2014; Suurpää 2014). Vastaukset näyttäisivät ajavan siis halua pitää aikuisten kieli erossa nuorten kielestä. Nuorten kieli ei saa samanlaista arvoa kuin aikuisten kieli. Aikuiset katsovat olevansa nuorten yläpuolella, ja siten myös oikeutettuja arvostelemaan nuorten käyttämää kieltä (Saarilahti 1995: 232, 235). Eriarvoisuuden taustalla on nuorten ja aikuisten erilainen asema yhteiskunnassa, kulttuurissa ja perheessä. Nuoruuden tavoitteena on lopulta aikuistua ja lunastaa oma paikkansa aikuisten maailmassa (Saarilahti 1995: 239–240).

Seuraavassa kommentissa käy eksplisiittisesti esille se, että vastaajaa ärsyttää yksittäisiä sanoja enemmän se, kuka niitä käyttää ja miten.

56)

b. Yllä mainitut (mikä ihme on tahtotila?)...

IhQ, plide ja muut **teinihokemat**.

c. ... **mutta ehkä enemmän miten niitä käytetään, ja niiden käyttäjät. Jos niitä ihan toisissaan sellaisella nasaaliäänellä käyttää.**

Vastaaja kertoo, että erilaiset *teinihokemat* ärsyttävät häntä. Perusteluosuudessaan hän kuitenkin aprikoi, että syynä ei sittenkään ole ehkä sanat vaan niiden käyttötapa ja käyttäjät. Esimerkiksi tällaisesta ärsyttävästä tavasta hän antaa vakavasti ilmaistun²⁶ nasaaliäänisen puhutavan. Vastaaja ei sano, että tarvitseeko puhujan olla nuori puhuessaan ärsyttävällä tavalla. Kuitenkin kun vastauskontekstina on *teinihokemat*, on luultavaa, että hän tarkoittaa nuoria. Myös *tosissaan nasaaliäänellä puhuminen* viittaa luultavimmin juuri teineihin, ja erityisesti tyttöihin, sillä tutkimuksissa nasaalisuus on liitetty juuri heidän puheensa ominaispiirteeksi (Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2006: 242; Vaattovaara 2013: 146). Tyttöjen kielen onkin havaittu herättävän enemmän ärsytystä kuin poikien kielen (Joronen 2007: 23–26). Myös tässä yhteydessä nuorten kieli sopii huumorin välineeksi. Sen sijaan kieli-
muodon autenttinen käyttäjä, nuori (tyttö), herättää ärtymystä. Vastaaja siis ilmaisee melko avoimesti, että nuorissa ja heidän tavassaan puhua on jotain ärsyttävää.

Miksi nuoret ärsyttävät? Tämän tutkimuksen mukaan he näyttäytyvät vähemmän arvokkaina ja laiskoina, eivätkä heidän käyttämänsä kielelliset ilmaukset sovi aikuisten suuhun – paitsi vitsinä. Aikuisten vastaajien tapa puhua nuorten kielenkäytöstä on yleistävää (Saarilahti 1995: 233–235) ja alistavaa. Eriarvoisen kohtelun taustalla on luonnollistuneita

²⁶ Kuten edellisessäkin esimerkissä 55, myös tässä vastaaja implikoi, että teinisanon käyttäminen huumorimielessä on hyväksyttävää.

olettamuksia nuorista ja nuoruudesta. Kieli-ideologiat ylläpitävät nuorten eriarvoista sosiaalista asemaa ja nuoriin liitettyjä yleistettyjä ominaisuuksia.

5.2.3 Hellimispuhe

Tarkastelen tässä analyysiluvussa kielimuotoa tai puhetapaa, jota nimitän hellimispuheeksi. Hellimispuhe on tässä yhteydessä väljä käsite. Viitataan sillä löyhästi kielenkäyttöön tai kielimuotoon, joka katsotaan aineistossa liian imeläksi tai luonteeltaan lässyttäväksi. Se yhdistyy emotionaalisuuteen, lapsiin, naiseuteen, raskauteen ja pehmeeseen. Kommentteja, joissa puhutaan tällaisesta kielimuodosta, on aineistossa kuusi (1,6 %). Tarkastelen seuraavaksi sitä, millaisesta ilmiöstä on aineiston valossa kyse ja teen havaintoja siitä, millaisiin ideologioihin ärsytys perustuu.

Seuraavassa kommentissa 57 perustellaan sanojen ärsyttävyyttä sillä, että niiden katsotaan olevan jollain tavalla liian *imeliä*.

57)

b. Tunteroinen. Palttiarallaa. Morjentes.

c. En keksi perusteita. "Tunteroinen" **ehkä jotenkin liian imelä sana. Vähän sellainen "lämpsänpömpsäntömpsä"**. Kun voisi sanoa "tunti" tai vastaavaa.

Vastauksessa vastaaja ilmaisee, että hänellä on vaikeuksia perustella sanojen ärsyttävyyttä. Hän pitää *tunteroinen*-sanaa *ehkä jotenkin liian imelänä* eli toisin sanoen jollain tavalla liian makeana tai siirappimaisena. Hän vertaa sitä "*lämpsänpömpsäntömpsä*"-ilmaisuun, joka ei tarkoita mitään, mutta muistuttaa äänteellisesti lapsille puhuttavaa hoiva- tai hellimispuhetta. Sana vaikuttaisi siis kantavan mukanaan hellyyden tunteita. *Tunteroinen*-sana onkin johdettu *tunti*-sanasta affektiivisten johtimien *(e)rO* ja *(i)nen* avulla. Affektiiviset johtimet ilmaisevat puhujan asennoitumista puhujaan tai puheena olevaan asiaan ja ovat lähellä lapsen tai hoivakielen affektiivisiä sanoja (VISK § 206, myös alaviite). Oletettavaa on, että sanaan liitettävä affektiivinen käytötapa aiheuttaa vastaajan ärsyyntymisen.

Aineistossa hellimispuheesta käytetään nimityksiä *lällyily* ja *lässykieli*.

58)

b. **masuasukki**, äityli, pitkässä juoksussa, mukavuusalue, sanotaan nyt vaikka, että

c. **lällyily**, bisneskieli ja sanontojen suorat käännökset englannista

59)

b. **Masuasukki**.

c. Ihan kivoja mutta fraasit kuluvat, näillä on elinkaari jossa tuoreudesta tympeyteen. Mukava kesksiä ja miettiä uusia, köyhää käyttää jo paljon kiertänyttä. **Lässykieli kyrsii eniten, mutta se soveltuu hyvään vittuiluun.**

Molempiin kielimuodon nimityksiin liittyy halventava konnotaatio. *Lälly* tarkoittaa lepsua tai imelää ja *lässy* lässytystä, joutavaa puhetta tai höpinää (KS s.v. *lälly* ja *lässy*). Lässytys erottuu muusta puheesta erityisesti prosodisten piirteiden avulla. Hoivapuheessa keskeiset sanat korostuu, sävelkorkeus nousee, vokaalit ovat pidempiä ja painotuksia ja taukoja on enemmän (Paavola 2008: 45). Esimerkissä 58 *lällyily* näyttäytyy itsessään negatiivisena puhetoimintana, jonka ärsyttävyys on itsestään selvää. Esimerkissä 59 vastaaja ilmaisee, että nimenomaan *lässykieli* ärsyttää häntä eniten. Vastauksen slangi-ilmaus *kyrsiä* toimii ärsytyksen tunnetta vahvistavana ilmaisuna. Vastaajasta hellimispuhetta voi käyttää kuitenkin ironisesti vinoilemiseen. Jotta hellimispuheella vinoileminen onnistuu, eli vastaanottajalla on mahdollisuus ymmärtää lausumaan kätkeyty implisiittinen merkitys, täytyy hellimispuheeseen liittyvän negatiivisen tunnusmerkkisyyden olla yleisesti jaettua.

Esimerkeissä 58 ja 59 on mainittu molemmissa ärsyttävänä sanana *masuasukki*. Eräs vastaaja, joka on myös suivaantunut *masuasukki*-sanasta, kommentoikin (esim. 60), että raskaus *taannuttaa naisten kielenkäyttöä*.

60)

b. Sä-passiivi

Jaksuhali

Masuasukki ja kaikki muut raskaustaantuneiden naisten sanat

c. [--] **Kielenkäytön tyypertyminen raskauden aikana on käsittämätön ilmiö.** Suomen kieli on rikas ja ilmaisuvoimainen kieli. Vieraiden kielten vaikutus ei sitä turmele, vaan **ihmisten taantuva mieli.**

Esimerkin 60 vastaajan mukaan hellimispuhe on vain naisten käyttämä kielimuoto. Naisten liittäminen sanan tyypillisiksi käyttäjiksi saattaa johtua sanaan yhdistetystä äiteydestä. Lisäksi Johanna Vaattovaara on arvellut, että lässyttävä puhetapa saattaa olla tapa ilmaista muun muassa feminiinistä identiteettiä (Yle Uutiset 2.1.2013). Sillä, että puhetapa helpommin yhdistetään naisiin, on luultavasti kulttuurinen tausta. Naisiin on länsimaisessa kulttuurissa liitetty esimerkiksi pehmeys, emotionaalisuus ja hoivaaminen, joihin myös lässyttäminen yhdistetään. Näin ollen on luontevaa, että lässytys indeksoi feminiinisyyttä. Liiallinen feminiinisyyden korostaminen saatetaan kuitenkin kokea ärsyttäväksi yhteiskunnassa, jossa naiseus on toiseutta (ks. Löytty 2005:162).

Vastaajan mukaan raskauden aikana *kielenkäyttö tyypertyy*. Hän pitää tällaista käytöstä takapakkina kielellisessä osaamisessa. Raskauden aiheuttama hellimispuhe näyttäytyy aikuisten ihmisten puheessa taantumisena, paluuna lapsen tasolle. Vaikuttaisi siltä, että aikuisen ei ole sopivaa puhua tavalla, joka liitetään lapsiin. Käsitys aikuisuuden ensiarvoisuudesta suhteessa keskenkasvuisuuteen tulee tässäkin (vrt. edellinen luku 5.2.2) luvussa esille. Lopuksi vastaaja esittää, että tällaisella kielenkäytöllä voi olla koko kieltä turmeleva

vaikutus. Vastaajan mukaan *suomen kieli on rikas ja ilmaisuvoimainen* eikä raskausajan kieli kuulu tähän kieleen.

Masuasukki-sana on esiintynyt monen vuoden ajan julkisissa ärsyttävistä sanoista ja sanonnoista käydyissä keskusteluissa²⁷. Aineisto ei nosta sanan interdiskursiivista luonnetta riittävän eksplisiittisesti esille, vaikka vastauksien perusteella se on luultavasti ollut myös vastaajien tiedossa. Seuraava katkelma Tuija Siltamäen kolumnista valottaa tätä näkökulmaa. Lainaus auttaa ymmärtämään ideologista taustaa, jota vasten *masuasukki*-sanankommentointi asettuu. Aamulehden kolumnissa (1.11.2016) Tuija Siltamäki kirjoittaa *masuasukki*-sanankäytön ärsyttävyydestä, jonka hänkin yhdistää lapsen saamiseen ja äitiyteen. Myös Siltamäen mukaan sanan ironinen käyttäminen on mahdollista ja hyväksyttävää (ks. esim. 59 lassykielestä), mutta *tosissaan* sanaa käyttävät vain *ärsyttävät ihmiset*.

Masuasukki on kuin verbaalinen urbaani legenda, joka edustaa vierasta, salaisuuksien verhoamaa äitylikulttuuria, jossa lobotomiapotilaiden tasolle taantuneet äipät pukeutuvat kauhtuneisiin, kuolan ja piltin tahrimiin Snoopy-yöpaitoihin ja kommunikoivat vain hennosti lässyttämällä.

Masuasukki on joka suhteessa täydellisen raivostuttava sana, jonka muoto vastaa sisältöä. Se kuulostaa ärsyttävältä, sitä käyttävät tosissaan vain ärsyttävät ihmiset ja sen edustama maailmakin on ärsyttävä.

Hänen mukaansa sanan ärsyttävyys liittyy sanan käyttäjiin eli kotona oleviin äiteihin ja stereotyyppiseen mielikuvaan kotiäiteydestä, jota hän kärjistäen kolumnissaan kuvaa. Myös Siltamäki yhdistää tällaiseen kielenkäyttöön henkisen taantumisen. Kotiäidit ovat luopuneet työelämästä ja hoitaessaan lapsia alkaneet puhuakin kuin he. Kotiäitien kielenkäyttö toimii todisteena muutoksesta. Kuva kotiäitiydestä liittyy väistämättä tunteikkaaseen äitiyden ja työn yhdistämisestä käytävään keskusteluun. Hellimispuhe saa sosiaalisia indeksejä, jotka ylläpitävät stereotyyppistä kotiäitiyteen liitettyä kuvaa naisista, jotka ollessaan lasten kanssa kotona muuttuvat älyllisesti yksinkertaiseksi ja menettävät arvonsa työmarkkinoilla.

Hellyttelypuheen ärsyttävyyden takana on luultavasti myös muita kulttuurisia arvoja. Aikuisille suunnatussa puheessa tunteiden ilmaiseminen on estyneenpää kun taas pienille lapsille suunnattu puhe on voimakkaammin emotionaalista. Ero on havaittavissa laajasti eri kulttuureissa. (Trainor – Austin – Desjardins 2000.) Lisäksi suomalaiseen kulttuuriin kuuluu erityinen pidättyneisyys julkisessa emotionaalisessa ilmaisussa. Varsinkin hellyyden ja rakkauden osoittaminen on – ainakin stereotyyppisesti – verrattain sulkeutuneempaa. Hel-

²⁷ Ärsyttävistä sanoista ja sanonnoista on uutisoitu lähes vuoden välein vuodesta 2013 asti (HS 17.1.2013; Iltalehti 13.8.2015; Aamulehti 28.10.2016; Iltasanomat 22.6.2017). *Masuasukki*-sana on ollut esillä niiden yhteydessä.

lyttelypuheeseen kuuluva affektiivisuus voi tuntua näitä kulttuuritaustoja vasten ärsyttävältä. Seuraavan vastaajan kommentti liittyy osittain tähän ilmiöön. Esimerkissä 61 vastaaja pitää *terapiapuhetta* merkinä liiallisesta henkisen vahvistumisen tarpeesta.

61)

b. toimesta, jaxuhali, meikkis, settii, voimauttava, kokea, tahtotila, haastava

c. Poliittinen kapulakieli on ärsyttävää: puhutaan tai kirjoitetaan niin vaikeasti, että ymmärtäminen on vaikeaa. Tämä on vastuun pakoilua. **Terapiapuhe on myös ärsyttävää: onko elämästämme tullut niin vaikeaa, että kaikki voimauttava ja hemmottelu on tarpeen.** Ja miksi asiat eivät enää ole vaikeita tai hankalia, vaan haastavia?

Vastaaja on ärsyyntynyt kaikenlaisesta *voimauttavasta* ja *hemmottelevasta* puheesta. Hän kokee, että tällainen puhe on yleistynyt ja ettei sillä ennen sille ollut tarvetta. Vastauksessa viitataan luultavasti muuttuneisiin asenteisiin psykoterapiaa ja niin sanottua self-help-diskurssia kohtaan. Julkisuudessa on viime vuosina ollut näkyvästi esillä erilaiset oman onnellisuuden ja hyvinvoinnin tavoittelun teemat, ja esimerkiksi self-help-kirjat ovat olleet 2010-luvun myydyimpiä (HS Nyt 16.12.2014). Myös eri tieteenaloilla ollaan jo pidempään oltu kiinnostuneita voimaantumisen (Siitonen 1999: 84–85). Vastaaja näyttäisi vastustavan tällaista kulttuurin muutosta ja arvostavan jonkinlaista henkistä vahvuutta, jota vasten *hemmottelu*, *kaikki voimauttava* ja tunteiden ilmaisu ylipäättään näyttäytyy heikkoutena. Tällaisella ajattelulla voi nähdä yhtymäkohtia erilaisiin vahvuutta arvostaviin kulttuureihin kuten työläisluokkaan (ks. Eckert 2008: 465) tai stereotyyppiseen suomalaiseen kulttuuriin, jossa arvostetaan tietynlaista kovuutta elämän edessä ja paheksutaan valittamista ja voivottelua.

Lisäksi lässytyksen liittyminen lapsiin ja lapsellisuuteen voi olla pahennuksen taustalla. Monet kulttuuriset ja sosiaaliset normit pitävät lapsiin yhdistyviä piirteitä, kuten leikkimistä tai naiiviutta, aikuiselle sopimattomina ominaisuuksina ja toimintana. Jo pelkkään *lapsellisuus*-sanaan liittyy väheksyviä konnotaatioita. Aikuiselle on nöyryyttävää tulla miellettyksi lapsenkaltaiseksi. On mahdollista, että lässytys indeksoi lapsellisuutta eikä siksi ole sopivaa kieltä aikuisen suuhun. Tähän tuntuisi viittaavaan myös esimerkin 60 ja kolumnisti Siltamäen ajatus taantumisen.

Tämän luvun analyysi osoittaa, että hellimispuheen kaltaiseen kielenkäyttöön yhdistyvät indeksit näyttävät muodostavan emotionaalisuuden ympärille rakentuvan indeksikaalisen kentän. Naiseus, lapset, äitiys ja voimaantuminen yhdistyvät tunteisiin. Ilmiön taustalla on mitä luultavimmin monia yhteiskunnallisia, historiallisia ja kulttuurisia tekijöitä. Tämän tutkimuksen aineisto on liian kapea aiheen tarkemmalle tarkastelulle, minkä vuoksi hellimispuhe tarjoaakin kiinnostavia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tämän katsauksen

perusteella selvää kuitenkin on, että kieltävä suhtautuminen hellimispuheeseen antaa paljon viitteitä suomalaisen yhteiskunnan valta- ja arvoasetelmista.

5.2.4 Slangi ja murteet

Aineistossa on yllättävän vähän mainintoja murteista ja slangista ärsyttävyyden syynä (5 kommenttia; 1,3 %). Päinvastaista havaintoa olisi voinut pitää odotuksenmukaisena, sillä murteet ja slangi ovat tutkitusti herättäneet negatiivisia kokemuksia ja tunteita maallikoiden keskuudessa (ks. esim. Haakana – Mäntynen 2002: 300–301; Palander ja Mielikäinen 2014: 79–111; Vaattovaara 2016). Myöskään kielenhuollon suhtautuminen murteisiin ei ole ollut yksiselitteistä. Toisaalta murteita on pidetty arvokkaina lähteinä omakielisille ilmauksille, mutta toisaalta ne on nähty yleiskieleen verrattuna alempiarvoisena (Rintala 1998: 51–52; Kolehmainen 2014: 27). Positiivista murreasennetta on vahvistanut 2000-luvun taitteessa käynnistynyt murrebuumi (ks. Koski 2002: 69–74).

Slangista ja *murteista* puhuttaessa on otettava huomioon metakielen erot. Maallikon ja lingvistin käyttämä metakieli on jo lähtökohtaisesti erilaista, sillä kielitietoisuus on eri tavalla järjestynyttä (Preston 1996). Vaikka molemmat käyttävät osittain samoja termejä, niiden merkityksissä voi olla eroja (Mielikäinen – Palander 2014: 26–27). Erilaisuutta selittää myös se, että edes tutkijat eivät ole aina olleet yksimielisiä siitä, mihin viittaavat esimerkiksi sellaiset termit kuin *yleis(puhe)kieli*, *kirjakieli* tai *slangi* (Ks. esim. Sajavaara 2000: 79–85; Rosenberg 2011:12–14; Kolehmainen 2014: 21–23). On siis täysin ymmärrettävää, että maallikoiden puheessa ilmauksien *murre* ja *slangi* viittauskohde ei ole kovinkaan eksakti.²⁸ Seuraava esimerkki 62 havainnollistaa käsitteiden erilaista viittausalaa ja sitä, miten metakielisten käsitteiden variaatio vaikuttaa tulkintaan.

62)

b. tota tota, alkaa olla (seurustella), ketä (kuka)

c. Monet täytesanat ovat ärsyttäviä, jos niitä käytetään paljon. **Vaikka yleisesti pidän murteista, ovat jotkut murreilmaisut ärsyttäviä - erityisesti slangisanat.**

Vastaaja ilmoittaa suhtautuvansa pääasiassa positiivisesti murteisiin, mutta osa *murreilmaisui*sta aiheuttaa ärsytystä: etenkin *slangisanat* ovat ärsyttäviä. Ensilukemalta vastaaja näyttäisi siis suhtautuvan osittain negatiivisesti murteisiin ja slangiin. Vastauksen lopussa vastaaja niputtaa slangin osaksi murteita, mikä kuitenkin ohjaa kyseenalaistamaan tulkintaa. Slangin tutkimuksessa slangia on pidetty murteesta erillisenä sen runsaiden lai-

²⁸ Aiempien tutkimusten mukaan maallikko voi tarkoittaa murteella esimerkiksi yleiskielestä poikkeavaa muotoa. Slangi taas voi viitata Helsingin puhekieleen mutta myös laajemmin kaikkien käyttämään yleispuhekieleen. (Mielikäinen – Palander 2002: 92; Mielikäinen – Palander 2014: 41.)

nasanojen ja äänteellisten ja morfologisten ominaisuuksien vuoksi (Paunonen 2000: 36). Kansanlingvistisissä tutkimuksissa onkin aiemmin havaittu, että osa maallikoista ei tee samanlaista erottelua slangin ja murteen välille (Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2006: 234–235; Rosenberg 2011: 19–20, 49–52.) Vastausta tulkitessa täytyy kiinnittää erityistä huomiota terminologisiin eroihin.

Kommentin perusteella vaikuttaa siltä, että vastaajan käsityksessä *murre* tarkoittaa yleiskielestä poikkeavia kielimuotoja (ks. Mielikäinen – Palander 2014: 92; Rosenberg 2011: 69). Myös *slangisanoilla* vastaaja viittaa todennäköisesti johonkin muuhun kuin Helsingin alueen puhekielen, sillä kohdassa b luetelluista sanoista *tota tota* ja *ketä* ovat tyypillisiä laajalevikkisiä puhekielenpiirteitä, joista moni aineiston vastaaja on suivaantunut ja joita ei voi liittää alueellisesti vain pääkaupunkiseutuun. *Alkaa olla* -ilmaus (’seurustella’) kuuluneen nuorison käyttämään puhekieleen.

Näin ollen on mielestäni todennäköisempää, että puhuja viittaa slangilla yleisesti puhekieleen. Kielentutkijan käsitteillä saman ajatuksen voisi ilmaista seuraavasti: *Vaikka pidän yleiskielestä poikkeavista puhetavoista, jotkut yleiskielen vastaiset ilmaukset ovat ärsyttäviä – erityisesti hyvin puhekieliset*. Edellisen luennan jälkeen puhekieli näyttäytyy ärsyttävänä kielimuotona. Tästä tullaan siihen päätelmään, että lopulta ärsyttäväksi koettu kielimuoto on puhekieli. Kuten aiemmin on ollut esillä, puhekielen vastustaminen liittyy myös standardi-ideologisiin arvoihin, joiden mukaan standardoitu kieli on oikeaa ja hyvää kieltä. Puheessa käytettävät muodot ovat standardille vastakkaisia, ja siksi vastustettavia. Thomasin laaja purismimääritelmä johtaa siihen, että puhekielen vastustaminen kuuluu standardi-ideologian lisäksi myös puristiseen ideologiaan.

Seuraavaksi tarkastelen, voiko murteellisista persoonapronomineista ärsyyntymistä pitää laajemmin murteiden vastustamisena. Persoonapronominien murrevariantit (esim. *minä, mä, mää, mie, miä*) ovat maallikoille tunnettuja murteenmerkkejä, joiden avulla aluemurteita erotetaan toisistaan. Omasta murteesta poikkeavat persoonapronomininit herättävät myös voimakkaita tuntemuksia (Mielikäinen – Palander 2014: 185, 195). Murteellisista muodoista aineistossa esiintyy *mää-* ja *sää-*pronominit, jotka on perinteisesti liitetty tamperelaisiin ja turkulaisiin kielenpuhujiin (Mielikäinen – Palander 2002: 98). Kieliasenteita selvittäneissä tutkimuksissa *mää-* ja *sää-*variantteja on pidetty useimmiten rumina (Mielikäinen – Palander 2002: 100; Mielikäinen – Palander 2014: 198), joten niiden esiintyminen aineistossa ei ole yllättävää. Aineistossa kaksi vastaajaa (esim. 63 ja 64) pitää *mää-* ja *sää-*persoonapronomineja ärsyttävinä muotoina.

63)

b. mää ja sää

c. **Suorastaa oksettavat sanat. Joka paikassa tunkevat esiin.** Omilta lapsiltani olen onnistunut **karsimaan yritykset määkimiseen** pois jo heti alkuunsa.

Esimerkin 63 vastaaja ilmaisee voimakasta vastenmielisyyttä pitkävokaalisia persoonapronomineja kohtaan. Ne esiintyvät hänen mielestään kielenkäytössä usein. Vastajan havainto on linjassa myös tutkimustulosten kanssa, sillä *mää-* ja *sää-*pronomineja on pidetty ekspansiivisina murrepiirteinä (Mielikäinen - Palander 2014: 191). Ilmaus *joka paikassa tunkevat esiin* luo vaikutelman pronominin aktiivisesta levittäytymisestä. Ilmaisutapa muistuttaa kielikeskusteluista tuttua *rikkaruoho*-metaforaa. Epätoivotut kielenilmaukset ovat kuin rikkaruohoja, jotka kasvavat ei-toivotuissa paikoissa ja joita kielenhuoltaja joutuu kitkemään kielen puutarhasta. (Ks. Leino 1989.) Myös *karsia*-verbin ('poistaa oksia') käyttäminen vahvistaa puutarhatematiikkaa. Vastaaja on omien sanojensa mukaan ollut itse puutarhuri-kielenhuoltaja-roolissa katkaistessaan *mää*-pronominin oksat lastensa puheesta.

Vaikka *mää*-pronomini yhdistetään murteisiin, on vastaajan kommentista mahdollonta varmasti sanoa, onko kyse pelkästään yhden pronominin vastustamisesta vai toimiiko yksi murrepiirre koko murteen edustajana. Piirteen tiedetään yhdistyvän aluemurteisiin, joten on mahdollista, että myös vastaajan ärsytyksen taustalla on murteellisuuden vastustaminen. Toisaalta mikään vastauksessa ei suoraan viittaa murteellisen kielimuodon vastustamiseen, ja vastenmielisyyttä saattaa kohdistua vain persoonapronominien pitkiin variantteihin.

Seuraavassa esimerkissä 64 pitkävokaaliset pronominit näyttäisivät yhdistyvän murteen sijasta slangiin:

64)

b. Sanojen pidentäminen "mää tein sitä ja mää tein tota"

c. **Helsingissä slangit sanat** kuulostavat ärsyttäviltä, koska **niitä ei ymmärrä ja puhuja kuulostaa leuhkalta. Sama homma sanojen pidentämisessä** mää sää

Esimerkissä vastaaja vastustaa slangia ja "pidennettyjä" sanoja *mää* ja *sää*, joita hän pitää ärsyttävinä. Ilmaus *pidentäminen* on tyypillistä maallikon metakieltä, jossa kielitieteellisten termien merkitys on muuttunut (Mielikäinen – Palander 2014: 28). *Pidentämisellä* voidaan maallikkopuheessa viitata yleisesti erilaisiin murrepiirteisiin (Kansanlingvistinen sanakirja s.v. *pidentää*). Tässä yhteydessä *pidentäminen* tarkoittaa persoonapronominien vokaalin pidentämistä (*mä* > *mää* ja *sä* > *sää*), jolloin *mä-* ja *sä-*muodot näyttäytyvät norminmukaisina.

Vastauksessa jää hieman epäselväksi, pitääkö vastaaja sanojen pidentämistä ja *mää-* ja *sää-*muotoja slangiin kuuluvina. Pitkävokaalisia persoonapronomineja on kansanlingvistikien tutkimusten mukaan pidetty ominaisina pääkaupunkiseudun aluepuhekielelle *mä-* ja *sä-*varianttien lisäksi (Mielikäinen – Palander 2014: 191), joten piirteiden yhdistäminen Helsingin puhekieleen ei olisi tavatonta. Kuitenkin vertailusanan *sama* käyttäminen luo vertailusuhteen slangisanojen ja ”pidennettyjen” sanojen välille, mikä viittaisi siihen, että vastaaja pitää niitä erillisinä. Jotta samanlaisuuksien vertaileminen olisi ylipäättään mielekäästä, on ilmiöiden oltava tosistaan erillisiä.²⁹

Vastaaja perustelee Helsingin puhekielen sanaston ja *mää-* ja *sää-*pronominiin ärsyttävyyttä sillä, että niitä *ei ymmärrä* ja että niiden käyttäjät *kuulostavat leuhkalta*. Kokeimuksia merkityksen epäselvyydestä on noussut esille myös aiemmissa kansalingvistisissä tutkimuksissa (Mielikäinen – Palander 2014: 110–111). Ymmärrettävyys liittyyneen Stadin slangin sanastolliseen omaleimaisuuteen. Slangiin on lainautunut sanastoa muun muassa ruotsin ja venäjän kielestä. Sen erilaisuus erottaa ryhmän muista ja sitä kautta vahvistaa sen identiteettiä. Erilaisuus aiheuttaa ulkopuolisissa kuulumattomuuden tunnetta, mikä selittää kielimuotoon liitettyjä negatiivisia tunteita. Taustalla voi olla myös Stadi vastaan lande -asetelma, sillä kaupungin ja maaseudun välisissä suhteissa on pintapuolisuutta ja ennakkoluuloja (Eskola 1963).

Kaupunki-maaseutu-asetelma tulee implisiittisesti esille myös siinä, millaisena slangisanojen käyttäjiä kuvataan. Esimerkissä kielimuodon puhujiin liitetään myös indeksikaallinen merkitys *leuhka*. Mielikuvan takana on pääkaupunkiseutulaisiin liitetty uudenlainen heimostereotyyppinen kuva, jossa heihin yhdistetään rehentely ja ylimielisyys (Mielikäinen – Palander 2014: 110–111). Tämän mielikuvan esiinnousua on saattanut vahvistaa myös *mää-*pronominiin käyttöön liittyvä painollisuuden ilmaisutehtävä. *Minä-*variantin väistyessä Helsingin puhekielestä *mää* on yleistynyt *mä-*muodon rinnalla painollisemmaksi variantiksi. (Lappalainen 2006: 254–255; Mielikäinen – Palander 2014:191.) Itseen viittaamisen painottuminen saattaa vahvistaa ylimielisyyteen liitettyä mielikuvaa.

Kansanlingvistikien tutkimusten mukaan pääkaupunkilaisiin puhujiin liitetään usein myös muita kielteisiä ominaisuuksia, kuten töykeyttä ja vastenmielisyyttä. (Mielikäinen – Palander 2002: 103; Mielikäinen – Palander 2014: 110). ”Pääkaupunkiviha” on osa laajempaa ilmiötä, sillä kansainvälisissäkin tutkimuksissa on havaittu, että pääkaupunkiseutulaisiin puhujiin liitetään negatiivisia mielikuvia (Vaattovaara 2016: 100). Kielimuotoihin kytkeytyneiden merkitysten takana näyttää siis olevan laajemmat ideologiset käsitykset

²⁹ Ei ole mielekäästä vertailla ylä- ja alakäsitteitä keskenään. Esimerkiksi jos väittää: *koirat ovat ärsyttäviä eläiminä*, ei ole mielekäästä sanoa, että myös labradorinnoutajat ovat ärsyttäviä. Jo edellinen väittämä koirista pitää sisällään ajatuksen siitä, että labradorinnoutajat ovat ärsyttäviä.

kaupunkilaisuudesta ja maalaisuudesta sekä näiden väliset jännitteet (ks. Vaattovaara 2016: 96–100). Maalaisuuteen yhdistetään mennyt aika ja vanhakantaisuus kun taas kaupunkilaisuuteen liitetään kuva modernista. Leuhka-merkityksen liittäminen voi johtua tästä moderni–vanha-vastakkainasettelusta. Kuten aiemmin on ollut esillä, uusi arvotetaan usein vanhaa paremmaksi (ks. luku 4.4.3). Helsingin puhekielen piirteet edustavat modernia. Helsinkiin Suomen pääkaupunkina saapuvat ensimmäisenä uusimmat trendit ja suuri asukasluku mahdollistaa monipuoliset palvelut ja alakulttuurit (ks. Vaattovaara 2016: 98). Eriarvoisesta asemasta seuraa ylimielisyyden tulkinta, jonka avulla maaseutua edustava yrittää tasoittaa kokemaansa alemmuuden tunnetta.

Sama moderni–vanha-oppositio näkyy myös niissä myönteisissä tulkinnoissa, joita tutkimusten mukaan pääkaupunkiseudun puhekieleen on liitetty. Tällaisia luonnehdintoja ovat esim. *makee*, *fksu*, *siisti*. Niissä korostuu muodikkuus ja modernius suhteessa maalaisempaan kieleen. (Mielikäinen – Palander 2014: 110–111). Saako puhuja myönteisen (esim. *makee*) vai kielteisen (esim. *leuhka*) merkityksen riippuu ideologisesta tulkinnasta (ks. Eckert 2008: 465–467).

Olen tässä luvussa tutkinut sisäistä purismia aineiston valossa ja erotellut neljän alaluvun verran kielimuotoja, joihin voi katsoa kohdistuvan sisäistä purismia. Nämä muodot ovat politiikan ja talouden kieli, teinikieli, hellimispuhe sekä slangi ja murteet. Jokaisen kielimuodon analyysissä on paljastunut erilaisia sosiaalisia merkityksiä, joiden varaan kielimuotojen paheksunta rakentuu. Näitä ovat esimerkiksi vallantavoittelu, laiskuus, emotionaalisuus ja ylimielisyys. Kuten esimerkeistä huomaa, aktivoituneet ideologiat ovat keskenään hyvin erilaisia. Ne toimivat todisteena siitä, kuinka sosiaalista, yhteiskunnallista, kulttuurista ja poliittista merkityksen anto on.

Miten purismi suhteutuu tähän laajaan ideologiseen verkostoon? Millainen käyttöarvo sisäisen purismin termille jää? Thomasin sisäisen purismin näkökulma imaisee sisäänsä monia erilaisia kieli-ideologioita. Purismin ymmärtäminen minkä tahansa kielimuodon vastustamiseksi osoittautuu mielestäni liian laajaksi tavaksi nähdä purismi. Purismin ideologia typistyy tällöin epämiellyttäväksi koettujen kielimuotojen epämääräiseksi vastustamiseksi. Laajan käsityksen mukaan myös standardi-ideologia voidaan ymmärtää purismiksi (ks. esim. 62). Käsitteen laajuuden vuoksi sen avulla ei voi tarttua kuin pintapuolisesti monimutkaisiin ilmiöihin, jotka kätkevät alleen lisää ideologisia tasoja. (Vrt. Löytty 2005: 172–173.) Tässä tutkielmassa käsitteen tehtäväksi jäi ainoastaan erottaa kielimuotojen vastustaminen vieraskielisyyden vastustamisesta. Tällainen tehtävä ei mielestäni tuo lisäarvoa analyysille tai edistä sitä. Todellisuudessa ideologisuudessa on kyse monimutkaisesta sosi-

aalisten merkitysten kytköksistä ja niiden ja ideologioiden vuorovaikutuksesta. Se, että jotain kielimuotoa pidetään epämiellyttävänä, ei paljasta vielä mitään siitä, millainen ideologia sen taustalla on.

6 Lopuksi

Olen tässä tutkielmassa tutkinut kahden kieli-ideologian, standardi-ideologian ja purismin, vaikutusta ärsyttäviä sanoja kommentoitaessa. Lisäksi olen tarkastellut, millaisia sosiaalisia merkityksiä standardi-ideologisiin ja puristisiin kommentteihin liittyy. Ideologiat ylläpitävät indeksikaalisia suhteita ja niiden avulla kielenkäyttäjät yhdistävät kielelliset muodot sosiaalisiin luokitteluihin.

Standardi-ideologista ajattelua ohjaa vahva normatiivisuus ja ehdottomuus. Oikeiksi katsottuja muotoja perustellaan vetoamalla kielioppiin, suomen kieleen ja kielitajuun. Myös äidinkielenopetus nähdään normiauktoriteettina. Merkitysten tulisi olla yhtä vaihtelemattomia ja yhdenmukaisia kuin muotojen. Uudet saat helposti osakseen paheksuntaa, kun vanhemmat sanat näyttäytyvät parempina.

Purismi tulee esille silloin, kun ärsytyksen syyksi nimetään englannin kielestä tulevat vaikutteet: englanninkieliset sanat, anglismit ja suorat käännökset. Englannin kielen ja suomen kielen suhde tulee esille silloin, kun suomenkieliset sanat esitetään toivotuiksi vastineiksi lainasanoille tai kun avoimesti kommentoidaan englannin kielen vaikutusta suomen kieleen.

Analyysilukujen loppuosassa tarkastelin, millaisia sosiaalisia merkityksiä purismin ja standardi-ideologian mukaiseen kommentointiin liittyy. Standardi-ideologisissa kommentteissa normin rikkomista selitetään kielenkäyttäjän kognitiivisten kyvyillä: hän on tyhmä tai huolimaton. Sanojen käyttämistä ”väärissä” merkityksissä pidetään moraalittomana merkityksen kiertelemisenä. Uusien sanojen käyttäjiin yhdistyy ajatus keinotekoisesta sosiaalisen aseman nostamisesta. Sisäinen purismi yhdistetään laiskaan kielenkäyttöön, etenkin iältään nuorien puhujien kohdalla. Englannista peräisin olevilla sanoilla on myös indeksejä, jotka merkitsevät älykkyyttä ja sivistystä. Sisäisen purismin yhdessä ne tulkitaan kuitenkin puhujan keinotekoisena yrityksenä vaikuttaa pätevämmälle kuin hän todellisuudessa on.

Ulkoinen purismi osoittautui käsitealaltaan niin laajaksi, että sen alle mahtui monia ideologisia merkityksiä. Talouden ja politiikan aloihin liittyvä valta-aspekti on siirretty koskemaan suoraan aloilla käytettävää kieltä. Merkityksen kiertämistä tai abstraktien sano-

jen käyttöä pidetään tahallisenä. Nuorten puheeseen suhtaudutaan alentuvasti. Heidän käyttämänsä kieli eroaa aikuisten käyttämästä kielestä. Nuorten kieli ei ole sopivaa aikuisille kuin huumorimielessä. Useamman kerran aineistossa nuoria pidetään myös laiskoina. Sama ominaisuus siirrettiin koskemaan myös heidän käyttämää kieltään. Hellyyden ilmaisemiseen ja hoivaamiseen käytettävää hellimispuheeseen suhtauduttiin halventavasti. Kommentoinnissa se yhdistyy muun muassa naiseuteen, äitiyteen, lapsiin ja voimaantumiseen. Slangia ja murteet ärsyttävät vastaajia yllättävän vähän. Slangin yhdistäminen ”leuhkaan” puhetapaan on seurausta pääkaupunki–maaseutu–vastakkainasettelusta, jossa pääkaupunki-seutuun yhdistetään modernius ja maaseutuun vanhakantaisuus.

Analyysilukujen alkuosissa tarkastelin kielen tasolla tapahtuvaa kommentointia. Näissä osissa ideologisuus tulee esille erityisesti luonnollistumisen ja nimeämisen kautta. Ideologiaan kuuluvia arvoja pidetään itsestään selvinä. Standardi-ideologiassa normatiivisuus on muun muassa kielioppien sanelemia ehdottomia sääntöjä ja oikeiksi katsottuja merkityksiä ja muotoja, joita ei sovi muuttaa. Purismissa luonnollistuminen näkyy esimerkiksi siinä, että kielirajojen ylittyminen on hyväksyttävä syy ärsyyntymiselle. Sanojen ja sanontojen nimeäminen *vääriksi* tai *oudoiksi väännöksiksi* paljastaa arvoja, jotka ohjaavat kategorisointia. Myös kielimuotojen nimeäminen kertoo suhtautumisesta oletettua puhujaryhmää kohtaan. Se voi olla avointa halveksuntaa (kuten *teinisonta*) tai piilotetumpaa kokemusta puhujaryhmän sisäänpäin kääntyneisyydestä (kuten *yritysjargon*).

Tutkimuksessa ideologiat nostivat esiin joitain kulttuurisia oppositio-asetelmia. Uusi–vanha- ja aito–teennäinen–vastakkainasettelu toistuu aineistossa useamman kerran. Nämä kaksi vastakkainasettelua usein myös kietoutuvat toisiinsa. Uusi–vanha-oppositio tulee esille, kun standardi-ideologiassa perustellaan kielen muuttumista negatiivisena kehityksenä. Vanhat sanat ovat parempia suhteessa uusiin. Myös slangi liitetään moderniin pääkaupunkilaisuuteen, jolloin maaseutu asettuu sen implisiittiseksi vastapainoksi. Helsinkiläisen puhekielen sanoihin liitetään kokemus uutuudesta, mikä presupponoi sitä, että maaseudulla ne ovat vanhanaikaisia. Puhujien ennakko-oletusten mukaisesti kielen muutos tai pääkaupunkiseutulaisuus on negatiivinen asia, joten uutuus tulkitaankin keinotekoisuudeksi tai ylimieliseksi käytökseksi. Onkin siirrytty uusi–vanha-oppositiosta aito–keinotekoinen–vastapariin. Purismissa englannista peräisin olevien sanojen käyttäminen nähdään vastaavasti keinotekoisena pätemisenä kun taas suomenkielisten sanojen käyttäminen aitona osaamisena. Tällaiset oppositiot on yhteiskunnassa laajalti hyväksyttyjä ja luonnollistuneita arvoja, joilla voi perustella ärtymyksensä kokemusta.

Kielellä leikittely on myös merkki ideologisuudesta. Useammassa kommentissa vastaaja vastustaa sanan käyttöä ”tosissaan”, mutta vitsin aiheena se hyväksytään. Tällaisia

kommentteja esiintyy suoria käännöksiä, nuorten kieltä ja hellimispuhetta koskevista luvuissa. Sanan tai sanonnan ironinen tulkinta edellyttää, että puhuja ja kuulija jakavat tai tunnustavat saman ideologian, jonka arvomaailmaa vasten ilmaisu on tulkittavissa leikittelyksi.

Olen tässä tutkimuksessa pohtinut useamman kerran standardi-ideologian ja purismin välisiä rajoja. Monien kommenttien tulkinnassa on tullut esille molempien ideologioiden yhtäaikainen läsnäolo. Ilmiötä selittää osittain historiallinen tausta: purismilla ja standardi-ideologialla oli yhdenaikaiset roolit osana kielen standardisaatiota. Myös vastaajien käyttämä metakieli vaikuttaa tulkintaan, eikä aina voi olla täysin varma siitä merkityksestä, jota kommentoija on alun perin kommentillaan tarkoittanut. Lisäksi tutkijoilla on ollut erilaisia lähestymistapoja purismiin. Osa tutkijoista (Thomas 1991, Karvonen 1993, Nordlund 2004) on pitänyt purismina sellaisia ilmiöitä, jotka itse olen sijoittanut standardi-ideologiaan. Eroavaisuudet kertovat siitä, että ideologioiden kenttä ei ole selkeärajainen. Kuitenkin tärkein syy ideologioiden yhdenaikaisuuteen on niiden limittäinen luonne. Jaamme monia ideologioita, ja ne aktivoituvat tilanteisesti - ja usein myös samanaikaisesti. Jonkin sanan tai sanonnan ärsyttävyyttä saattaa johtua siitä, että ne käyvät useampaa ideologiaa vastaan. Standardi-ideologian ja purismin kohdalla limittäisyys ei aineiston mukaan ole harvinaista.

Indeksiset merkitykset ovat luonteeltaan tilanteisia. Kontekstisidonnaisuus näkyy myös aineistossa. Vaikka vastaaja on tulkinnut sanalle tai sanonnalle negatiivisen indeksin, olisi hänen ollut mahdollista, jossain toisessa tilanteessa tulkita sama ilmaus erilailla. Reaktion positiivisuus tai negatiivisuus johtuu odotuksista, joita vastaajalla on. Odotukset voivat kohdistua muun muassa puhujaan (esimerkiksi poliitikkoihin) tai tietynlaisiin sanaryhmiin (esimerkiksi anglismeihin) tai molempiin (esim. 42 *englannista periytyvä teinison-ta*).

Indeksisten merkitysten yhteydessä esiintyy semioottisia prosesseja, jotka selittävät ideologioiden toimintaa. Esimerkiksi nuorten käyttämään kieleen kohdistuu kommentteja, joiden mukaan he puhuvat laiskasti. Käsityksen takana saattaa olla kuitenkin ensisijassa nuoriin liitetty mielikuva laiskuudesta, joka on siirtynyt koskemaan heidän käyttämäänsä kieltään – ilman, että kielen käytössä välttämättä olisi mitään merkkejä laiskuudesta. Aineisto osoittautui tutkimuksessa osittain liian ohueksi semioottisten prosessien tarkemmalle tarkastelulle. Kommenttien määrä ja laatu eivät riitä pidemmälle menevien tulkintojen tekemiseen. Sen sijaan se antaa kuitenkin runsaasti viitteitä ideologisista merkityksenanto-prosesseista ja tarjoaa samalla monia kiintoisia jatkotutkimusaiheita. Tutkielmassa esille nousseet ideologiset merkitykset suhteessa puhujan älykkyyteen, ikään, sukupuoleen, äitiy-

teen, herkkyyteen ja talouden ja politiikan alalla toimimiseen kaipaisivat jatkotutkimusta erityisesti semioottisten prosessien näkökulmasta.

Analyysistä käy ilmi, että kieleen liittyvät ideologiat eivät ole harmittomia. Viimeistään standardi-ideologiaan yhdistyvät tyhmyyteen liitetyt indeksit saavat näkemään, millaisia seurauksia varioimattoman kielen ihanteella voi olla. Kieli-ideologiat mahdollistavat eriarvoistamisen ja vallan väärinkäytön. Kieli-ideologioiden tiedostaminen on oleellista kielitietoisuuteen kasvattavassa koululaitoksessa. Koulun tulisi ohjata nuoria ymmärtämään kieleen liittyviä sosiaalisia merkityksiä ja olemaan kriittinen niitä kohtaan sekä auttaa näkemään kielen ja vallan välisiä yhteyksiä.

Kysymys ”miksi sanat ärsyttävät?” saa vastauksia, joissa puhutaan kielestä (muodoista ja merkityksistä), mutta yhtä paljon myös niiden käyttäjistä ja siitä sosiaalisesta todellisuudesta, jossa elämme. Tässä tutkielmassa tutkin ilmiötä ainoastaan kahden ideologian näkökulmasta, mutta tulevaisuudessa myös muiden ideologioiden perspektiivi olisi kiinnostavaa selvittää paremmin. Millaisten muiden arvojen ja käsitysten varaan ärsytys rakentuu ja erityisesti millaisia indeksisiä merkityksiä niihin yhdistetyt sanat saavat sekä millaiset semioottiset prosessit näitä ideologioita selittävät?

Lähteet

Uutislähteet

AUVINEN, HENNI 2016: Näillä mennään, lomalle lomps... Mikä on suomen kielen ärsyttävien hokema? Äänestä! Iltalehti 2.11.2016.

http://www.iltalehti.fi/uutiset/2016110222541578_uu.shtml (14.1.2018).

HEIKKINEN, MIKKO-PEKKA 2013: Jaxuhali on suomen ärsyttävin sana. Helsingin Sanomat 17.1.2013. <http://www.hs.fi/elama/art-2000002606600.html> (14.1.2018).

HILTUNEN, EMILIA 2013: Aikuinen haluaa lässyttää. Yle Uutiset 2.1.2013. Verkkouutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-6434290> (13.1.2018).

JOUTSEN, JONNA 2015: 13 sanontaa, jotka saavat kiukkusuonen sykkimään (Kuka näitä oikein käyttää?). Fiidi.fi-verkkouutiset. Iltalehti 13.8.2015.

http://www.iltalehti.fi/fiidifi/2015081320175103_fd.shtml (14.1.2018).

KANERVA, ARLA 2014: Suomi sekosi self-helpistä: Toimittaja yritti elää myyntilistat valanneiden oppaiden neuvoilla. Helsingin Sanomat 16.12.2014. Nyt-liite.

<http://www.hs.fi/nyt/art-2000002785858.html> (21.6.2017).

KARTTUNEN, ANU 2017: ”Kuka ottaa tästä kopin?” ja 20 muuta ”hinnatonta” muotisanontaa, jotka saavat verenpaineen nousuun. Iltasanomat 22.6.2017.
<http://www.is.fi/perhe/art-2000005264191.html> (14.1.2018).

SILTAMÄKI, TUJA 2016: Ärsyttävimmät sanat on nyt koottu yhteen – löytyykö 50 sanan listalta sinun inhokkisi? Kulttuuri. Aamulehti 28.10.2016.
<https://www.aamulehti.fi/kulttuuri/50-arsyttavinta-sanaa-on-nyt-koottu-yhteen-loytyyko-listalta-sinun-inhokkisi-24032681/> (30.10.2016).

Tutkimuskirjallisuus

ANDERSSON, LARS – TRUDGILL, PETER 1990: *Bad Language*. Oxford: Basil Blackwell.

ANHAVA, JAAKKO 2004: Suomen kieli, englannin mieli. – *Kielikello* 2/2004.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1498> (14.1.2018).

ARPPE, EMMA 2014: *Ärsyttävät sanat – asennekyselyn vastaajien kommentit ja niiden välittämät kieli-ideologiat*. Kandidaatintutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto.

BLOMMAERT, JAN 2005: *Discourse. A critical introduction*. New York: Cambridge University Press.

CAMERON, DEBORAH 1995: *Verbal Hygiene*. London & New York: Routledge.

CHESTERMAN, ANDREW 2007: Kääntämisen normit. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia* 2 s. 357–364. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Helsinki: SKS.

COUPLAND, NIKOLAS – JAWORSKI, ADAM 2004: Sociolinguistic perspectives on metalanguage. Reflexivity, evaluation and ideology. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 15–51. Language, Power and Social Process 11. Berlin: Mouton de Gruyter.

ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of Sociolinguistics* 12 (4) s. 453–476.

ERONEN, RIITTA – JUUTILAINEN, ANJA 2001: Keisarin toimesta. Kysyttyä-palsta. *Kielikello* 1/2001. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1256> (9.1.2018).

ESKOLA, ANTTI 1963: *Maalaiset ja kaupunkilaiset*. Helsinki: Kirjayhtymä.

FAIRCLOUGH, NORMAN 2001 [1989]: *Language and Power*. 2., uudistettu painos. Harlow: Longman.

GARRETT, PETER 2010: *Attitudes to language*. Key topics in sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

HAAKANA, MARKKU – MÄNTYENEN, ANNE 2002: Rakas ärsyttävä äidinkieli. Kielestä kysyminen ja tunteet radion kieliohjelmissä. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Koti-

- Iainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 287–311. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869. Helsinki: SKS.
- HAATAJA, SATU 2007: Pronominien virheelliset viittaussuhteet seitsemäsluokkalaisten ja lukiolaisten kirjoitelmissa. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos. Joensuun yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/URN_NBN_fi_joy-20080000/URN_NBN_fi_joy-20080000.pdf (14.1.2018).
- HAKULINEN, AULI 2004: Iso suomen kielioppi. *Kielikello* 3/2004. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1517>.
- HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1970: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 324. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, LAURI 1925: Loppuäänteen kadon välittämiä äänneilmiöitä itämurteiden alueella. *Virittäjä* 29 s. 118–125.
- HALONEN, MIA 2012: Rikkinäisiä ja likaisia. Kieli-ideologiset prosessit kielentutkimuksen diskursseissa. – *Virittäjä* 116 s. 443–462. <https://journal.fi/virittaja/article/view/7163/5678> (14.1.2018).
- HEIKKINEN, VESA 2012: Ideologia. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 112–119. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA – HURME, TUURE 2008: *Hölynpölynimuri*. Helsinki: Otava.
- HEINONEN, TARJA RIITTA – KOIVISTO, VESA 1998: Suomen kieliopin koko kuva. – *Kielikello* 1/1998. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=4>. (4.2.2018).
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Keuruu: Otava.
- HURTTA, HEIKKI 2005: Thaimaa taipuu Thaimaahan. – *Kielikello* 1/2005. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1560> (14.1.2018).
- HÄKKINEN, KAISA 1989: *Mistä sanat tulevat*. Tietolipas 117. Helsinki: SKS.
- IKOLA, OSMO 2001: *Nykysuomen opas*. Turku: Turun yliopisto.
- IRVINE, JUDITH T. 1989: When talk isn't cheap. Language and political economy. – *American Ethnologist* 16 s. 248–267.
- IRVINE, JUDITH T. – GAL, SUSAN 2000: Language ideology and linguistic differentiation. – Paul V. Kroskrity (toim.), *Regimes of language. Ideologies, politics, and identities* s. 35–83. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- ITKONEN, TERHO 2000: *Uusi kieliopas*. Tarkistanut ja uudistanut Sari Maamies. Helsinki: Tammi.
- JORONEN, PIIA 2007: *Ärsyttävä kieli. Puhekieleen kohdistuvat affektiset kannanotot iltasanomien verkkokeskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen laitos. Joensuun yliopisto.

- JOSEPH, JOHN EARL 1987: *Eloquence and power. The rise of language standards and standard languages*. Lontoo: Frances Pinter.
- JOUSJÄRVI, REIJA 2014: *Asenteet verkossa. Asennoituminen keskustelupalstojen ja sosiaalisen median kieleen*. Kandidaatintutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto.
- KAJALA, PAULA – HYRKSTEDT, IRENE 2000: ”Heikot sortuu elon tiellä”: Asenteista englannin kieleen. – Paula Kajala & Lea Nieminen (toim.), *Kielikoulussa – kieli koulussa*. s. 369–386. AFinLAn vuosikirja 2000 nro 58. Jyväskylä: Suomen soveltavan kieli-tieteen yhdistys AFinLA.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2004: Näkykö taivaalla salamia? – *Kielikello* 2/2004. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1510> (14.1.2018).
- KANSANLINGVISTINEN SANAKIRJA = Aila Mielikäinen – Marjatta Palander 2014: *Miten murteista puhutaan. Kansanlingvistinen sanakirja*. Verkkojulkaisu. <https://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan/> (13.1.2018).
- KARLSSON, FRED 2011 [1998]: *Yleinen kielitiede*. 5., uudistettu painos. Helsinki: Gaudeamus.
- KARJALAINEN, REETTA 2015: *Saamen kielet pääomana monikielisellä Skábmagovat-elokuvafestivaalilla*. Jyväskylä studies in humanities 254. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KARVONEN [HIIDENMAA], PIRJO 1993: Unelma paremmasta eilisestä: harha menneisyyden puhtaasta kielestä. *Virittäjä* 97 s. 88–95.
- KEISU, KRISTA 2014: *Miten muutoksesta puhutaan. Analyysi kielen muutoksen kielellistämisestä ja argumentoinnista suomi24.fi- ja basso.fi-verkkosivustojen keskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto.
- KOLEHMAINEN, TARU 2007: Tulla-futuuri – suomea vai ei. – *Kielikello* 2/2007. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1803> (3.1.2017).
- 2014: *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Suomi 204. Helsinki: SKS.
- KORHONEN, RIITTA – LAPPALAINEN, HANNA 2013: Kieli muuttuu – rikkautta vai rappiota? – *Kielikello* 4/2013. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2651> (19.5.2017).
- KOSKI, MAUNO 2002: *Murteet muodissa*. – Iona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869. Helsinki: SKS.
- KOTKARANTA, SUVI 2014: *Kirjoitettu ja puhuttu kieli asennekyselyn avovastauksissa*. Kandidaatintutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto.

- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 28.2.2017. URN:NBN:fi:kotus-201433.
- KUNELIUS, SIRJA 1998: *Niinku-partikkeli keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielten laitos. Helsingin yliopisto.
- KUNNAS, NIINA 2006: Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kirjakielidebattiin. – *Virittäjä* 111 s. 229–247.
- LANTTO, HANNA 2012: Grammatical code-switching patterns of early and late Basque-Spanish bilinguals. – *Sociolinguistic Studies* 6 (1) s. 21–43.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekieleen ja sen tutkimukseen. – *Virittäjä* 105 s. 74–101.
- 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 964. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2006: Mie vai mää, sinä vai te? Virkailijoiden kielelliset valinnat itseen ja vastaanottajaan viitattaessa. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 241–284. Tietolipas 210. Helsinki: SKS.
- 12.5.2015: Haastattelu Helsingin yliopistolla.
- LAITINEN, LEA 2004: Kieltosana ja kioletär. Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 177–222. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 979. Helsinki: SKS.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki: SKS.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen: Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LEINO, PENTTI 1989: Kirjakieli – puutarha vai kansallispuisto? *Virittäjä* 93 s. 554–571.
- LEINO, PIRKKO 1997 [1989]: *Suomen kielioppi*. 4. uudistettu painos. Helsinki: Otava.
- LEPPIHALME, RITVA 2007: Kääntäjän strategiat. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia* 2 s. 365–374. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Helsinki: SKS.
- LIPPI-GREEN, ROSINA 1994: Accent, standard language ideology, and discriminatory pretext in the courts. – *Language in Society* 23 s. 163–198.
- LÖYTTY OLLI 2005: Toiseus. – Anna Ratas, Laura Huttunuen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* s. 161–189. Tampere: Vastapaino.

- MANTILA, HARRI 2010: Suomalaisen kielenhuollon periaatekeskustelu 1990- ja 2000-luvulla. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1262/ Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 160. Helsinki: SKS.
- MIELIKÄINEN, AILA 1986: Relatiivipronominit nykypuhekielessä. – *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 4* s. 99–126. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: SKS.
- MILROY, JAMES 2001: Language ideologies and the consequences of standardization. – *Journal of Sociolinguistics* 5(4) s. 530–555.
- MILROY, JAMES – MILROY, LESLEY 2012 [1985]: *Authority in Language. Investigating Standard English*. 4., uudistettu painos. Lontoo: Routledge.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 926. Helsinki: SKS.
- 2012: Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjallisuuden suomennostyössä. – *Virittäjä* 116 s. 378–409.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Katja Huomo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 979. Helsinki: SKS.
- 2012: 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. – *Virittäjä* 116 s. 33–66.
- OAJ 2016: *Tasa-arvoinen peruskoulu on pelastettava nyt!* Opetusalan Ammattijärjestön tiedote 6.12.2016.
http://www.oaj.fi/cs/oaj/Uutiset?&contentID=1408918198297&page_name=+Tasaarvoinen+peruskoulu+on+pelastettava+nyt (19.5.2017).
- PAAVOLA, LEILA 2008: Äidin sensitiivisyys ja hoivapuheen piirteet. – Kaisa Launonen, Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka & Matti Lehtihalmes (toim.), *Varhainen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Puheen ja kielen tutkimuksen päivät Helsingissä 13.-14.3.2008* s. 45–54. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys ry:n julkaisuja 40. Helsinki: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys.

- PAFFEY, DARREN 2012: *Language Ideologies and the Globalization of 'Standard' Spanish*. Advances in Sociolinguistics. Lontoo & New York: Bloomsbury Academic.
- PALANDER, MARJATTA 2011: Juurikin niin. *Kielikello* 2/2011.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2379> (14.1.2018).
- PAUNONEN, HEIKKI 1994: Kielen normit ja kielen ohjailun normit. – *Tiede & edistys* 1/1994 s. 17–28.
- 1996: Suomen kielen ohjailun myytit ja stereotypiat. – *Virittäjä* 100 s. 544–555.
- 2000: *Tsennaaks stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- 2008: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s.13–100. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PEKKARINEN, ELINA 2014: “Nuoret ovat nuoria” – olemusajattelun houkutus ja petollisuus. Kommenttipuheenvuoro 21.2.2014. *Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentti*.
<http://www.kommentti.fi/node/1036> (21.6.2017).
- PETERSON, ELISABETH – VAATTOVAARA, JOHANNA 2014: Kiitos and pliis. The relationship of native and borrowed politeness markers in Finnish. – *Journal of Politeness Research* 10(2) s. 247–269.
- PENTTILÄ, AARNI 1930: Oikeakielisyyden periaatteista. – *Virittäjä* 34 s. 205–227.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYENEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIETIKÄINEN, SARI 2012: Kieli-ideologiat arjessa. Neksusanalyysi monikielisen inarinsaa-menpuhujan kielielämäkerrasta. – *Virittäjä* 116 s. 410–442.
- PIIPPO, IRINA 2012: *Viewing norms dialogically. An action-oriented approach to sociolinguistic metatheory*. Helsinki: University of Helsinki.
- 2016: Kielen kuva. – Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen (toim.), *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat* s. 23–52. Helsinki: Art House.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House.
- POPS 2014 = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet* 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.
http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (10.1.2018).
- PRESTON, DENNIS R. 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5(1) s. 40–73.
- RINTALA, ANNA-STIINA 2015: *Työelämä kaltainkohtelee, pelottaa ja pelastaa. Nuoret ja työelämä Helsingin Sanomien vuosien 2009–2010 mielipidekirjoituksissa*. Pro gradu

-tutkielma. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Työn ja hyvinvoinnin maisteriohjelman. Tampereen yliopisto.
<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/98115/GRADU-1446141737.pdf?sequence=1>.

RINTALA, PÄIVI 1998: Kielikäsite ja kielenohjailu. – *Sananjalka* 40 s. 47–64.

ROSENBERG, KAISA 2011: *Pääkaupunkiseudulla asuvien slangikäsitteitä*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisien ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/27256/paakaupu.pdf?sequence=1>.

RUOTSILA, MARKKU 2010: Evankelikaalinen vai evankelinen? Teologianhistoriallisen sanaston ongelmataustasta. – *Teologinen aikakauskirja* 4/2010 s. 362–367.

SAARILAHTI, JENNI 1995: Ylikiltit nyhjättäjät ja räkäjuoppoimpparinarkkarit – aikuisten nuorisokäsite. – Seija Aalto & Susanna Shore (toim.), *Kelaa vähä. Kirjoituksia nuorista ja kielestä* s. 228–242. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

SAJAVAARA, PAULA 2000: Kielenohjailu. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 67–106. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus Jyväskylän yliopisto.

SEPPÄNEN, LAURI 1981: *Nominaalikompositiivien semantiikkaa. Sananmuodostuksen ongelmia: seminaari Seilissä 3.–4.9.1981*. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys.

SETÄLÄ, E. N. 1894: Oikeakielisyydestä suomen kielen käytäntöön katsoen. (Virkaanastujaisesitysmäen perustuva artikkeli.) – *Valvoja* s. 81–99 ja 190–217.

——— 1948 [1898]: *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi oppikoulua ja omin päin opiskelua varten*. 14. painos. Helsinki: Otava.

SIITONEN, JUHA 1999: *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Oulu: Oulun yliopisto.

SILTALA, JUHA 2013: *Nuoriso – mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumisratkaisut historiassa*. Helsinki: WSOY.

SILTAMÄKI, TUJA 2016: Kolumni: Miksei masuasukki ollut ällösanalistalla? Zurnalisti vastaa. Verkkokolumni. Aamulehti 1.11.2016.
[https://www.aamulehti.fi/kulttuuri/kolumni-miksei-masuasukki-ollut-allosanalistalla-zurnalisti-vastaa-24040011/\(14.1.2018\)](https://www.aamulehti.fi/kulttuuri/kolumni-miksei-masuasukki-ollut-allosanalistalla-zurnalisti-vastaa-24040011/(14.1.2018)).

SILVERSTEIN, MICHAEL 1979: Language structure and linguistic ideology. – Paul R. Cline, William F. Hanks & Carol L. Hofbauer (toim.), *The elements. A parasession on linguistic units and levels* s. 193–247. Chicago: Chicago Linguistic Society.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKT = HAKULINEN, AULI – KALLIOKOSKI, JYRKI – KANKAANPÄÄ, SALLI – KANNER, ANTTI – KOSKENNIEMI, KIMMO – LAITINEN, LEA – MAAMIES, SARI – NUOLIJÄRVI, PIRKKO

- 2009: *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7>.
- SOLIN, ANNA 2012: Genremuutos kieli-ideologisena prosessina. Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen. – *Virittäjä* 116 s. 349–377.
- SUURPÄÄ, LEENA 2014: Oikeudenmukaisuutta nuorisokeskusteluihin. Suurpääkirjoitus 12.2.2014. *Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentti*. [http://www.kommentti.fi/node/1019_\(21.6.2017\)](http://www.kommentti.fi/node/1019_(21.6.2017)).
- TAMMI, JARI 2011: *Suuri ällösanakirja – piinakiinaa pitkässä juoksussa*. Helsinki: Pikku-idis.
- THOMAS, GEORGE 1991: *Linguistic Purism*. Studies in language and linguistics. London: Longman.
- TRAINOR, LAUREL J – AUSTIN, CAREN M. – DESJARDINS RENÉE N. 2000: Is infant-directed speech prosody a result of the vocal expression of emotion? – *Psychological science* 11 (3) s. 188–195.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua – Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224. Helsinki: SKS.
- 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables – an experimental approach. *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för Nordisk Filologi* 2012 (50) s. 175–209.
- 2013: On the dynamics of non-linguists' dialect perceptions – the perceived spatiality of /s/ variation in Finnish. – Monika Reif, Justyna A. Robinson & Martin Pütz (toim.), *Variation in language and language use. Linguistic, socio-cultural and cognitive perspectives* s. 131–160. Duisburg papers on research in language and culture Volume 96. Frankfurt: Peter Lang.
- 2016: Vieraat ja vaaralliset. – Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen (toim.), *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat* s. 106–123. Helsinki: Art House.
- VAATTOVAARA, JOHANNA – SOININEN-STOJANOV, HENNA 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s.223–254. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli – Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 717. Helsinki: SKS.
- VEIVO HARRI – HUTTUNEN, TOMI 1999: *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.
- VILKAMAA-VIITALA, MARJATTA 2008: Ei ikinä! – *Kielikello* 1/2008. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1897> (14.1.2018).

- VILPPULA, MATTI 1989: ”Ketä se oli kun pölli mun kirjan”. – *Kielikello* 3/1989. Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1038> (14.1.2018).
- VISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- WINGSTEDT, MARIA 1998: *Language ideologies and minority language policies in Sweden*. Dissertations in bilingualism. Stockholm: Stockholm University Centre for Research on Bilingualism.
- WOOLARD, KATHRYN A. 1998: Introduction. Language ideology as a field of inquiry. – Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskity (toim.), *Language ideologies. Practice and theory* s. 3–47. New York: Oxford University Press.